

Irene Huuskonen

PUHDASTA LUONTOA JA KULTTUURIMAISEMAA

Saarijärven Lehtolan kyläläisten vesistösuhde

Summary: Clean nature and cultural landscape –
the water relationship of the inhabitants of
Lehtola village

PUHDASTA LUONTOA JA KULTTUURIMAISEMAA SAARIJÄRVEN LEHTOLAN KYLÄLÄISTEN VESISTÖSUHDE

Summary: Clean nature and cultural landscape – the water relationship of the inhabitants of
Lehtola village

Irene Huuskonen

ISSN 0781-8793
ISBN 978-951-39-3371-5
Kopijyvä Oy, Jyväskylä
2008

Kansi: Kalmukoski (Irene Huuskonen 2007).

ALKUSANAT

Tämä työ on valmistunut pro gradu -työnä Joensuun yliopiston yhteiskuntamaantieteen pääaineeseen osana kansainvälistä EU:n Interreg IIIB Northern Periphery –ohjelman rahoittamaa NorWat-hanketta (Northern Watercourses and Their Community Development). Suomesta hankkeessa osapuolina olivat mukana Jyväskylän yliopiston ympäristöntutkimuskeskus, Jyväskylän ammattikorkeakoulun Luonnonvarainstituutti, Saarijärven kaupunki, Keski-Suomen metsäkeskus ja Keski-Suomen ympäristökeskus. Hanke kohdistui Suomessa Saarijärvellä Saarijärven reitin alueelle, ja lisäksi hankkeessa oli mukana alueita Norjasta, Ruotsista ja Skotlannista. Hankkeessa mukana olo oli työn tekijälle ilo ja kunnia sekä opettavainen kokemus, mistä kiitos hankkeen yhteistyötahoille.

NorWat-hankkeen osalta työtä ohjasi Hannu Salo Jyväskylän yliopiston ympäristöntutkimuskeskuksesta. Joensuun yliopistosta työn ohjaajana toimi Jarmo Kortelainen. Heille molemmille kuuluu lämmin kiitos avusta ja ohjeistuksesta työn eri vaiheissa. Lisäksi osoitan suuren kiitoksen kaikille haastattelemilleni Lehtolan kyläläisille, jotka mahdollistivat tämän työn tekemisen.

Jyväskylässä 23.10.2008

Irene Huuskonen

PUHDASTA LUONTOA JA KULTTUURIMAISEMAA SAARIJÄRVEN LEHTOLAN KYLÄLÄISTEN VESISTÖSUHDE

TIIVISTELMÄ

Tässä tutkielmassa tarkastellaan keskisuomalaisessa Saarijärven kunnassa sijaitsevan Lehtolan kylän asukkaiden suhdetta Saarijärven reittiin erilaisten vesireittiin kohdistuvien intressien, siihen liitettävien merkitysten sekä resurssiulottuvuuksien kautta. Saarijärven reitti on 80 kilometriä pitkä reittivesi, joka saa alkunsa Suomenselän vedenjakajamailta ja koostuu Lehtolan kylän läpi kulkiessaan järvistä ja lyhyistä joki- ja koskiosuuksista. Vesireitti on toiminut kulku- ja kuljetusreittinä sekä tarjonnut sen varrella asuville mahdollisuuksia monipuolisiin elinkeinoin. Maatalous on muovannut vesireitin varsien maisemat Lehtolan kylällä avoimiksi ja pienipiirteisiksi. Lehtolan kylän alue kuuluu rantojensuojeluohjelmaan, valtakunnallisesti arvokkaisiin kulttuurimaisema-alueisiin sekä vesistö Natura 2000 –ohjelmaan.

Lehtolan kyläläisten vesistösuhdetta selvitettiin haastattelujen avulla. Saarijärven reitin resurssiulottuvuudet tiivistyivät neljään teemaan: vedenlaatuun, maisemaan, virkistyskäyttöön sekä maankäyttöön. Näihin tekijöihin kiteytyvät useimmat Saarijärven reittiin liitettävät merkitykset ja intressit. Ristiriitoja paikallisten ja ylipaikallisten toimijoiden välille ovat aiheuttaneet erityisesti alueen suojelustatuksesta johtuvat maankäytön rajoitukset, joiden tavoitteena on ollut turvata kylän maisemakuvan säilyminen. Sekä paikallisten että ylipaikallisten toimijoiden kannalta tarkasteltuna Saarijärven reitillä on kaksi toisistaan poikkeavaa roolia: vesireitti toimii samanaikaisesti sekä paikallisyhteisön elinvoiman lähteenä että hoidon ja suojelun kohteena. Roolit eivät ole toisiaan poissulkevia, mutta ne selittävät Saarijärven reittiin kohdistuvia intressiristiriitoja.

Avainsanat: Saarijärven reitti, vesistösuhte, luontosuhte, vesiresurssi ja kulttuurimaisema.

CLEAN NATURE AND CULTURAL LANDSCAPE THE WATER RELATIONSHIP OF THE INHABITANTS OF LEHTOLA VILLAGE

SUMMARY

This study deals with the water relationship of the inhabitants of the Lehtola village in the municipality of Saarijärvi. The water relationship is discussed through the interests, meanings and resource dimensions attached to the watercourse. The Saarijärvi watercourse is an 80 km long waterway emerging in the watersheds of Suomenselkä. Flowing through the Lehtola village, the watercourse consists of small lakes and short river legs and rapids. The watercourse has served people living on its shores as a pathway and transportation route and it has facilitated varied sources of livelihood. The landscapes in the Lehtola village are shaped by agriculture, and they are open and diverse in character. The area of the Lehtola village belongs to the national program for the protection of the shores, the nationally valuable cultural landscape entities, and the watercourse itself to the Natura 2000 program.

The water relationship of the Lehtola villagers was studied with interviews. Four different resource dimensions related to the watercourse were evident: water quality, landscape, refreshment use and land use. Most of the meanings and interests related to the watercourse are captured within these dimensions. The restrictions to land use and building in the shorefronts have caused contradictions between the local and supralocal actors. The restrictions have aimed at maintaining the values related to the landscape of the village. The Saarijärvi watercourse has two differing roles: it serves simultaneously both as a source of livelihood and as an object of nurture and protection for both local and supralocal actors. These roles do not exclude each other, but they do explain some of the conflicting interests related to the water course.

The keywords are Saarijärvi watercourse, water relationship, nature relationship, water resource and cultural landscape.

SISÄLLYS

1	ALUKSI.....	1
1.1	Johdanto	1
1.2	Subjektiiivisista kokemusmaailmoista toimijaverkostoihin.....	4
1.3	Aineisto ja menetelmät.....	8
2	TUTKIMUSALUE	10
2.1	Saarijärven reitti.....	11
2.1.1	Vedenlaatu	13
2.1.2	Maisema	15
2.2	Lehtolan kylä.....	16
2.3	Suojeluohjelmat ja kaavoitus Lehtolan kylällä	20
2.3.1	Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet	20
2.3.2	Rantojensuojeluohjelma.....	21
2.3.3	Natura 2000.....	21
2.3.4	Rantaosayleiskaava	22
3	LUONTOSUHTEESTA VESISTÖSUHTEESEEN	25
3.1	Luonto ihmisessä vai ihminen luonnossa?.....	26
3.2	Suomalaisen luontosuhteen erityispiirteitä	28
3.3	Kulttuurimaisema luontosuhteen fyysisenä konstruktiona	31
3.4	Vesistösuhde paikallisen ja ylipaikallisen puristuksessa	36
4	VESIREITTI RESURSSINA.....	40
4.1	Vedenlaatu	42
4.2	Maisema.....	47
4.3	Virkistyskäyttö	51
4.3.1	Uiminen ja mökkeily.....	52
4.3.2	Kalastus.....	53
4.3.3	Melonta ja koskenlasku.....	55
4.4	Rantojen maankäyttö.....	57
5	VESIREITIN ROOLIT	61
5.1	Vesireitti hoidon ja suojelun kohteena.....	63
5.2	Vesireitti paikallisyhteisön elinvoiman lähteenä	67
6	LOPUKSI: MUUTTUVA VESISTÖSUHDE.....	72
7	LÄHTEET.....	79

LIITTEET

LIITE 1. Saarijärven reitin valuma-alue ja valuma-alueen sijainti Suomessa.

LIITE 2. Koskenkylä ja Lehtolan pohjoisosat.

LIITE 3. Lehtola, Muittari ja Riekko.

LIITE 4. Arvokkaat maisemakokonaisuudet Saarijärven reitin varrella.

LIITE 5. Natura 2000 –ohjelma Lehtolan kylällä.

LIITE 6. Rantojensuojeluohjelma sekä yksityiset suojelualueet Lehtolan kylän alueella.

LIITE 7. Haastattelurunko.

1 ALUKSI

*Vielä kerran nousen barrikaadeille
huudan; kangas kaikka, metsä raikkaa
aution kyläni puolesta!
Tyhjiä talojen, lapsettomien koulujen
puskettuvien rantojen
tukkoon kasvaneiden teiden tähden!
ennalleen, eläväksi
Tahdon tämän kyläni tehdä!*
(Liisa/Leed ym. 2003, 135)

1.1 Johdanto

Kun minulle syksyllä 2005 tarjoutui tilaisuus tehdä yhteiskuntamaantieteen pro gradu –työni kansainväliseen, EU:n Interreg IIIB Northern Periphery –ohjelman rahoittamaan NorWat-hankkeeseen, en epäroinyt pitkään. Hankkeella, kokonimeltään *Northern Watercourses and Their Community Development*, oli paikallinen fokus, ja siinä oli mukana osapuolina useita pohjoisen Euroopan maita ja alueita. Hankkeen tarkoituksena oli edistää vesireittien varrella sijaitsevien yhteisöjen asemaa kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. NorWat-hanketta toteutettiin osallistujamaissa vuosina 2004-2007 kolmen teeman kautta: kestävän maankäytön hallinnan, vesireittien ennallistamisen ja ympäristökasvatusteeman kautta. Hanke toteutettiin pilottialueilla: Suomesta mukana oli pohjoisessa Keski-Suomessa sijaitseva Saarijärven kaupunki ja siellä Lehtolan ja Lanneveden kylät, jotka sijaitsevat Saarijärven reittivesistön varrella (liite 1), Ruotsin Lapista Vindel-joen alue Sorselen, Lyckselen, Vindelnin ja Vännäsin kuntien alueilla, Norjasta Reisa-joen alue Nordreisan kunnan sekä Tromssan kaupungin alueella ja luoteis-Skotlannista Spey-joen valuma-alue. (Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2005.) Suomen pilottikohteista Lannevedellä pääpaino oli alakouluikäisten ympäristökasvatuksessa, kun taas Lehtolan kylällä hankkeen näkyvin osa oli maisemanhoitotyö, jolla saatiin kylän läpi kulkeva vesireitti näkyviin vuosien saatossa rehevöityneiden pajukoiden ja koivikoiden takaa.

Tämä työ kuului NorWat-hankkeen teeman yksi (kestävä maankäytön hallinta) alle. Minun oli määrä tutkia Lehtolan kylää paikallisesta näkökulmasta kiinnittäen huomiota erityisesti vesireitin varren maankäyttökysymyksiin ja erilaisiin veteen liittyviin paikallisiin intressiryhmiin. Katsoin sopivimmaksi menetelmäksi teemahaastattelun, sillä erilaisia kyläkyselyitä Lehtolassa oli jo tehty, ja halusin saada hieman tarkempaa ja ehkä syvällisempääkin tietoa ihmisten elämästä Lehtolan kylällä. Kuten tämänkaltaisilla laadullisilla yhteiskuntatieteellisillä tutkimuksilla usein on tapana, tutkimuskysymykset, tai paremminkin niiden painotukset muuttuivat tutkimusprosessin aikana useaan kertaan. Voisikin sanoa, että tutkielman teko oli prosessi, jonka aikana osa alakysymyksistä

tarkentui, osa sai suuremman painoarvon, osan merkitys pieneni, ja joidenkin osalta palasin takaisin lähtöpisteeseen.

Tutkielmani kulki pitkään työnimellä ”Vesireitti paikallisyhteisön resurssina”, sillä halusin erityisesti tietää, oliko vesireitillä resurssin roolia paikallisesti, ja jos, niin millainen tai millaisia. Lopulta kuitenkin huomasin, että vesireitin merkitystä ei voi typistää pelkäksi resurssiksi, vaan vesistösuhdetta on tarpeen käsitteellistää laajemmin, erilaiset merkitykset sekä merkityksissä ajan myötä tapahtuvat muutokset huomioon ottaen. Näin ollen kun ensimmäinen ajatus oli tutkia maankäyttöön liittyviä intressiryhmiä, laajeni kysymys lopulta paikallisten asukkaiden kokonaisvaltaisen vesistösuhteen tutkimiseen, jolloin tärkeäksi tarkentavaksi alakysymykseksi muodostui kysymys siitä, onko vesireitti Lehtolan kylällä resurssi. Tutkielmani kantava tutkimusongelma on siis *Saarijärven Lehtolan kylän asukkaiden suhde Saarijärven vesireittiin*.

Lehtolan kylä (kuva 1) on pienehkö keskisuomalainen kylä, joka sijaitsee maisema- ja luonnonarvoiltaan valtakunnallisesti merkittävällä alueella Saarijärven vesireitin varrella. Kylän tarina on tavanomainen: 1900-luvun alkupuoliskon vilkkaan elämän jälkeen kylän asukasluku on laskenut tasaisesti, maatalouden kannattavuus on heikentynyt ja palvelut ovat kaikonneet. Lehtolan kylän tekee kuitenkin erityislaatuiseksi sen läpi virtaava vesireitti: kylän alueella vesistö on kapea, välillä pieniksi järviksi laajentuva, maanpinnan muotojen mukana mutkitteleva ja runsaskoskinen. Reittivesi on ollut kylän elämälle keskeinen kulkuväylä ennen tieyhteyksien syntymistä, se on turvannut toimeentuloa ja tarjonnut uiton ja vesivoiman muodossa mahdollisuuksia monipuolisiin elinkeinoihin. Kylän maisemat ovat alkutuotannon voimakkaasti muovaamia: pellot ja laidunmaat ovat sijoittuneet vesistön rannoille, ja asutus jatkuu nauhamaisina jonoina peltojen yläpäässä vesireitin rantojen molemmin puolin. Lehtolan kylämaisema on arvioitu säilyttämisen arvoiseksi, ja Lehtolan kylän alue on sisällytetty valtioneuvoston periaatepäätökseen valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista sekä rantojensuojeluohjelmaan.

Kuva 1. Näkymä talviselta Vartejärventieltä; oikealla Vartejärvi. (Kuva: IH 2007)

Vesireittiin kohdistuu erilaisia intressejä sekä paikallisten että ylipaikallisten toimijoiden taholta. Kärjitetysti voitaisiin sanoa, että paikallisille toimijoille – Lehtolan kyläläisille – vesireitti on osa välitöntä jokapäiväistä elämänpiiriä, ylipaikallisille toimijoille se taas edustaa katoavan kulttuurimaiseman jäljellä olevia rippeitä. Eri intressiryhmille tärkeitä Saarijärven reittiin liittyviä teemoja ovat kulttuurimaiseman säilyttämisen lisäksi mm. maankäyttöön, vedenlaatuun ja virkistysmahdollisuuksiin liittyvät kysymykset. Nämä teemat liittyvät toisiinsa monilta osin, ja eri tahojen edustajilla voi olla vesireittiin liittyen jonkun teeman suhteen hyvin samankaltaisia intressejä, toisen teeman suhteen eroavia intressejä.

Vesistöön liittyvät intressit ilmentävät eri toimijoiden vesistösuhdetta. Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena on Lehtolan kylän asukkaiden suhde Saarijärven reittiin. Tutkielman keskiössä on siis paikallinen luontosuhde ja sen ilmentymät: millainen resurssi vesireitti on paikallisesti ja millaisia merkityksiä vesireittiin liittyy. Pyrin rakentamaan kuvan Saarijärven reitin merkityksestä Lehtolan kylälle ja tämän merkityksen muuttumisesta ensisijaisesti eri-ikäisille kyläläisille tehtyjen haastattelujen perusteella. Vesistösuhdetta koskevat teemat näyttäytyvät maaseudun muutoksen kontekstissa, jossa olennainen kysymys on alueiden elinvoimaisena säilyminen; kysymys, joka akuutisti koskettaa myös Lehtolan kyläyhteisöä. Tämä kysymys on ollut myös NorWat-hankkeen taustalla. Tällöin on luontevaa nähdä vesireitti resurssina – tai pikemminkin kysyä, onko se sitä, ja jos on, niin millä tavoin.

Tutkielma rakentuu siten, että aloitusluvussa kuvataan tutkimuksen asemoituminen yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kenttään sekä esitellään tutkimuksessa käytetty menetelmä ja aineisto. Tämän jälkeen esitellään tutkimusalue: Lehtolan kylä ja Saarijärven reitti. Luontosuhteesta vesistösuhteeseen –luvussa puolestaan perehdytään tutkielman keskeisiin teoreettisiin käsitteisiin, jotka auttavat jäsentämään vesistösuhteen syntymistä ja muotoutumista. Tarkastelen ensin luontokäsitysten ja luontosuhteen merkitystä vesistösuhteen muotoutumisessa: miten esim. erilaiset tavat käsitteellistää luontoa vaikuttavat siihen, miten ja millaisin reunaehdoin luontoa muokataan ihmisen tarpeita vastaavaksi? Tästä asetelmasta on luontevaa jatkaa kulttuurimaiseman, sen syntymisen ja muuttumisen parissa. Lopuksi tarkastelen vesistösuhdetta resurssin käsitteen valossa sekä pohdin paikallisen ja ylipaikallisen suhdetta vesistösuhteen muotoutumisessa. Tulosten tarkasteluun olen ottanut kaksi näkökulmaa, jotka esitellään omissa luvuissaan: Vesireitti resurssina –luvussa erittelen haastattelun tuloksia eri resurssilajien kautta, joiden avulla pyrin jäsentämään vesireitin konkreettisia merkityksiä Lehtolan kylän asukkaille. Vesireitin roolit –luvussa esittelen tärkeimmät roolit, joissa Saarijärven reitti eri toimijoille näyttäytyy. Vesistölle annetuissa rooleissa tiivistyvät paitsi vallitseva yhteiskunnallinen tilanne ja esim. ympäristönkäyttöön kohdennetut vaateet niin paikallisten kuin ylipaikallistenkin toimijoiden taholta, myös syvällä istuvat kulttuuriset konstruktiot, kuten käsitykset luonnosta ja sen hallinnasta.

Tutkielman keskeiset käsitteet ovat Saarijärven reitti, vesistösuhde, luontosuhde, resurssi ja kulttuurimaisema.

1.2 Subjektiiivisista kokemusmaailmoista toimijaverkostoihin

Tämän tutkielman käsitteellisessä taustassa, kysymyksenasetteluissa ja menetelmävalinnoissa heijastuvat maantieteellisen tutkimuksen eri suuntaukset. Yhtymäkohtia löytyy yhteiskunnallisen ympäristötutkimuksen piiristä niin humanistisesta traditiosta kuin strukturalistisen perinteen mukaisesta paikallisyhteisöjen tutkimuksesta, mutta myös sosiaalisesta konstruktionismista. En ole rajannut tiukasti tutkielman asemaa maantieteellisen tutkimuksen kentässä, vaan olen pyrkinyt ammentamaan eri suuntauksista omaan tapaukseeni soveltaen.

Käytän tutkimusmenetelmä teemahaastattelua, jolloin lähtökohtana on haastateltavien ymmärtäminen ja jossain määrin heidän elämäntilanteisiinsa eläytyminen. Koska humanistisen metodologian kantava ajatus on yksilön kokemusmaailman ja tämän asioille antamien subjektiivisten merkityksien ymmärtämisessä (Häkli 1999, 63-68; Haarni ym. 1997, 16), tapahtuu

haastatteluaineiston tulkinta väistämättäkin humanistisista lähtökohdista käsin. Humanistit näkevät todellisuuden ihmisen tuottamana ja tulkitsemana, jolloin tutkijan tehtävänä on eläytyä ja samaistua erilaisten ihmisten elämäntilanteisiin ja näkemyksiin, mikä edellyttää tutkijalta myös esitietoa tutkimuksen kohteesta (Häkli 1999, 69). Samalla kuitenkin humanistista suuntausta on kritisoitu siitä, että sen korostaessa yksilön erityistä kokemusmaailmaa ja vapautta sen tuottajana, jäävät yksilön toimintaa rajoittavat yhteiskunnalliset tekijät tarkastelun ulkopuolelle. Tällöin keskeiseksi kysymykseksi nousee yhteiskunnallisten toimijoiden ja rakenteiden välinen suhde. Toisaalta jos tavoitteena on vain ymmärtää yksilöiden toimintaa, jää selittämisen tavoite toissijaiseksi, eikä silloin ole myöskään mahdollista nähdä, miten vakiintuneet toimintatavat ja käsitykset kahlehtivat yksilöiden toimintaa. (Häkli 1999, 70-71.) Tähän kritiikkiin on humanistisen maantieteen piirissä pyritty vastaamaan, mikä näkyy esim. maisematutkimuksessa, jossa yhteiskunnallinen muotoutuminen on eräs maiseman symboliikan keskeisistä tekijöistä (Häkli 1999, 93 ja 91).

1970-luvulta lähtien humanistisen maantieteen piirissä alettiin nähdä ja tulkita maantieteen peruskäsitteitä uudella tavalla. Tila, paikka ja maisema ”saivat merkityksiä”: ne eivät olleet enää pelkästään positivismiin hengessä mitattavia ja analysoitavia suureita, vaan niitten nähtiin syntyvän ja rakentuvan yhteiskunnallisten prosessien ja ihmisten kokemusten kautta, suhteellisina ja merkityksiä täynnä olevina. Ihmiset muodostavat paikkoihin ja maisemiin kukin omanlaisensa siteen, johon kietoutuvat kysymykset esim. kokemuksellisuudesta, identiteetistä ja merkityksistä. (Häkli 1999, 78-83.) Paikkoja on siis humanistisen maantieteen piirissä tulkittu ilmiöinä, jotka saavat merkityssisältönsä ihmisten kokemuksista ja heidän tekemistään tulkinnoista, ja joihin ihmiset elämisen kautta kiinnittyvät – paikka ei ole pelkästään objektiivinen fakta tai abstrakti tila (Haarni ym. 1997, 16-17). Maisemia on puolestaan tutkittu symbolisina, tekstinkaltaisina merkitysjärjestelminä, jolloin maiseman muodostuminen nähdään intertekstuaalisena prosessina, jossa maiseman tulkinnat muuttuvat ja voivat olla keskenään ristiriitaisiakin (Häkli 1999, 90-91; Haarni ym. 1997, 23). Tällöin maisema voidaan nähdä ihmisen ja luonnon välisen suhteen symbolina tai heijasteena – fyysisenä, historiallisena, jatkuvasti muuttuvana ja merkityksellisenä (Häkli 1999, 91).

Strukturalistinen traditio välittyy tässä työssä nimenomaan paikallisuustematiikan ja erityisesti kahden merkittävän strukturalistisen, tai ainakin strukturalismista vaikutteita saaneen tutkimussuuntauksen kautta: maaseutututkimuksen ja ympäristökamppailujen tutkimuksen. Strukturalistisessa metodologiassa keskeinen kysymys on ihmiskäyttäytymisen näkyvien muotojen takana olevat rakenteelliset syyt. Nämä rakenteelliset syyt ovat usein näkymättömissä, jolloin ilmiöiden selittämisessä korostuu järkeily eli rationalismi. Strukturalismin filosofinen perusta on

realismissa, jossa todellisuuden ajatellaan olevan tietoisuudesta riippumaton, toisin kuin humanismissa, jossa todellisuus on idealismin valossa yhtä kuin tietoisuus. (Häkli 1999, 96-103.)

Strukturalistista suuntausta on kritisoitu sen filosofisesta perustasta, joka voi johtaa liukumiseen kohti todentamattomien spekulatioiden kenttää sekä ihmiskuvastaan, jossa yhteiskunnan jäsenet ovat ”rakenteiden ohjaamia sätkynukkeja” (Häkli 1999, 96-103). Strukturalismin ansioksi on kuitenkin laskettu sen pyrkimys selittää spatiaalista järjestystä sosiaalisilla rakenteilla, minkä nähtiin tuovan maantiedettä lähemmäksi konkreettisia yhteiskunnallisia ongelmia ja muita tieteenaloja, ja samalla voitiin pysytellä maantieteellisen käsitteistön ytimessä (Häkli 1999, 108-109). Strukturalisminkin piirissä oltiin kiinnostuneita tilasta, paikasta ja maisemasta sekä ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta, mutta eri tekijöitä korostaen: kun humanistimaantieteilijät korostivat yksilöiden merkityksenantoja ja kokemuksia, strukturalismiin kallistuneet tutkijat keskittyivät esim. maiseman muutoksen taustalla oleviin yhteiskunnallisiin muutoksiin, niiden syihin ja seurauksiin (Häkli 1999, 111-112). Toisaalta kuten edellä huomautettiin, humanismin ja strukturalismin voidaan katsoa myös lähentyneen toisiaan esim. maiseman symboliikan tutkimuksen saralla.

Anthony Giddensin 1980-luvulla kehittämä rakenteistumisteoria siivitti sosiaalisen tilan tutkimusta ja teorianmuodostusta. Rakenteistumisteorian ytimessä on possibilistinen selitysmalli, jonka mukaan rakenteet eivät määrää ihmistoimintaa, mutta ne rajoittavat ja mahdollistavat sosiaalista kanssakäymistä. Sosiaalinen tila on sosiaalisten rakenteiden ja spatiaalisen aineellisuuden välillä oleva yhteys, jossa sosiaalisten prosessien ja tilan rakentumisen nähdään ohjaavan toisiaan vuorovaikutteisesti. Sosiaalisen tilan teoretisoinnit loivat pohjaa lokaliteettitutkimukselle, jossa yhdistyivät kansalaisyhteiskunnan, hallinnon ja rakenteiden näkökulmat. Lokaliteettitutkimusten lähtökohtana oli tulkita sitä, miten yhteiskunnan kehityspiirteet realisoituvat paikallistasolla (vrt. Haarni ym. 1997, 14; Kortelainen 1996, 21-22). Lokaliteettitutkimuksissa yhteiskunnallisia muutoksia pyrittiin tutkimaan niiden tapahtumapaikoissa konkreettisesti ja paikallisesti; nähtiin, että teoria yksin ei riittänyt selittämään yhteiskunnan ominaisuuksia, vaan paikallisiin erityispiirteisiin tuli kiinnittää huomiota erikseen. (Häkli 1999, 112-117 ja 104.)

Lokaliteettitutkimus vaikutti voimakkaasti 1970-luvulla mm. toiminnallisen kylätutkimuksen syntyyn (Häkli 1999, 116), ja tätä kautta koko maaseutututkimukseen. Suomessa pitkät perinteet omaavan maaseutututkimuksen painopisteet alkoivat muuttua erityisesti 1980-luvulta lähtien, ja perinteisen alkutuotannon tutkimuksen rinnalle ilmaantui maaseudun muutoksen myötä uusia teemoja (Muilu ja Rosenqvist 2006). Tämä kehityskulku noudattelee maaseutupolitiikassa tapahtunutta muutosta, joka korostui Suomen EU:hun liittymisen jälkeen: alkutuotanto on maaseudulla enää vain harvenevan joukon tulonlähde, jolloin kehittämistoimenpiteetkin suunnataan

usein muille sektoreille (Hyyryläinen ja Rannikko 2000, 13). Näistä teemoista voidaan mainita esim. ympäristö, vapaa-aika sekä virkistys (vrt. Muilu ja Rosenqvist 2006), jotka ovat myös vahvasti esillä tämän tutkielman lähtökohdissa sekä kysymyksenasetteluissa.

Vaikka lokaliteettitutkimuksen termi on nykyisestä keskustelusta kadonnut miltei kokonaan, sen tuoma näkökulma rakenteisiin keskittyvässä maantieteellisessä tutkimuksessa kuitenkin yhä elää mm. ympäristökamppailujen tutkimuksessa. Suomessa on Kojjärveltä lähtien käyty eritasoisia kiistoja ympäristönkäytöstä, joissa taustalla ovat useimmiten eri toimijoiden erilaiset tarpeet ja käsitykset luontoon ja ympäristöön liittyen. Näitä yleisesti ympäristökonflikteiksi kutsuttuja kiistoja on erityisesti 1990-luvulla tutkittu runsaasti esim. maantieteen ja sosiologian piirissä (vrt. Yli-Jokipii 2000, 156; Konttinen ym. 1999, 5). Tässä tutkielmassa ei ole niinkään kyse ympäristökonfliktista, mutta tematiikka on samankaltainen kuin ympäristökonfliktitutkimuksissa: pohjimmiltaan kyseessä on luonnonvara, johon kohdistuu erilaisia intressejä ja käyttötarpeita eri toimijoiden taholta (vrt. Kortelainen 2004). Kiinnostuksen kohteena tässä tutkielmassa ovat nimenomaan paikalliset toimijat, ja ylipaikallisten toimijoiden roolia käsitellään sikäli, kun ne käyvät ilmi kirjallisuusmateriaalista, esim. kaavoitukseen ja suojeluun liittyvistä tiedoista. Tavoitteena ei siis ole kartoittaa kaikkien eri toimijoiden Saarijärven reittiin kohdistamia intressejä ja tarpeita, vaan ensisijaisesti kuvata ja selvittää, millainen on Lehtolan kylän paikallisten asukkaiden suhde Saarijärven reittiin.

Eri toimijoiden liittymistä Saarijärven reittiin ja Lehtolan kylään voidaan kutsua myös hallinnan verkostoksi. Hallinnalla (governance) tarkoitetaan päätöksenteon hajautumista: alueita koskevia päätöksiä ei enää tehdä pelkästään esim. kansallisvaltiotasolla ylhäältä käsin sanellen, vaan ennemmin voidaan puhua verkostoista, joissa vaikuttaa toimijoita eri tasoilla: paikallistasolla, alueellisella tasolla, kansallisella ja ylikansallisella tasolla. Hallinnan verkostoihin kuuluu niin poliittisia päättäjiä, virkamiehiä, yritysten edustajia kuin kansalaisyhteiskuntaakin. (Eckerberg ja Joas 2004.) Näille hallinnan verkostoille on tyypillistä, että ne toimivat kaksisuuntaisesti: samalla kun toiminnan suuntaviivat ja rajaukset annetaan ylhäältä päin, esim. paikallisen ympäristöpolitiikan prioriteetit tulevat usein määritellyiksi paikallisista lähtökohdista, ja samalla paikalliset verkostot voivat toimia myös muilla tasoilla kuin paikallisella – hallinnasta tulee tällöin aidosti monitasoista (Gibbs ym. 2002, 124). Hallinnan verkostoissa vaikuttavia toimijoita ei kuitenkaan tule ymmärtää pelkästään yksittäisiksi ihmisiksi, vaan kyseessä ovat verkostomaiset liittoumat, joissa vaikuttavat yksittäisten ihmisten, instituutioiden ja organisaatioiden lisäksi myös luonnon ja ympäristön elementit (Kortelainen 2007). Näiden verkostomaisten liittoumien muotoutumista on tutkittu eritoten toimijaverkkoteorioiden näkökulmasta, joka sopii luontevasti tutkielmaani, sillä tutkimusaihe – kylä ja vesireitti – ovat toisiinsa erottamattomassa yhteydessä, ja

ne myös vaikuttavat toinen toisiinsa siinä missä paikallinen ja ylipaikallinenkin ovat samanlaisessa vuorovaikutussuhteessa. Toimijaverkkoteoriaa käsitellään tarkemmin jäljempänä luvussa 3.1.

Sosiaalisessa konstruktionismissa todellisuus nähdään sosiaalisesti rakentuneina: ilmiöt ja kategoriat ovat olemassa vain niin pitkään, kun niitä pidetään yllä. Se, millaisia tulkintoja eri ilmiöistä pidetään ”oikeina” tai ”tosina”, riippuu yhteiskunnallisista valtasuhteista. (Häkli 1999, 136-137.) Luonto-käsitteen dualistisuus on paljon käytetty esimerkki sosiaalisesti konstruoidusta kategoriasta. Esimerkiksi luonnosta tuotetut kuvaukset eivät kerro pelkästään luonnosta sellaisenaan, vaan ne ovat tietyistä näkökulmasta tiettyä tarkoitusta varten tuotettuja kuvauksia, jotka vaikuttavat toisaalta siihen, miten luonto ymmärretään ja toisaalta siihen, miten luonnossa tai luontoa kohtaan toimitaan (Häkli 1999, 148). Sosiaaliseen konstruktionismiin ja luontokäsityksiin ja -käsitteisiin perehdytään tarkemmin luvussa 3.1.

1.3 Aineisto ja menetelmät

Tutkimusmenetelmänä käytin teemahaastattelua. Teemahaastattelussa (focused interview) haastateltava saa kertoa näkemyksistään melko vapaasti tutkijan ennalta määäämien teemojen sisällä. Kaikissa haastatteluissa käydään läpi samat teemat, mutta järjestys on vapaa. Teemahaastattelu on eräänlainen strukturoidun haastattelun ja syvähaastattelun välimuoto, jossa pyritään saamaan tietoa tutkittavasta ilmiöstä tai ilmiöistä pintaa syvemältä kuitenkin niin, että aiheeseen ei syvennytä keskustelunomaisesti useiden haastattelukertojen aikana, kuten usein syvähaastattelussa. (Hirsjärvi ja Hurme 2000; Tanskanen 2005.)

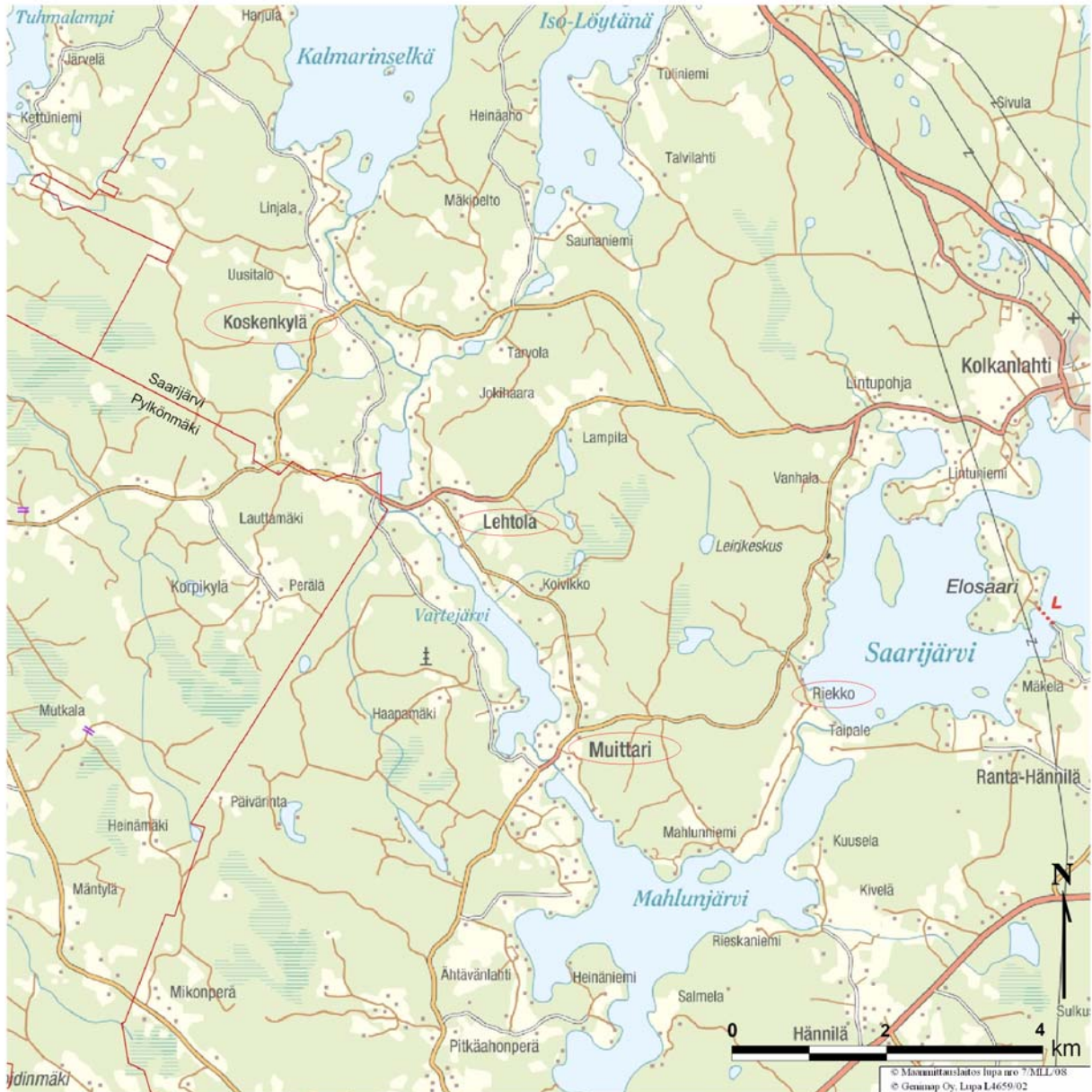
Tutkimuksessa haastateltiin 12 Lehtolan kylän asukasta. Haastateltavat löytyivät ”lumipallomenetelmällä”: yhden avainhenkilön yhteystiedot sain kylätoimikunnan kautta, ja muiden yhteystiedot haastatelluilta itseltään, ja lisäksi yhden haastateltavan tapasin kylällä sattumalta. Lumipallomenetelmän etuna on se, että tutkija voi luottaa siihen, että kylän avaintoimijat tulevat suurella todennäköisyydellä mukaan otokseen (sikäli kuin otoksesta kvalitatiivisen tutkimuksen yhteydessä voidaan puhua), mutta toisaalta jos kyläyhteisö on ”nurkkakuntainen” saattavat tietyt näkemykset jäädä varjoon tätä menetelmää käyttäen. Haastateltavien valinta tuntui kuitenkin onnistuneen siltä osin, että haastateltavat edustivat erilaisia näkemyksiä melko monipuolisesti, eivätkä samat nimet tulleet esiin useita kertoja yhteystietoja kysellessäni. Haastateltavat asuivat yhtä lukuun ottamatta kylällä vakinaisesti, ja kesäasukaskin miltei puolet vuodesta. Nuorin haastateltava oli 21-vuotias, vanhin 74-vuotias. Haastatelluista 5 oli naisia ja 7 miehiä. Haastateltavien joukossa

oli 4 eläkeläistä, 2 maatalousyrittäjää, 4 pääasiassa kylällä toimivaa monialayrittäjää sekä 2 pääasiassa kylän ulkopuolella työssä käyvää. Paikallisten yrittäjien osuus haastateltavista oli ylikorostunut, mikä kertonee näiden ihmisten aktiivisesta roolista kylällä – kun haastateltavia haalii lumipallomenetelmällä, nimenomaan aktiiviset toimijat tulevat yleensä hyvin edustetuiksi. Haastateltavat asuivat eri puolilla kylää, suurin osa Lehtolan ja Koskenkylän alueilla. Haastattelut tehtiin syksyn 2006 ja alkutalven 2007 aikana. Pääosa haastatteluista tehtiin haastateltavien kotona, lisäksi kaksi haastattelua tehtiin Lehtolan entisellä kyläkoululla ja yksi Jyväskylän yliopistolla.

Haastattelupyynnöjä esitin kaikkiaan 13, eli yksi kyläläinen kieltäytyi haastattelusta vedoten siihen, ettei aihe ollut hänelle läheinen. Kaikki haastatteleman kyläläiset suhtautuivat tutkimukseen positiivisesti. En ollut määritellyt haastattelujen määrää tarkasti ennalta, mutta 12 haastattelua riitti kylläännyttämään aineiston. Kylläntyminen tarkoittaa sitä, että haastatteluissa alkavat toistua samat teemat ja näkemykset, eikä uusien ihmisten haastattelemisen todennäköisesti enää tuo uutta tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Haastattelutilanteet kestivät puolesta tunnista 1,5 tuntiin. Ennen haastattelun alkamista annoin haastateltaville tiedotteen, josta kävivät ilmi tutkimuksen tarkoitus sekä tärkeimmät tutkimuksessa läpikäytävät teemat. Haastattelurunko on liitteessä 7. Haastatteluaineistoa kertyi yhteensä miltei 13 tuntia, mikä litteroituna tarkoitti hieman yli 100 A4-kokoista liuskaa 10 pt:n fonttikoolla.

2 TUTKIMUSALUE

Lehtolan kylä on hieman yli 200 asukkaan kylä Keski-Suomessa, Saarijärven kunnan länsiosassa, lähellä Pylkönmäen kunnanrajaa (Lehtolan kyläsuunnitelma 2004, 6). Se koostuu neljästä pienemmästä kyläkeskuksesta: pohjoisesta lukien Koskenkylästä, Lehtolasta, Muittarista ja Riekosta (kuva 2). Kylän halki mutkittelee Saarijärven reitti; järvistä, joki- ja koskiosuuksista koostuva vesistöreitti. Lehtolan kylän maisemat ovat perinteistä avointa kulttuurimaisemaa (kuva 3). Yksityiskohtaiset kartat Lehtolan kylästä on esitetty liitteissä 2 ja 3.

Kuva 2. Lehtolan kylä; kyläkeskukset ympäröity punaisella. (Kartan lähde: ympäristöhallinnon Hertta-tietokanta)

Kuva 3. Maisema Vartejärven yli länteen Lehtolan kyläraitilta nähtynä. (Kuva: IH 2007)

Seuraavassa kuvataan Saarijärven reittiä ja Lehtolan kylän aluetta sekä ihmistoiminnan vaikutuksia niihin. Lehtolan kylän historiaan ja nykytilaan pureudutaan luvussa 2.2, ja luvussa 2.3 keskitytään Lehtolan kylää koskeviin maankäytön erityiskysymyksiin.

2.1 Saarijärven reitti

Saarijärven reitti laskee Suomenselän vedenjakajaseuduilta Saarijärven kautta Summasjärveen, josta se yhtyy Äänekosken reittiin ja siitä edelleen Päijänteeseen (liite 1). Lehtolan kylän kohdalla reittivesi koostuu lyhyistä joki- ja koskiosuuksista sekä kapeista ja pitkänomaisista järvistä, jotka ovat syntyneet Mahlunjärven ja Kalmarinselän väliseen murroslinjaan (Heikkilä ja Heikkinen 1993, 85).

Kuva 4. Asutusta ja peltoviljelyksiä Kalmukosken rannalla. (Kuva: IH 2007)

Saarijärven reitin pituus on yhteensä 80 km sekä rantaviivan pituus 470 km. Reitti saa alkunsa Kyyjärven ja Perhon kuntien rajalta, ja se kuuluu Kymijoen vesistöön. Saarijärven reitin kokonaisputous on 59 m. Reitillä on 22 koskea, jotka muodostavat 6,7 km koko reitistä, ja koskien putous on yhteensä 42 m. Jokiosuuksien pituus on 28 km, ja loput reitistä koostuu järvistä. (Laitinen 1994; Saarijärven kaupunki 2006.) (Liite 1.) Lukuisten koskiensa ja vaihtelevien maisemiensa ansiosta Saarijärven reitti on melko suosittu melojien keskuudessa, joskin suosio on ollut suhdannesidonnaista ja pitkälti riippuvaista erilaisten tapahtumajärjestäjien aktiivisuudesta. Reitin varrella on melojia varten mairinnousupaikkoja sekä merkittyjä leirintäpaikkoja. Lisäksi koskien rannoille saapuu vuosittain koskikalastajia. Saarijärven reitin koskista saa taimenta, mutta kanta on istutusten varassa, sillä voimalaitosrakentaminen reitin alajuoksulla on tuhonnut luonnonvaraisen taimenkannan miltei kokonaan (Laitinen 1994, 54-55). Saarijärven reitin kosket on perattu uittoja varten, mutta osa koskista on sittemmin kunnostettu – Lehtolan kylältä Kalmukoski, Lehtolankoski, Muittarinkoski sekä Riekonkoski, näistä Muittarinkoski ja Kalmukoski viimeisimpinä syksyllä 2006 (Eloranta 2006). Saarijärven reitin vesiluonto on karua, ja järvet sijoittuvat korte-ruokojärvien tyyppiin. Vesikasvillisuus on pääasiallisesti niukkaa. (Heikkilä ja Heikkinen 1993, 85.) Lehtolan alueella rantametsät ovat paikoin hyvinkin reheviä, ja lehtolaikkuja esiintyy paikoitellen (Älli 1990). (Kuvat 5 ja 6.)

Kuva 5. Muittarinkoski. (Kuva: IH 2007)7)

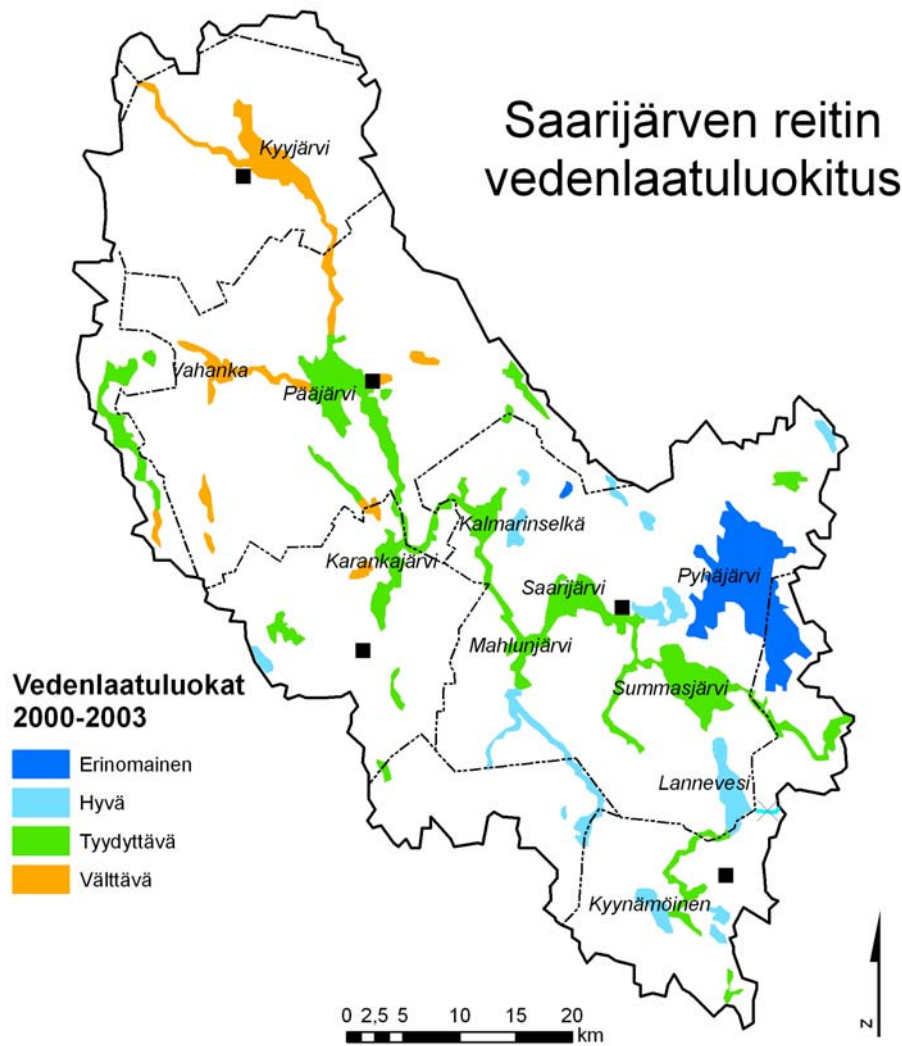

Kuva 6. Kalmukoski. (Kuva: IH 2007)

2.1.1 Vedenlaatu

Saarijärven reitin vedet ovat luonnostaan ruskeita ja valuma-alueen soisuudesta johtuen humuspitoisia ja reheviä (Laitinen 1994; Palomäki ja Hynynen 2006, 1). Erityisesti Saarijärven reitin latvaosilla turvemaiden osuus valuma-alueen pinta-alasta on suuri, n. 40 % (Palomäki ja Hynynen 2006, 2; Keski-Suomen ympäristökeskus 2007a); koko reitin valuma-alueella turvemaiden osuus on 22 % (Savolainen 2007). Saarijärven reitin järviin on kohdistunut melko voimakas kuormitus jo 100-150 vuotta sitten, ennen ihmistoiminnan vaikutusten merkittävää lisääntymistä. Tämä johtuu valuma-alueen ja järviäلتaiden luonteesta: vesistö saa alkunsa soiselta ja metsäiseltä turvemaalta, ja Saarijärven reitti on jo luonnontilaisena kuljettanut mukanaan huomattavia määriä orgaanista ainesta sedimentaatioaltaina toimiviin lyhytviipymäisiin järviin. Muutokset suhteessa luonnontilaan ovat olleet voimakkaimpia alajuoksun järvissä, sillä yläjuoksun järvet ovat jo luonnontilassaan olleet humuspitoisia ja reheviä. (Palomäki ja Hynynen 2006.) Veden laatu on vesireitin yläjuoksulla huonoimmillaan, josta se kohentuu alajuoksulle päin. Lehtolan kylän läpi kulkiessaan Saarijärven reitin vedet luokituvat tyydyttäväiksi. (Keski-Suomen ympäristökeskus

2006.) Koko Keski-Suomen mittakaavassa Saarijärven reitin vedet ovat vedenlaadultaan maakunnan huonoimmasta päästä (Keski-Suomen ympäristökeskus 2007b). (Kuva 7.)

Kuva 7. Saarijärven reitin vedenlaatuluokitus. Kuntakeskukset (Kyyjärvi, Karstula, Pylkönmäki, Saarijärvi ja Uurainen) on merkitty mustilla neliöillä. Vedenlaatuluokitus ja valuma-alueen rajat: ympäristöhallinnon Hertta-tietokanta.

Saarijärven reitin valuma-alueen turvemaiden uudistusojitukset painoutuivat 1960- ja 70-luvuille; viime vuosikymmenten ojitukset ovat olleet luonteeltaan lähinnä kunnostusojituksia. Turvetuotantoalueiden pinta-ala on noussut valuma-alueella tasaisesti 1970-luvun lopun vuosista lähtien 2000-luvulle asti, mutta on pysytellyt 2000-luvulla 3000 ha:n tuntumassa. (Honkanen 2007, sit. Palomäki ja Hynynen 2006.) Lisäksi reitin vesien laatuun vaikuttaa alueen muu hajakuormitus, jonka lähteenä on mm. maatalous, asutus, kalankasvatus, avohakkuut ja metsänlannoitukset (Keski-Suomen ympäristökeskus 2007b; Laitinen 1994). 1980- ja 1990-lukujen taitteessa turvetuotannon arvioitiin kuormittavan alapuolisia vesistöjä Saarijärven reitillä, mutta turvetuotannon laskettiin aiheuttavan vain murto-osan ihmisperäisestä typen ja fosforin kokonaiskuormituksesta, joka oli mm. maatalouden vesistövaikutuksiin nähden vähäinen (Selänne 1990).

2.1.2 Maisema

Lehtolan kylän maisemat ovat ihmistoiminnan voimakkaasti leimaamia: viljelyalueet ovat keskittyneet vesireitin varsien jokilaaksoihin, ja asutus sijoittuu pääasiassa vesistöistä nousevien rinteiden päälle tai puoleenväliin (kuva 4). Lehtolan kylää ympäröivät melko korkeat moreeni- ja kalliomäet, jotka luovat kontrastin jokilaaksojen vehmaille viljelyksille. Koko Lehtolan kylän alueen rannat kuuluvat rantojensuojeluohjelmaan, itse vesireitti kuuluu Natura 2000 -ohjelmaan sekä Lehtolan kylä valtakunnallisesti arvokkaihin maisema-alueisiin (liitteet 4, 5 ja 6). Rantojensuojeluohjelman perusteella Lehtolan kylän alueelle on perustettu lukuisia yksityisiä suojelualueita.

Lehtolan kylän maisemat ovat syntyneet geomorfologian ja ihmistoiminnan yhteisvaikutuksesta. Ne ovat vanhaa monimuotoista kulttuurimaisemaa, jossa vanhakantaisen maatalouden maisemalliset vaikutukset ovat yhä selvästi nähtävissä. Saarijärven reittiä kuvaillaankin luonnonoloiltaan monipuolisimmaksi ja maisemakvaltaan edustavimmaksi kaikista keskisuomalaisista vesireiteistä (Älli 1990, 49). Reitin ympäristö on vaurasta keskisuomalaisista maanviljely- ja metsätalousaluetta (emt. 51), jonka alkutuotantosektori oli vielä 1990-luvulla vahva, mutta sittemmin maatilojen määrä on laskenut voimakkaasti. Maiseman selkärankana toimii itse vesireitti, jota kohti pellot loivasti viettävät. Vesistön molemmin puolin kulkee kyläteitä, joista avautuu näkymiä vesistöön ja vastarannalle. Maisemat ovat perusluonteeltaan avoimia, ja koska rakennuskanta ei ole päässyt ”mökkiytymään”, kyläkuva on kaiken kaikkiaan idyllinen. Asutus on keskittynyt vesireitin ja teiden varsille; tilakeskukset sijaitsevat peltojen yläosissa tai peltojen ja metsän vaihtumisvyöhykkeessä. Rakennuskanta on historiallisesti kerrostunutta, ja vanhoja talusrakennuksia on säilytetty tilojen pihapiireissä monin paikoin (Älli 1990, 51-52).

Maatalouden modernisoituessa ja maataloustoimien käydessä intensiivisemmäksi 1900-luvulla myös vanhakantainen avoin ja pienipiirteinen maatalousmaisema on tullut uhatuksi kaikkialla läntisessä maailmassa (Driessen ja Glasbergen 1995, 37). Lehtolan kylän maisemia on pyritty suojelemaan ja säilyttämään lukuisten eri instrumenttien avulla. Ensimmäisiä olivat alueen luokittelu yhdeksi valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista (Älli 1990; Valtioneuvoston periaatepäätös maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä 1995) sekä sisällyttäminen rantojensuojeluohjelmaan. Seuraavaksi Saarijärven kaupunki alkoi valmistella reitille rantaosayleiskaavaa (Saarijärven kaupunki 1996), jonka avulla maiseman suojelemiseksi tehdyille rakentamisrajoituksille saatiin lainvoima. Rantaosayleiskaava valmistui vuonna 1996. Lisäksi vesistö kuuluu Natura 2000 -ohjelmaan, ja alueelle on laadittu maatalousalueiden luonnon

monimuotoisuuden yleissuunnitelma (Virola 2004). Lehtolan kylän alueella on runsaasti kohteita, joita voitaisiin hoitaa maatalouden erityistuilla. Hoitotoimet hyödyntäisivät taantunutta keto- ja niittylajistoa, mutta niillä olisi myös maisemallisia vaikutuksia. Yksi syy Lehtolan kylän rantojen umpeenkasvuun onkin maataloustuotannon tehostumistarpeiden myötä tapahtuneet muutokset karjan laidunnuksessa, lisäksi lypsykarjan laiduntaminen perinnebiotoopeilla on hankalaa jo EU:n tuomien säännösten vuoksi. Lehtolankin kylällä entisiä viljely- ja laidunalueita on monin paikoin kasvamassa umpeen (Virola 2004, 8).

2.2 Lehtolan kylä

Lehtolan kylä sijaitsee n. 10 km:n päässä Saarijärven keskustaajamasta. Saarijärvellä on asukkaita yhteensä hieman yli 10 000, ja asukkaista n. 40 % asuu keskustaajaman ulkopuolisissa kylissä (Luonnonvaroista voimavaroja 2005, 10). Saarijärven väestö on vähentynyt melko tasaisesti 1990-luvulta lähtien (Tilastokeskus 2006). Matkaa maakunnan keskukseen Jyväskylään on Saarijärveltä 65 km. Korkeakoulutusta Saarijärvellä edustaa Tarvaalassa sijaitseva Jyväskylän ammattikorkeakoulun luonnonvarayksikkö. Lisäksi Saarijärvellä tarjotaan toisen asteen luonnonvara-alan koulutusta. Alkutuotannon työpaikat ovat vähentyneet Saarijärvellä, mutta vielä 2000-luvun alkupuolella teollisuuden työpaikkojen määrä kasvoi tarpeeksi kompensoimaan tätä kehityssuuntaa (Keski-Suomen maakuntasuunnitelma 2005, 9). Viime vuosina Saarijärvi on kuitenkin joutunut kasvokkain ns. Kiina-ilmiön vaikutusten kanssa, kun lukuisat merkittävät työllistäjät ovat siirtäneet tuotantoaan pois kunnasta. Nämä kehityskulut ovat saattaneet vaikuttaa siihen, että Saarijärvi luokiteltiin viimeisimmässä maaseutualueiden kolmijaossa harvaan asutun maaseudun luokkaan, kun se vielä vuonna 2004 luokiteltiin ydinmaaseudeksi (Elinvoimainen maaseutu 2004; Malinen ym. 2006). Ydinmaaseudun indikaattoreina pidetään vahvaa alkutuotantosektoria sekä teollisuuden toimialakeskittymiä, kun taas harvaan asutun maaseudun uhkana on taantumisen alakierre. Taantumisen alakierre syntyy, kun uudet työpaikat eivät riitä korvaamaan perinteisillä sektoreilla, lähinnä alkutuotannossa tapahtuvaa poistumaa, jolloin erityisesti nuoret muuttavat pois ja ikärakenne vääristyy sekä palvelujen saatavuus heikkenee. (Malinen ym. 2006.)

Lehtolan kylän aluetta on asutettu jo esihistoriallisina aikoina yli 8000 vuotta sitten, mihin viittaavat Kalmarinjärven sekä Mahlunjärven rannoilta tehdyt kivikautiset löydöt (Sahinaho 2002, 9). Vesireitti on ollut kaski- ja erätalouden aikana luonnollinen kulkuyhteys, jota pitkin ihmiset ovat asuttaneet uusia alueita. Lehtolassa, kuten Järvi-Suomessa tyypillisesti, pellot on raivattu järvien

rantojen hienojakoiselle maaperälle asutuksen sijoituessa ylemmälle moreenirinteisiin (Jutila 1998, 100). Ensimmäiset tiedot kiinteästä asutuksesta Lehtolan kylän alueella ovat 1500-luvulta (Sahinaho 2002, 6). Vaikka vesitie oli olemassa ja sitä Lehtolasta kirkolle kuljettaessa paljon käytettiin, tieyhteys Saarijärven kirkolta Lehtolaan oli olemassa jo 1600- tai 1700-luvulla, joskin nykyiseen paikkaansa se asettui vasta 1800-luvun loppupuolella (emt. 38 ja 50).

Saarijärven seutu sijoittuu eri kulttuuripiirien vaihtumisvyöhykkeelle. Se on saanut hämäläisen ja savolaisen asutuksen myötä vaikutteita sekä itäisistä että läntisistä kulttuuripiireistä. Rakennuskannassa puolestaan on havaittavissa pohjalaisia vaikutteita, jotka ovat tulleet kulkuyhteyksien kehittymisen myötä. (Saarijärven kaupunki 1996, 5.) Läntisten ja itäisten kulttuuripiirien rinnakkainelo tarkoitti mm. sitä, että kaskeamista harjoitettiin Saarijärven seudulla peltoviljelyn rinnalla vielä 1900-luvulla. Maisemamaakuntajaossa Saarijärven alue kuuluu itäisen Järvi-Suomen reuna-alueisiin ja vaihtuu vähitellen Suomenselän alueeksi (Lahnala 1994, 8).

Taloudellinen toimeliaisuus perustui Lehtolassa, kuten suomalaisella maaseudulla muutoinkin, varsin pitkään omavaraisuuteen, jossa pienimuotoisella viljelyllä, eläinten pidolla ja metsätöillä oli merkittävä rooli (Oksa 1995, 186-187). Sisäsuomalainen asutus oli vielä 1800-luvulle tultaessa harvaa ja suureksi osaksi kaskitalouteen perustuvaa, mutta isonjaon ja metsien arvonnousun myötä kaskenpoltto alkoi vähentyä, varallisuus parantua ja asutus vakiintua (Lahnala 1994, 7). Kaskiviljely väistyi peltoviljelyn tieltä Lehtolassa 1800-luvun lopulla (Sahinaho 2002, 54). Peltoviljelyn lisääntyessä 1800-luvulla myös karjanhoitoa alettiin tehostaa. Erityisesti karjatalous on vaikuttanut voimakkaasti alueen kulttuurimaiseman syntyyn: karjan rehua kerättiin mm. rantaniityiltä ja jokivarsilta, ja karja laidunsi metsäisiä hakamaita peltojen ja asutuksen läheisyydessä. (Lahnala 1994, 7.) Tähän päivään saakka Saarijärven reitin varsilla on säilynyt laidunnuksen synnyttämiä elinympäristöjä, perinnebiotooppeja (Virola 2004).

Pientilavaltainen maatalous vahvistui vuoden 1918 torpparivapautuksen jälkeen, ja toisen maailmansodan jälkeinen asutustoiminta lisäsi tilojen määrää entisestään myös Lehtolassa (Lahnala 1994, 7). Kosket tarjosivat Lehtolan kylällä mahdollisuuden harjoittaa pienteollisuutta, ja niiden varsille perustettiin mm. myllyjä, voimalaitoksia ja sahoja. Vesireitti oli muutoinkin tärkeä lisätulon tuojana: uitot olivat merkittävä kesäaikainen työllistäjä kylällä 1800-luvun puolivälistä aina 1960-luvulle asti. (Sahinaho 2002, 79-97.) Kauppoja Lehtolan kylällä oli käytännössä koko 1900-luvun ajan (emt. 100-110), kunnes viimeinen niistä, Lehtolan kyläkauppa, lopetettiin 1990-luvulla. Lehtolan kyläkaupan yhteydessä toimivat aikansa myös pankki ja posti. Kouluja kylän alueella toimi parhaimmillaan kaksikin, Koskenkylässä ja Lehtolassa. Koskenkylän koulu lakkautettiin

1960-luvulla sen toimittua viidellä vuosikymmenellä ja Lehtolan koulu yli satavuotiaana vuonna 2003.

Lehtolan kylän elämän vireimmät vuodet ajoittuivat sodan jälkeisiin vuosikymmeniin, jolloin Lehtolassa oli parhaimmillaan liki sata erikokoista maatilaa (Lehtolan kyläsuunnitelma 2004), kun nykyään maataloudesta elantonsa ensikädessä saavia kotitalouksia on kylän alueella vain kourallinen. 1950-luvulla Suomessa raivattiinkin uutta maata maanviljelykseen vielä laajasti, vaikkakin jo tuolloin oli havaittavissa merkkejä tulevasta maa- ja metsätalouden rationalisoinnista ja koneellistumisesta (Oksa 1995, 186-187). Lehtolaan ensimmäiset traktorit tulivat 1940-luvulla (Sahinaho 2002, 54). Poismuutto maaseudulta kaupunkeihin alkoi vaikuttaa maaseudun kylissä 1960-luvulta lähtien. (Lahnala 1994, 7.) Maatalouden tekninen ja tuotannollinen kehittyminen on jatkunut voimakkaana läpi vuosituhanteen vaihteen, mikä on tarkoittanut mm. tilojen määrän voimakasta vähentymistä.

Suomen nopea teollistumiskehitys johti lopulta 1970-luvulla ”suureen maaltamuuttoon”, jolloin pienten maaseutukyliä asukasluvut tippuivat nopeasti ihmisten muuttaessa töiden perässä kaupunkeihin (Oksa 1995, 186-187). Toisaalta 1970-luvulla alkanut hyvinvointivaltion rakennusprojekti ja palvelusektorin kasvu toi myös syrjäisiin maaseutukuntiin töitä, mistä erityisesti naiset hyötyivät. Se ei kuitenkaan pystynyt pysäyttämään asukasluvun vähenemistä syrjäisissä kylissä, vaikkakin maaseutukuntien kuntakeskukset onnistuivat pysäyttämään osan syrjäiseltä maaseudulta lähtevästä työvoimasta. Kylätason aktiivisuus alkoi nosta päätään, ja useisiin kyliin, myös Lehtolaan, perustettiin kylätoimikuntia. Kylätoimikunnat toimivat yhä edelleen ruohonjuuritasolla pyrkimyksensä parantaa kyliä elinolosuhteita ja yleensäkin elinvoimaisuutta. (Oksa 1995, 189.) Suomen liittyttyä Euroopan unioniin maaseudun ja syrjäseutujen kehittämistyöhön otettiin käyttöön uudenlaisia työkaluja, ja kehittämissä politiikasta tuli kasvavassa määrin projekti- ja hankemuotoista (Hyyryläinen ja Rannikko 2000, 13), mistä myös NorWat-hanke toimii esimerkkinä. Lisäksi EU:hun liittyminen tarkoitti yhteisen maatalouspolitiikan (Common Agricultural Policy, CAP) käyttöönottoa (Tykkyläinen 2005), millä oli dramaattinen vaikutus maaseutualueisiin: vuosien 1995-2000 välillä maataloustukea hakeneiden tilojen määrä väheni 21 % (Lehtonen ym. 2002). Maaltamuutto ei Suomessa kuitenkaan pysähtynyt 1970- ja 1980-luvuille ja maaseutupaikojen kirkonkyliin, vaan on jatkunut voimallisena myös 1990- ja 2000-luvuilla (Valtakari 1999, 2; Malinen ym. 2006, 37).

Vuoden 2002 lopussa Lehtolassa asui 226 ihmistä, joista 26 % oli 65-vuotiaita tai tätä vanhempia. Samana vuonna Saarijärvellä yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä oli 20 % ja koko Suomessa 15 %.

Vuonna 2001 Lehtolan väestöstä 60 % oli työvoiman ulkopuolella, ja 40 % kuului työvoimaan. Suurimmat työvoiman ulkopuoliset ryhmät ovat eläkeläiset sekä lapset, koululaiset ja opiskelijat. Työvoimasta palkansaajia oli 43 %, maatalousyrittäjiä 26 %, muita yrittäjiä 14 % sekä työttömiä 17 %. (Lehtolan kyläsuunnitelma 2004, 9.) Koko Suomen väestöstä vuonna 2001 työvoimaan kuului 49 %, josta työttömänä oli 12 % (Tilastokeskus 2007). Vuonna 2003 Lehtolassa oli toimivia karjatiloja 11, ja seitsemän tilan pellot olivat omassa viljelyssä tai paketoituna eli pellonvaraussopimuksen kohteena, jolloin viljelijä korvausta vastaan sitoutuu olemaan käyttämättä peltoja maataloustuotantoon. Peltensa vuokranneita tiloja oli 14. (Lehtolan kyläsuunnitelma 2004, 10.)

NorWat-hanke ei ollut ensimmäinen Lehtolan kylällä läpiviety kehittämisprojekti. Ensimmäinen hanke oli Polttari-hanke 1990-luvulla (Lehtolan kyläsuunnitelma 2004), ja eräs sen painopisteistä oli yrittäjien välisen yhteistoiminnan ja verkostoitumisen edistäminen. Kyläläisten näkemyksiä kylällä elämisestä ja kylän kehittämistarpeista on kartoitettu kyläkyselyin Polttari-projektin yhteydessä vuonna 1997 sekä myöhemmin kyläsuunnitelmaa laadittaessa (Lehtolan kyläsuunnitelma 2004, 10-12). Kyläkyselyistä käy ilmi, että kyläläisille luonto ja vesireitin varren maisemat ovat tärkeitä arvoja, jotka nousevat kylän tärkeimmäksi fyysiseksi voimavaraksi. Kylällä myös arvostetaan vallitsevaa hyvää yhteishenkeä. Kehittämiskohdiksi kyselyissä nousivat maa- ja metsätalous sekä maatilamatkailu ja yritystoiminnan edistäminen. Tiestöä kylällä toivottiin parannettavan. Kyläläiset olivat huolissaan rantojen pusikoitumisesta ja pajukoitumisesta, sillä ne turmelevat kaunista maisemakuvaa.

NorWat-hankkeen painopisteet liittyivät ympäristönsuojeluun ja yhteisökehittämiseen – hankkeen englanninkielinen alaotsikko oli ”Integrated Approach to Northern Watercourses and their Community Development”. Hankkeen tarkoituksena oli edistää vesireittien varrella ja vaikutuspiirissä sijaitsevien yhteisöjen asemaa kestävän kehityksen periaatteita noudattaen. Hanke rakentui kolmen teeman varaan: veden laadun suojeleminen ja yhteisöjen kehittäminen kestävän maankäytön hallinnan avulla (1), vesireittien luonnonmukaistaminen (2) sekä vesireittiä koskevan koulutusmateriaalin tuottaminen (3). Koska hankkeeseen kuului osapuolina useita maita, oli ajatuksena myös, että eri osapuolet voisivat hyötyä toistensa kokemuksista ja soveltaa projektin puitteissa saavutettuja tietoja omilla alueillaan. Hankkeesta oli vetovastuussa Jyväskylän ammattikorkeakoulu, ja lisäksi Suomesta hankkeeseen osallistuivat Saarijärven kaupunki, Keski-Suomen metsäkeskus, Keski-Suomen ympäristökeskus sekä Jyväskylän yliopiston ympäristöntutkimuskeskus. (Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2005.) Hankkeessa oli mukana alueita Suomen lisäksi Ruotsista, Norjasta ja Skotlannista, ja vaikka hankkeessa mukana olleet alueet

erosivat toisistaan monissa suhteissa, niitä yhdisti perifeerinen sijainti ja tarve saada kehittämistyöhön uusia näkökantoja.

Lehtolassa NorWat-hankkeen näkyvin osa oli rantojen raivauksessa: kylälle laadittiin maisemanhoitosuunnitelmat, ja hankkeeseen palkattiin paikallinen metsuri poistamaan rantoja vallanneita pajukoita. Lisäksi raivaus ulotettiin paikoin myös tienvarsiin. Kuten kyläkyselystä oli käynyt ilmi, kyläläiset pitivät kylältä avautuvia maisemia tärkeinä, mutta ne olivat päässeet kasvamaan umpeen osin maatalouden muuttuneiden toimintatapojen myötä ja osin erilaisista suojeleohjelmista kumpuavan epävarmuuden takia: harva maanomistaja oli tietoinen, mitä suojeleohjelmiin kuuluvilla mailla oli luvallista tehdä (Savolainen 2007, 60). Lehtolan vanhalla kyläkoululla järjestettiin hankkeen puitteissa elokuussa 2006 kansainvälinen leirikoulu, jossa ympäristökasvatusta toteutettiin käytännössä. Lisäksi kylän maataloustuottajille järjestettiin vesien suojeeluun tähtäävää neuvontaa.

2.3 Suojeleohjelmat ja kaavoitus Lehtolan kylällä

Lehtolan kylän alue kuuluu valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin, rantojen suojeleohjelmaan sekä vesistö Natura 2000 –ohjelmaan. Kylän maankäyttöä ohjaa vuonna 1996 valmistunut rantaosayleiskaava. Seuraavassa kerrotaan suojeleohjelmien taustoista sekä esitellään Saarijärven reitin rantaosayleiskaava ja sen vaikutukset maankäyttöön Lehtolan kylällä. Kartat maisema-alueista, Natura-alueesta, rantojen suojeleohjelmasta sekä perustetuista yksityisistä suojelealueista on esitetty liitteissä 4, 5 ja 6.

2.3.1 Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Aloitteen valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuurimaisemakokonaisuuksien rajaamiseksi voidaan sanoa tulleen jo vuonna 1977 maa- ja metsätalousministeriöltä, joka asetti maisematoimikunnan kartoittamaan Suomen arvokkaita, alkutuotannon muovaamia maisemakokonaisuuksia (Älli 1990, 22). Tarkempi maisema-alueinventointi toteutettiin lopulta silloisella läänitasolla; Keski-Suomessa selvityksen laati Keski-Suomen seutukaavaliitto (sittemmin Keski-Suomen liitto). Työn tavoitteena oli paitsi inventoida arvokkaat alueet, myös ohjata alueiden maankäytön suunnittelua siten, että arvokkaat maisemakokonaisuudet säilyvät jatkossakin. (Älli 1990, I.) Inventoinnin taustalla oli huoli maataloudessa tapahtuvasta tuotantorakenteen muutoksesta ja siitä aiheutuvista muutoksista paitsi maaseutumaisemassa, myös harvinaistuvista biotoopeista riippuvaisessa kasvi- ja eläinlajistossa. Lisäksi haluttiin suojella ja säilyttää ”vanhaa, idyllistä maaseutumaisemaa ja kylämiljöötä.” (Älli 1990, 1.) Valtioneuvosto teki lopulta vuonna 1995 periaatepäätöksen maisema-

alueista ja maisemanhoidon kehittämistä, joka perustui maisema-alue työryhmän mietintöön ja seudullisiin maisemaselvityksiin (Valtioneuvoston periaatepäätös maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämistä 1995). Valtioneuvoston periaatepäätöksellä ei ole suoria oikeusvaikutuksia, mutta se ohjaa omalta osaltaan esim. kaavoitusta, rakennussuojelua ja maatalouden ympäristötukien kohdentamista. Lehtolan kylällä keskeinen instrumentti valtioneuvoston periaatepäätöksen suosittamien suojelutoimenpiteiden toteuttamiseksi oli rantaosayleiskaava.

2.3.2 Rantojensuojeluohjelma

Valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisesta rantojensuojeluohjelmasta tehtiin 20.12.1990. Ohjelman tarkoituksena on suojella valtakunnallisesti arvokkaita ranta-alueita siten, että ne säilyvät luonnonmukaisina ja rakentamattomina. Ohjelman ensisijainen toteutuskeino on vapaaehtoinen rauhoittaminen, mihin ryhdytään vain maanomistajan aloitteesta, ja lisäksi ohjelmaan kuuluvien alueiden suunnittelua voidaan toteuttaa yleiskaavoin (uuden maankäyttö- ja rakennuslain 5.2.1999/132 mukaisesti rantojen kaavoitus hoidetaan asema- tai yleiskaavalla). Päätöksessä mainitaan, että rantojensuojeluohjelmasta voidaan paikallisten näkökohtien vuoksi kaavoituksen yhteydessä poiketa, mikäli suojelutavoite ei tästä olennaisesti vaarannu. (Heikkilä ja Heikkinen 1993, 137-138.) Rantojensuojeluohjelman alueiden valintakriteereitä olivat edustavuus, monimuotoisuus, uhanalaisuus, harvinaisuus, luonnontilaisuus, tieteelliset kriteerit ja maisemalliset arvot. Valittujen alueiden katsottiin olevan vähintään valtakunnallisesti arvokkaita. Luonnontilan osalta ohjelman alueilla jouduttiin hyväksymään huomattaviakin muutoksia, mikäli suojelu muiden kriteerien perusteella katsottiin tarpeelliseksi. (Heikkilä ja Heikkinen 1993, 9.) Saarijärven reitistä rantojensuojeluohjelmaan sisällytettiin 40 km rantaviivaa, mikä kattaa Lehtolan kylän alueen kokonaisuudessaan (liite 6). Lehtolan kylän aluetta ei voi kutsua luonnontilaiseksi, sillä alueen perusluonne on ihmistoiminnan voimakkaasti muokkaama, mutta rantojensuojeluohjelmaan varatut alueet kattavat Lehtolan kylän rannoista paikoin vain hyvin kapean kaistaleen, joka ei ulotu peltoihin asti. Rantojensuojeluohjelman aluekuvauksissa (Heikkilä ja Heikkinen 1993, 85) kuvattiin vesialuetta kohtuullisen luonnonmukaiseksi, huolimatta uittoperkauksista ja patojen jäljiltä jääneistä luonnontilaa muuttavista esteistä ja rakenteista. Saarijärven reitin rantojensuojeluohjelma-alueen rantaluonnon pahimpana uhkatekijänä pidettiin loma-asutusta (emt. 86).

2.3.3 Natura 2000

Natura 2000 –verkosto perustuu EU:n luontodirektiiviin (Neuvoston direktiivi 92/43/ETY), joka velvoittaa jäsenvaltioita säilyttämään direktiivin liitteessä I mainittujen luontotyyppien suojelutason

suotuisana. Nämä luontotyytit ovat sellaisia EU:n alueella esiintyviä luontotyyppisiä, jotka ovat vaarassa hävitä tai joiden levinneisyysalue on pieni tai jotka ovat hyviä esimerkkejä kyseisen luonnonmaantieteellisen alueen ominaispiirteistä. (Airaksinen ja Karttunen 2001, 5-6.) Saarijärven reitti kuuluu Naturaan vain vesistön osalta, tosin Natura-alueen vaikutusten voidaan katsoa ulottuvan rannoille asti (vrt. Airaksinen ja Karttunen 2001, 42). Alueen Naturaan sisällyttämisen perusteena on humuspitoiset lammet ja järvet sekä Fennoskandian luonnontilaiset jokireitit – luontotyyppien esiintyminen (Keski-Suomen ympäristökeskus 2007a). Humuspitoiset lammet ja järvet ovat luonnontilaisia järviä ja lampia, joiden vesi on turpeen ja happaman humuksen ruskeaksi värjäämää. Tämä tyyppi on yleinen erityisesti runsasoisilla alueilla, kuten Suomenselän vedenjakaja-alueella. Täysin luonnontilaisena kyseinen luontotyyppi on harvinainen. (Airaksinen ja Karttunen 2001, 56-58.) Fennoskandian luonnontilaisiin jokireitteihin luetaan laajempia vesistökokonaisuuksia sekä virtaamaltaan suurempia jokia tai niiden osia. Luontotyyppin ominaispiirteitä ovat mm. vedenpinnan suuri vuodenaikainen vaihtelu, niukkaravinteisuus sekä jokireittien vaihtelevuus. (Airaksinen ja Karttunen 2001, 61-62.)

2.3.4 Rantaosayleiskaava

Saarijärven reitille laadittiin 1990-luvulla rantaosayleiskaava, jonka tarkoitus oli purkaa ja hallita reitin varsille kohdistuvaa rakennuspainetta. Tarve rakentamisen ohjaamiseksi oli ilmeinen, kun osa suunnittelualueesta (Lehtolan kylän alue) arvioitiin maisemallisesti arvokkaaksi alueeksi, ja se kuului rantojensuojeluohjelmaan.

Rantavyöhykkeellä (100 metrin etäisyydellä rantaviivasta) oli rantaosayleiskaavan laatimisen vaiheessa sekä vakituksessa asuinkäytössä olevia asuinrakennuksia että loma-asuntoja ja talouskeskusten erillisiä rantasaunoja. Lehtolan kylän alueella tiheimmän rantarakentamisen alue oli Muittarinkoskella. (Saarijärven kaupunki 1996, 9.) Ensimmäiset pienet mökit ja tupasaunat rakennettiin reitin varsilla 1940- ja 50-luvuilla, kun taas varsinainen kesämökkirakentaminen alkoi 1960-luvulla ollen vilkkaimmillaan 1970- ja 80-luvuilla (emt. 16). Vuonna 1991 rantojensuojeluohjelmaan kuuluva alue asetettiin rakennuskieltoon rantaosayleiskaavan laatimista varten (emt. 59). Rakentamistiheys koko suunnittelualueella oli rantaosayleiskaavaa laadittaessa 2,9 rakennuspaikkaa luonnollista rantaviivakilometriä kohden ja 3,1 muunnettua rantaviivakilometriä kohden (emt. 9). Muunnettu rantaviiva lasketaan kartalta rantaviivan pienmuodot yleistäen, ja alle 50 metrin kapeikkojen rantaviivaa ei lasketa, ja 50-100 metrin kapeikkojen rantaviivasta huomioidaan 50 %. Jokien rannoilla rakennusoikeus lasketaan luonnollisen rantaviivan mukaan. (Emt. 22.)

Rantaosayleiskaavan päätavoitteena oli suunnitella rantojen käyttöä siten, että maiseman ja luonnon puolesta arvokkaat rannat voidaan pysyttää mahdollisimman luonnontilaisina. Kaavalla edistettiin myös rantojen suojeleuohjelman toteutumista, mikä tarkoitti mm. sitä, että rakennusoikeudet pyrittiin siirtämään suojeleuohjelmaan kuuluvien alueiden ulkopuolelle. Rantarakentamista oli tarkoitus ohjata siten, että rakennusoikeudet sijoitetaan muutaman tontin ryhmiin yhtenäisten ranta-alueiden jäädessä vapaaksi rakentamisesta. Rakentamatta oli tarkoitus jättää puolet rantaviivasta koko suunnittelualueella. Rantaosayleiskaavan yleistavoitteissa luonnon kestävä hyödyntäminen sekä luonnon-, maiseman- ja vesiensuojelu olivat päätavoitteita. Muista tavoitteista paikallisia asukkaita koskivat erityisesti maanomistajien tasapuolinen kohtelu, elinkeinojen harjoittamismahdollisuuksien edistäminen sekä maaseudun peruspalvelujen tukeminen. (Saarijärven kaupunki 1996, 20-22.)

Yleiskaava-alueella oli käytössä asukaslähtöisen suunnittelun kokeilu, joka kuitenkin kilpistyi kaavan laatijan mukaan luottamuksen murtumiseen rannanomistajien ja kaupungin kaavoitusorganisaation välillä, jolloin kaavan laatimisessa käytössä olleet yleistavoitteet ”alkoivat unohtua”. Kaavoittaja näki ongelmalliseksi sen, ettei suunnitteluprosessiin osallistunut lainkaan rannattomia kyläläisiä, ja ”kokouskeskustelut jäivät jauhamaan liian yksipuolisesti joidenkin rannanomistajien häiritsemänä pelkkään rakennusoikeuden määrää koskevaan keskusteluun. Tällainen suunnittelua eteenpäin viemätön inttäminen keskeytti asukassuunnitteluprosessin ja yleiskaavaluonnosta jäätiin odottamaan.” (Saarijärven kaupunki 1996, 60.) Voi olla aiheellista kysyä, oliko asukaslähtöisen suunnittelun kokeilu vain yritys tuoda ylipaikallinen näkemys hyväksyttäväksi paikalliselle tasolle ilman aitoa tahtoa suunnitella rantojen käyttöä paikallis- tai asukaslähtöisesti.

Rakennusoikeudet mitoitettiin rantaosayleiskaavassa siten, että jokivarsille varattiin 2-3 rakennuspaikkaa rantakilometriä kohden ja muille rannoille alueesta riippuen 1-7 paikkaa muunnettua rantaviivakilometriä kohden. (Saarijärven kaupunki 1996, 22.) Seutukaavassa arvokkaan vesistöalueen aluerajaus edellytti tavanomaista vähäisempää rantarakentamista, jolloin maksimimäärä rakennuspaikkoja muunnettua rantaviivakilometriä kohti oli 4 (emt. 26). Kulttuurimaisema-selvityksessä (Lahnala 1994) alueet oli jaoteltu tavanomaisiin, merkittäviin ja erittäin merkittäviin alueisiin, ja luonto- ja maisemaselvityksessä (Kuitunen ym. 1994) rakentamista kestäättömiin alueisiin sekä alueisiin, joille voi rakentaa rajoitetusti. Näiden jaottelujen perusteella mitoituksesta vähennettiin aluekohtaisesti 1-2 rakennuspaikkaa. (Saarijärven kaupunki 1996, 25.) Luonto- ja maisemaselvityksessä koko Lehtolan kylä oli luokiteltu maisemansa vuoksi rakentamista kestäättömiin alueisiin (Kuitunen ym. 1994), ja kulttuurimaisemaselvityksessä kylän alue

arvioitiin erittäin merkittäväksi (Lahnala 1994). Lisärakentamista rannoille ei näissä selvityksissä enää suositeltu.

Rantojensuojeluohjelma-alue merkittiin kaavaan suojelualueeksi, jolle rakentamispaikkoja osoitettiin ainoastaan jo olemassa olevien rakennuspaikkojen yhteyteen. Näiden rakennettujen alueiden arvon katsottiin menetetyn jo ennen kaavan laatimista. Korvaukset rakentamattoman suojelualan rakennusoikeuksista merkittiin korvattavaksi valtion varoista suojelualan perustamisen yhteydessä tai 5 vuoden kuluessa yleiskaavan vahvistuspäätöksen lainvoimaisuudesta. (Saarijärven kaupunki 1996, 25.) Kaavassa asetettiin peltojen osalta toimenpidekieltoja, joiden perusteella esim. peltojen metsittäminen on luvanvaraista. Rantametsien käsittelyssä kaava-alueella oli voimassa metsäkeskus Tapion rantametsien hoito-ohjeet. (Saarijärven kaupunki 1996, 55.)

Rantaosayleiskaavan kaavaselostuksessa arvioitiin, että rantaosayleiskaavan vaikutus kylien elinvoimaisuuteen on positiivinen, sillä se varmistaa kauniin maisemakuvan säilymisen, mikä on matkailuelinkeinon kannalta ensiarvoisen tärkeää. Toisaalta maatalouteen vaikuttavien kaavamääräysten ei katsottu vähentävän maatalouden elinvoimaisuutta. (Saarijärven kaupunki 1996, 57.)

Kuva 8. Vartejärven länsirantaa. (Kuva: IH 2007)

3 LUONTOSUHTEESTA VESISTÖSUHTEESEEN

Tarkastelen tässä luvussa luontokäsitysten ja luontosuhteen merkitystä vesistösuhteen muotoutumisessa. Luvun ensimmäisessä osassa pohdin luontokäsitteiden ja –käsitysten teoreettista perustaa, ja luvun toisessa osassa keskityn suomalaisen luontosuhteen erityispiirteisiin. Luvun kolmas osa käsittelee kulttuurimaisemaa. Näen kulttuurimaiseman luontosuhteen ilmentäjänä, sen fyysisenä konstruktiona, joka on merkityksellinen erityisesti sen vuoksi, että kulttuurimaiseman muotoutuminen ilmentää paitsi kulttuurien luontosuhdetta, myös eri ryhmittymien välisiä valtasuhteita. Kulttuurimaisema on merkityksellinen sekä Lehtolan kylän historian että sen nykyisyyden kannalta: alueen statuksella arvokkaana kulttuurimaisemana on merkittävä vaikutus kyläalueen maankäyttöön, ja toisaalta kulttuurimaisema tarjoaa mahdollisuuksia kylän kehittämiseen tulevaisuudessa. Lopuksi pohdin vesistösuhteen asemaa ja muotoutumista paikallisten ja ylipaikallisten intressien ja luontonäkemyksen välissä sekä ylipaikallisten ja paikallisten intressien ristiriitaisuutta ja ristiriitojen lähteitä.

3.1 Luonto ihmisessä vai ihminen luonnossa?

Luonto on eräs maantieteellisen teorian keskeisimpiä käsitteitä. Maantieteellinen tutkimus oli alkujaan lähinnä alueiden kuvailua ja systematisointia, jossa luonnonoloilla oli suuri merkitys. Evoluutioteorian kehittyminen 1800-luvulla vaikutti siihen, miten maantieteilijät alkoivat tarkastella luonnonolojen vaikutuksia ihmisryhmien eri ominaisuuksiin ympäristödeterminismiksi kutsutussa suuntauksessa (Häkli 1999, 25). 1900-luvun alussa erityisesti humanistisen maantieteen piirissä oltiin kiinnostuneita ihmisen ja luonnon suhteesta possibilismin hengessä – luontoa ja ympäristöä ei nähty lähtökohtaisesti ihmisen toimintaa rajoittavana tekijänä, vaan pikemminkin mahdollistavana (Häkli 1999, 74). Myöhemmin luonnon sekä luonnon ja ihmisen välisen suhteen tutkimus on hajaantunut ja ottanut uusia muotoja, mutta pysynyt kuitenkin samalla tiukasti maantieteellisen tutkimuksen keskiössä: luonnonmaantieteen puolella tutkitaan luonnonilmiöitä positivistisessa hengessä, ja yhteiskunta- tai ihmis- tai kulttuurimaantieteen alan tutkijat ovat olleet kiinnostuneita ihmisten ja ihmisyyhteisöjen ja luonnon suhteen ottamista lukuisista ilmenemismuodoista. Maantieteen oppiaineena onkin jo vuosisadan ajan nähty asettuvan tutkimustehtäviensä ja –asetelmiensä puolesta ihmisyyhteiskunnan ja luonnon väliseen rajapintaan (Castree 2001, 1).

Niin maantieteilijät, filosofit kuin muidenkin tieteenalojen edustajat ovat pyrkineet löytämään luonto-käsitteelle kattavia määritelmiä, eri tavoin eri aikoina. Kuitenkin, kuten Williams (2003) huomauttaa, luonto-käsitteeseen liittyy joitain perustavanlaatuisia merkitys- ja viittausongelmia, joiden vuoksi sille on vaikea antaa tyhjentävää määritelmää: onko luonto ulkoinen suhteessa ihmisiin? Tai onko se meissä yhtä hyvin kuin linnuissa, puissa ja kivissäkin, meitä määrittävänä tekijänä, vaistonvaraisena ja muuttumattomana? Vai onko luonto yksilöimätön, universaali ja kaikenlävistävä, kuten Gaia-hypoteesissa oletetaan? (Castree 2001, 6-8.) Kun luontoa oli yritetty määritellä pohtimalla, mihin asti luonto ulottuu, 1900-luvun lopulla vastausta luonnon määrittelyn pulmaan haettiin toisesta suunnasta: ihmisyyhteiskunnista käsin. Luonto alettiin nähdä yhä useammin konstruktionistisena, sosiaalisesti rakentuneena: luontoa koskeva tieto on välittynyttä, eikä koskaan ”puhdasta” tai täysin objektiivista. Pisimmälle tämä ajattelu on viety silloin, kun luontoa koskevan puheen on nähty vain ilmentävän erilaisia diskursiivisia käytäntöjä. Se, mitä kutsutaan luonnoksi, nähdään sosiaalisen konstruktionismin piirissä miltei aina jollain tavoin ihmisten ja ihmisyyhteiskuntien muokkaamaa – jopa niin läpeensä sosiaalisena, että pikemmin kuin luonnosta, tulisi puhua ”sosioluonnosta” (socionature). Konstruktionistista lähestymistapaa luontoon onkin kritisoitu siitä, että se pyrkii tyypistämään luonnon pelkäksi sosiaaliseksi rakennelmaksi, kun kuitenkin ihmisten toimintaa luonnossa määrittävät tietyt ihmisistä riippumattomat ”luonnonlait”. (Castree ja MacMillan 2001, 209; Castree 2001, 10-16.)

Oli luonnon määrittelyn lähtökohtana sitten luonto itse tai ihmisyhteiskunta, nämä tavat määrittellä luontoa kuvastavat itsessään ehkä merkittävintä luonnon sosiaalista konstruktiota: länsimaisessa kulttuurissa elävää syvään juurtunutta käsitystä luonnon ja ihmisyhteiskunnan erillisyydestä, luonnon lähtökohtaisesta määrittelystä toiseksi suhteessa ihmiseen ja yhteiskuntaan (Castree 2005, 223; Kortelainen 2007; Castree ja MacMillan 2001). Näin ollen puhuttaessa sosiaalisesti konstruoidusta luonnosta, tehdään erottelu ilmiöiden välille, joista toista kutsutaan luonnolliseksi ja toista sosiaaliseksi. Ihminen-luonto –käsitepari ei ole ainut kulttuurisesti merkittävä dualismi, sillä länsimaisessa kulttuurissa käsitteet tyypillisesti määritellään ulossulkemisen kautta: esim. mies-nainen, me-muut, järki-tunne, subjekti-objekti, hyvä-paha. Näille dualismeille on tyypillistä, että samalla, kun tehdään ero kahden käsitteen välille, asetetaan myös toinen toista korkeampaan asemaan. (Vrt. esim. Moeckli ja Braun 2001, 117.)

Castreen (2005) mukaan ympäröivä maailma on kuitenkin enemmän saumaton ja vailla selkeitä rajoja, kuin jakautunut edelläkuvatun kaltaisiin dualismeihin. Tällöin ajatus yhteiskunnasta itsenäisenä toimijana, joka konstruoi ulkopuolistaan objektia, on lähtökohtaisesti mahdoton, sillä asioiden ja ilmiöiden ominaisuudet ovat olemassa ensisijaisesti suhteessa toisiinsa. Castree ehdottaakin tilalle erityisesti Bruno Latourin ja Michel Callonin (Haila ja Lähde 2003, 67) kehittämää toimijaverkkoteoriaa (actor-network-theory, ANT; vrt. s. 5). Toimijaverkkoteoria ei ole teoria sanan varsinaisessa merkityksessä, vaan pikemminkin näkökulma, joka haastaa ilmiöiden perinteisen jaon erillisiin sfääreihin, kuten luontoon ja yhteiskuntaan, ja näkee molempien ilmiöiden koostuvan toimijoista, jotka ovat olemassa ensisijaisesti jonkinlaisissa suhteissa toisiinsa (Castree 2005; Haila ja Lähde 2003, 67). Toimijaverkkoteorian näkökulman mukaan vaikutusvalta ja toiminta syntyvät toimijoiden suhteissa, toimijoiden välisissä verkostoissa (Kortelainen 2007). Tässä tutkimuksessa toimijaverkkoteoria tarjoaa hedelmällisen lähtökohdan ilmiön, Lehtolan kylän vesistösuhteen tarkasteluun: vesistösuhte syntyy verkostoissa, joissa osallisina ovat niin kyläläiset, heitä ympäröivä miljö, viranomaiset, taloudelliset tekijät kuin historialliset ja kulttuuriset tekijätkin.

Toimijaverkkoteorioita on kritisoitu mm. toimijoiden tasapäistämisestä ja yhteiskuntakriittisen keskustelun välineiden puuttumisesta. Kuitenkin ns. lievää toimijaverkkoteoriaa sovellettaessa tunnustetaan toimijoiden erilaiset valtasuhteet. (Castree 2002, sit. Kortelainen 2007.) Yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin keskittyvää tutkimusta on tehty erityisesti sosiaalisen konstruktionismin lähtökohdista: ilmiöitä tarkastellaan yhteiskunnallisesti tuotettuina ja vakiintuneina todellisuuden ja jäsentämisen ja ajattelun tapoina (Häkli 1999, 38). Toimijaverkkoteoria tarjoaa välineitä tarkastella luontosuhteen monitasoisuutta: luontosuhteeseen vaikuttavat toisaalta biologinen perimä, toisaalta erilaiset kulttuuriset konstruktiot, ”syvään

juurtuneet luontokäsitykset”, toisaalta jokaisen ihmisen omat, esim. elämäntilanteeseen liittyvät intressit ja arvot sekä media ja politiikka (vrt. esim. Valkonen 2004). Luontosuhde on toisaalta henkilökohtainen ja toisaalta sosiaalisesti jaettu; se on kulttuurisesti määritelty ja perhepiirissä opittu. Luontosuhde voi olla erilainen eri sukupolvilla, sukupuolilla, eri paikoissa asuvilla ihmisillä ja eri kansalaisuuden omaavilla ihmisillä. Luontosuhteen muodostumiseen vaikuttavat tekijät ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa, muokkaavat toisiaan ja asettavat toisilleen ehtoja: samalla kun esim. poliittisten päätösten ja median toiminnan voidaan nähdä kulkevan lähellä toisiaan, niidenkin taustalla vaikuttavat luontoon liittyvät sosiaaliset konstruktiot – mutta samalla ne myös muokkaavat niitä.

Mitä toimijaverkkoteorian lähestymistapa sitten käytännössä voisi tarkoittaa puhuttaessa Lehtolan kyläläisten luonto- ja vesistösuhteesta? Lehtolan kylän asukkaiden luontosuhteessa vaikuttavat erilaiset paikalliset ja ylipaikalliset tekijät: luonto itsessään ja sen tarjoamat mahdollisuudet kyläläisille, yhteiskunnalliset kehityskulut ja niiden vaikutukset esim. siihen, mistä kyläläiset ovat kulloinkin elantonsa saaneet, sekä lukemattomat muut tekijät, kuten ihmisten tekemät henkilökohtaiset valinnat, ylipaikallisten toimijoiden kylään kohdistamat intressit sekä ylikansallinen, kansallinen ja paikallinen politiikka. Näitä eri tekijöitä, jotka tavallaan määräävät toiminnan kontekstin, on tarkasteltu jo edellä Lehtolan kylän ja sen historian kuvauksen yhteydessä. Seuraavassa luodaan katsaus suomalaisen luontosuhteen erityispiirteisiin, joilla kiistämättä lienee vaikutusta myös Lehtolan kyläläisten luontosuhteeseen. Lopulta tulos- ja johtopäätösosioissa tarkastelen näiden esiin tulleiden seikkojen valossa niitä vastauksia, joita sain, kun kysyin kyläläisiltä itseltään heidän vesistösuhteestaan.

3.2 Suomalaisen luontosuhteen erityispiirteitä

Maanviljelijöiden ympäristöasenteita on selvitetty 1990-luvun alussa laajoilla kyselyillä, joissa on todettu maanviljelijöiden ympäristöasenteiden olevan valtaväestöä negatiivisempia (mm. Järvikoski ja Kemppainen 1991; Pirttijärvi 1992; Luoma 1993, 69). Kyselymetodin pinnallisuus on kuitenkin huomioitava tehtäessä päätelmiä tulosten perusteella. Alkutuotannon parissa työskenteleville ympäristösuhteen muotoutuminen tapahtuu konkreettisemmalla tasolla kuin kaupunkilaisille. Alkutuotannon parissa työskentelevät eivät perusta päätöksentekoaan yksinomaan taloudellisille kannoille (Palviainen 1996), vaikka ympäristöasenteita kartoittavista kyselytutkimuksista saattaisi sellainen kuva välittyäkin. Toisaalta on myös huomioitava, että ympäristöasenne ei ole sama asia kuin luontosuhde. Asenteet ovat usein jokseenkin pinnallisia, ja yleensä heijastelevat yksilöiden nopeastikin muuttuvia intressejä: esimerkiksi Uimaharjun sellutehtaan tehdastyöläisten

ympäristöasenteita tutkittaessa havaittiin, että ympäristökysymysten mukaantulo tehtaan tuotantoon muutti työntekijöiden suhtautumista ympäristökysymyksiin ja heidän arviointia kysymysten tärkeydestä ympäristön kannalta positiivisempaan suuntaan (Kotilainen 1994, Kortelainen 1996).

Suomalaisten maanviljelijöiden ja maanomistajien ympäristöasenteiden sanotaan heijastuvan heidän reaktioissaan valtion lanseeraamia suojeleohjelmia kohtaan (kts. Konttinen 1999, 55). Luonnonsuojelun toteuttamisella on Suomessa usein ollut konfliktinen luonne (Malmsten 2004, 67), ja erityisesti rantojensuojeluohjelma ja Natura 2000 ovat herättäneet maanomistajien keskuudessa voimakasta vastustusta. Kyse ei kuitenkaan välttämättä ole pelkästään maanomistajien negatiivisesta suhtautumisesta ympäristön- tai luonnonsuojeluun, vaan osittain näiden reaktioiden takana on maanomistukseen liittyvän itsemääräämisoikeuden säilyttäminen, ja osaksi myös suomalaiselle keskushallinnolle tyypillinen byrokraattisuus ja keskusjohtoisuus, joka jättää keskustelulle ja tiedottamiselle hyvin vähän tilaa (Konttinen 1999, 55; 61). Osallistumis- ja osallistamismenetelmien kehittäminen on 1990-luvulla ollut Suomessa vilkasta, ja niistä on tullut olennainen osa mm. maankäytön suunnittelua (kaavoitusta). Osallistamismenetelmiä vaivaa kuitenkin osittain sama byrokraattisuus kuin keskusjohtoista suunnittelua, joka tekee menettelyistä pinnallisia ja joskus vain ”pakollisia pahoja”. Vaikka osallistuminen ja paikallislähtöisyys olivat 1990-luvulla päivänpolttavia teemoja, ei niiden esillä ololla ollut mainittavaa vaikutusta esim. Natura 2000 –prosessin läpivientiin. Naturassa maanomistajia ei päästetty mukaan suunnitteluun, mikä oli omiaan edistämään konfliktin kehittymistä jo valmiiksi ”räjähdysalttiilla” maaperällä (Malmsten 2004, 70). Erityisesti Natura-prosessin vaikutusta maanomistajien ja ympäristöhallinnon suhteeseen voi kutsua traumatisoivaksi, ja Valtiontalouden tarkastusvirasto joutuikin myöhemmin toteamaan Natura-verkoston valmistelun epäonnistuneen (Natura 2000 –verkoston valmistelu 2007).

Suomalaisen maanviljelijän luontosuhdetta voimakkaasti leimaavia piirteitä ovat mm. vastuuntunto, ahkeruus, sitkeys ja sinnikkyys (Konttinen 1999; Nieminen 1994). Nämä ominaisuudet ovat esillä monissa kirjallisuuden fiktiivisissä hahmoissa, esim. J.L. Runebergin Saarijärven Paavossa (Konttinen 1999, 56) tai Väinö Linnan Täällä pohjantähden alla –trilogian Jussissa. Maanviljelijän hyvinvointi on ollut riippuvaista siitä, miten hyvin tämä on pystynyt maatansa hyödyntämään (Konttinen 1999, 56) – miten kovasti maanviljelijä on työskennellyt (kts. myös Shelley ym. 2006). Yhä edelleen viljelijät katsovat olevansa vastuussa työn jatkamisesta sekä menneille että tuleville sukupolville (Nieminen 1994, 72-73). He ovat osa jatkumoa, ja jatkumon säilyminen ainakin jossain muodossa on erityisen tärkeää: vaikka näinä päivinä monia suomalaisen maaseudun pientiloja odottaa tuotannon loppuminen, pitävät tilalliset tärkeänä maiden pysymistä oman suvun käsissä.

Maanomistuksen vahva yhteiskunnallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen asema juontaa juurensa historiaan. Itsenäisten, maata omistavien talonpoikien asema on ollut Suomessa melko vakaa, jota mm. torpparilakien alulle panema maareformi 1920-luvulla vahvisti. Erityisesti 1900-luvulla maanomistus-pohjan voi sanoa olleen laajan, ja Suomessa oli paljon jokseenkin omavaraisia pienviljelijöitä. (Konttinen 1999, 54.) Harva asutus on Suomessa sekä syy että seuraus: pohjoisessa maassa omavaraisuus on edellyttänyt harvaa asutusta, jota myös itsenäisyyden ajan jälkeinen politiikka on suosinut (Tykkyläinen 2005). Teollistumisen vaihe oli Suomessa hyvin lyhyt ja perustui pitkälti metsäteollisuuteen, joka taas oli riippuvainen harvaan asuttujen seutujen puuhuollosta. Laajimpien maaltamuuuttoaaltojen 1970-luvulla voi katsoa liittyvän jo jälkiteollistumiseen ja hyvinvointivaltion rakentamiseen. Vaikka sotien jälkeisinä vuosikymmeninä hyvin yleinen ns. metsätyömies-pienviljelijä -talousmuoto oli jo 1980-luvulle tultaessa kadonnut Suomesta kokonaan (Palviainen 1998, 47), ovat tämän elinkeinon vaikutukset yhä nähtävissä paitsi yhteiskuntarakenteessa ja ”kansallisessa muistissa”, myös suomalaisessa luonnossa. Kaupungistumisen historian lyhyttä voi nähdä kuvastavan myös keskustapuolueen, alun perin Maalaisliiton, vahvan kannatuksen sekä maanomistajien etujärjestöjen vaikutusvallan päivänpolitiikassa. Näistä etujärjestöistä voimakkaimpia ja tehokkaimmin järjestäytyneitä lienee Maa- ja metsätaloustuottajien keskusliitto MTK, jolla oli merkittävä rooli myös mm. maanomistajien ja ympäristöhallinnon välisessä Natura-kiistassa (Malmsten 2004).

Alkutuotannon parissa työskentelevien luontosuhde edustaa usein ns. hallitsevaa luontosuhdetta. Luonto nähdään tällöin ensisijaisesti hallinnan ja kesyttämisen kohteena (vrt. Väliverronen 1996, 29); jotta leivän saisi maasta irtoamaan, luonto on ensin otettava hallintaan. Kuten Palviainen (1996, 10) huomauttaa, maatalous on nimensä mukaisesti taloutta, jossa viljelijän luontosuhdetta määrittävät taloudelliset realiteetit – maanviljelykseen sijoitetulle pääomalle on saatava rahallinen tuotto (kts. myös Luoma 1993, 30 ja 33). Hallitsevan luontosuhteen vastakohtaksi voidaan nähdä ns. suojeleva luontosuhde, jossa luonto näyttäytyy suojelun ja esteettisen arvostuksen kohteena. Luonto alettiin yhä useammin nähdä ennemmin suojelun kuin hallinnan kohteena, kun maaltamuuton kiihtyessä palveluammateista elantonsa saavien ihmisten osuus alkoi kasvaa. Kasvava kaupunkilaisten ryhmä alkoi toistaa vanhaa sivistyneistön tapaa nähdä luonto suojelun ja esteettisen arvostuksen kohteena. Tämänkaltaiselle arvostukselle loi pohjaa luonnon romantisointi, joka osaksi kumpusi nostalgisesta kaipuusta lapsuuden maalaismaisemiin. Sivistyneistön ja kaupunkilaisten luontokäsitykset ja niiden yleistymisen olivatkin merkittävät tekijä, joka loi pohjaa luonnonsuojeluaatteen kasvulle ja leviämislle. (Väliverronen 1996, 29).

Vielä nykyäänkin urbaanille keskiluokalle ideaaliluonto on koskematonta alkuperäisluontoa (wilderness), josta haetaan niin esteettisiä kokemuksia, elämyksiä kuin vapaa-ajan virkistäytymistä ja rentoutumista, kun taas jatkuvasti pienenevälle ruraalien alkutuottajien joukolle ideaaliluonnossa näkyy ihmisen kädenjälki, ja luontoon suhtaudutaan hyvin käytännöllisesti ja toiminnallisesti (Kortelainen 2004). Molemmille tässä esitellyille luontosuhteen ääripäille on yhteistä se, että luonto nähdään kohteena, ulkoisena objektina, toisena suhteessa ihmiseen. Tällöin nämä kaksi sinällään hyvin erilaista tapaa nähdä ja suhtautua luontoon ovat lopulta vain saman kolikon kääntöpuolia. Toisaalta siinä missä metsät ovat edustaneet suomalaisen luonteenlaadun sitkeyttä ja kesyttämättömyyttä (esim. Väliverronen 1996), ovat rantamaisemat tarjonneet tähän kontrastin; rantamaisemien koetaan symboloivan rauhaa, puhtautta ja tunteellisuutta, ”sivistynyttä” versiota luonnosta (Nieminen 1997, 3).

3.3 Kulttuurimaisema luontosuhteen fyysisenä konstruktiona

Eurooppalainen maisemasopimus (2004) määrittelee maiseman ihmisen mieltämäksi alueeksi, jonka luonne on luonnon ja ihmistoiminnan yhteisvaikutuksen tulos. Määritelmässä on kaksi huomionarvoista seikkaa: maiseman olemassaolo vaatii aina kokijan, subjektin, jolloin maiseman olemassaolo perustuu (katselijan) läsnäoloon. Myös suomen kielessä maisemalla tarkoitetaan nimenomaan silmin havaittavissa olevaa näkymää – maisema-käsitteeseen liittyy läheisesti visuaalinen aistihavainto. Toisaalta maisema syntyy tämän määritelmän mukaan kaksisuuntaisesti, jolloin maisema voidaan nähdä ihmisen luontosuhteen kuvastimena. Tähän tapaan nähdä maiseman synty kaksisuuntaisena prosessina vaikutti merkittävästi amerikkalaisen maantieteilijän Carl Sauerin 1925 julkaisema ”The Morphology of Landscape”. Sauer näki (kulttuuri-)maiseman olevan tulos prosessista, jossa kulttuurit ovat toimijoita ja luonnonalueet välineitä tai toiminta-alueita. Sauer tarkasteli maisemia eräänlaisina ikkunoina niitä muovanneihin kulttuureihin, jolloin maisemia tutkimalla oli mahdollista saada tietoa myös ihmisyhteiskunnista (Mitchell 2000, 21 ja 27).

Carl Sauerin näkemys maiseman synnystä asettaa luonnon tiukasti ulkopuolisen objektin asemaan (vrt. esim. Castree 2001, 6), mutta sittemmin maisematutkimuksessakin on edetty suuntaan, jossa ihmisen ja luonnon suhde näyttäytyy enemmän hybridisenä kuin dualistisena (vrt. Brady 2006). Ajatus ihmisen työn merkityksestä maiseman syntymisessä on säilynyt maisematutkimuksessa keskeisenä, vaikka painotukset ovatkin muuttuneet. Ihmiset eivät kykene muokkaamaan maata ja maisemaa vain omien tarkoituksien mukaisesti, vaan olemassa oleva luonnonympäristö asettaa ihmisten toiminnalle siinä tietyt reunaehdot, jotka tulevat tarkistetuiksi uudelleen ja uudelleen niin

kauan kuin ihminen maata asuttaa ja sitä muokkaa. Maisema on luontosuhteen fyysinen konstruktio, sillä ihmisyhteiskuntien luontosuhde realisoituu luonnossa tehtävän työn kautta (Rose ja Wylie 2006). Toisaalta, kuten jo edellisessä luvussa kävi ilmi: luontosuhde on monitasoinen, ja siihen vaikuttavat lukuisat eri tekijät, joille typistäminen ”ihmisyhteiskuntaan” ja ”luontoon” ei tekisi oikeutta. Näin ollen esim. eri ihmisryhmien ja instituutioiden väliset valtasuhteet osaltaan määrittävät sitä, miten maata käytetään, ja kenen periaatteiden mukaisesti se tapahtuu (Rose ja Wylie 2006), jolloin myös maiseman muotoutuminen ja jatkuva kehitys voidaan nähdä verkostomaisten toimijoiden työn tuloksena, kuten toimijaverkkoteoriassa oletetaan.

Kulttuurimaiseman syntymän takana on aina prosessi: ei ole mahdollista erotella samanlaisena pysyvää historiaa ja alati muuttuvaa nykypäivää (Jones 2006). Näkyvä maisema on osaltaan eri aikoina valtaa pitäneiden verkostomaisten, eri alueellisilla tasoilla (globaalilla, kansallisella, alueellisella, paikallisella) ja niiden välissä toimivien ryhmittymien näkemysten ja tavoitteiden mosaiikki. Eri ryhmittymien intressit voivat olla osittain tai kokonaan yhdensuuntaisia tai ne voivat olla osittain tai kokonaan ristiriidassa keskenään, mikä vaikuttaa siihen, mitkä ryhmittymät muodostavat keskenään vallasta ”kamppailevia” koalitioita. Valta-asemien vaihtuessa ja aikojen muuttuessa myös tietynlaiset maisemat käyvät harvinaiseksi – kuten valkoselkätikka harvinaistui Suomessa kaskitalouden loppumisen ja tehometsätalouden yleistymisen myötä. Kuitenkaan maisema ei ole pelkästään yhteiskunnallisten prosessien ja kulttuurien reflektio, vaan ”jännitteellinen hybridi”, jossa yhteiskunnallisten muutosten ja valtasuhteiden vaikutukset näkyvät – mutta nämä vaikutukset eivät ole samoja ajasta ja paikasta riippumatta. Toiset tekijät ovat maisemassa nähtävissä ja luettavissa, mutta toiset pysyvät näkymättömissä (vrt. Rose ja Wylie 2006).

Kuinka sitten tutkia maisemaa ’näkyvän takana’, kuinka on mahdollista päästä kiinni valtasuhteiden ja yhteiskunnallisten kehityskulkujen vaikutuksiin maisemassa? Jones (2006, 3) kirjoittaa maiseman narratiiveista: puhutuista, kirjoitetuista ja myös toiminnalla ilmaistuista kertomuksista, jotka ilmentävät, toistavat ja samalla luovat maisemaan liittyviä diskursseja ja käsityksiä. Tässä tutkimuksessa maisemaan liittyvien narratiivien oletetaan paljastuvan kyläläisiä haastatteleamalla. Kertomukset ovat toisaalta vain ”toinen puoli totuutta”: eivät vain tarinat, mutta myös käytännön toiminta maisemassa kuvastavat ihmisten ja yhteiskunnan suhdetta siihen. Käytännön toiminnaksi voidaan mieltää esim. maisemanhoitotyöt ja niihin liittyvä suunnittelu, joiden tarkoituksena on esim. säilyttää kulttuurimaiseman pienipiirteisyyttä ja avoimuutta, kuten Lehtolassa NorWat-hankkeen aikana tehtiin; yksityisten maanomistajien päätökset maankäytöstä; sekä paikallishallinnon ja

valtionhallinnon valmiiksi antamat linjaukset siitä, mitä maanomistajan on ylipäänsä mahdollista maisemassa tehdä.

Vaikka maisemat eivät ole staattisia, ne usein koetaan sellaisiksi. Maiseman representaatiot, kuten kuvat, kartat tai kirjoitukset, kuvaavat maisemaa tietyssä hetkenä, jolloin kuvatuolaisen maiseman syntyyn johtanutta prosessia on vaikea hahmottaa (Jones 2006, 9). Kuvana koettua maisemaa ei mielletä muuttuvaksi, vaan se on ennemmin jähmettynyt ja muistuttaa jollain tapaa menneestä. Useimmat arvokkaina pidetyt kulttuurimaisemat ovatkin lähinnä edustavia otoksia menneistä tai harvinaistuvista elämänmuodoista, joita halutaan kansallisena perintönä (heritage) säilyttää tuleville sukupolville. Maaseudun murros on johtanut vanhakantaisen, pienimuotoisen maatalouden synnyttämien pienipiirteisten ja monimuotoisten maisemien harvinaistumiseen, jolloin näiden, omasta ajastaan ja elinkeinostaan kertovien kulttuurimaisemien säilyminen vaatii 2000-luvun tehokkuuteen tähtäävän tuotannon lomassa erityistä huomiota ja toimenpiteitä.

Usein maisemien arvostuksen taustalla ovat esteettiset seikat, maiseman 'kauneus'. Lehtolan kylän maisemat ovat pienipiirteisesti kumpuilevia, vaihtelevia maisemia, joissa avariien pelto- ja niittykuvioiden kanssa vuorottelevat jopa erämaisen luonnon elementit, parhaana esimerkkinään kosket, joita ei ole valjastettu vesivoiman käyttöön, ja joita Lehtolan kylällä on useita. Maiseman kauneuden kokeminen on subjektiivista, siihen vaikuttavat yksilön eletty elämä; kokemuksellisuus ja maisemaan liitettävät merkitykset (vrt. Karjalainen ja Raivo 1995, 3). Toisaalta yksilöt eivät elä yhteiskunnasta irrallaan, jolloin subjektiivisiksi mielletyt merkityksenannot tulevat suodatetuiksi tiettyjen itsestäänselvyyksinä pidettyjen diskurssien kautta. Vilkun (1997, 163) mukaan kansallismaisemat (ja yhtäläisesti kansallisesti arvokkaat kulttuurimaisemat) ovat ideologia työkaluja, joiden avulla kuljetetaan tarinaa. Tämä tarina voi kertoa vaikkapa kansallisen kulttuurin synnystä tai kehitysvaiheista. Suomessa maaltamuutto kaupunkeihin tapahtui suhteellisen myöhään muuton suurimman huipun ajoittuessa arviolta 1970-luvulle. Osin tämän vuoksi maaseutu ja erityisesti maaseutumaisemat ovat voimakkaasti romantisoituja: suuret sodan jälkeen syntyneet ikäluokat näkevät näissä maisemissa omat lapsuusmaisemansa, joihin monet tuntevat nostalgista kaipuuta. Tämä maaseutumaisemien romantisointi on läheistä sukua erämaisten maisemien romantisoinnille (vrt. luku 3.2 s. 31), ja ilmentää kaupungistumisen aiheuttaman suojelevan luontosuhteen yleistymistä. Pienipiirteisissä maatalousmaisemissa ja niihin kohdistuvassa arvostuksessa näkyy harmonisen luontosuhteen ideaalin ihannointi, jossa esteettinen kokemus kumpuaa maan asuttamisen ja muokkaamisen merkeistä ja maan ja maanviljelijän välillä vallinneesta kiinteästä suhteesta sekä yleensäottaen "luonnonläheisestä" elämäntavasta (vrt. Brady 2006). Maiseman (kuten myös monissa tapauksissa luonnon-) suojelun taustalla voidaankin

yleistään sanoa olevan urbaani elämäntapa sekä halu jättää jälkipolville historiallinen perintö, ennen kuin perintö muuttuu tunnistamattomaksi talouden voimien myllerryksessä (Jones 2006).

Kulttuuriperinnön mieltäminen dynaamiseksi ja muuttuvaksi, etenkin silloin kun on kyse maisemasta, on haaste hallinnolle. Maiseman määrittäminen arvokkaaksi on tuskin koskaan neutraali prosessi: *joku* aina määrittelee *jollain* perusteella. Kuka ja millä perusteella riippuu valtasuhteista. (Jones 2006, 9.) Näin ollen tehtäessä tulkintoja Lehtolan kylän maisemista huomioidaan ensin muuttuneen maatalouden vaikutukset, mutta onko maatalous ja sen muutos koko totuus? Ovatko maisemaan vaikuttaneet sellaiset prosessit, joiden vaikutukset eivät ole ehkä yhtä itsestäänselviä? Millä perusteella tiettyjen prosessien näkyvät vaikutukset ovat arvokkaampia kuin toisten?

Maiseman suojelemisen käytännölliset vaikutukset vaihtelevat yrityksistä ”jäädättää” maisema vastaamaan tiettyä ajanjaksoa paikallisille yhteisöille myönnettyyn täyteen vapauteen käyttää maata tai maisemaa parhaaksi katsomallaan tavalla (Jones 2006, 9). Maiseman jäädättäminen kuvaamaan tiettyä hetkeä tai ajanjaksoa on ongelmallista sekä teoreettisessa että käytännöllisessä mielessä, sillä se voi johtaa epäoikeudenmukaiseen tilanteeseen paikallisten asukkaiden kohdalla. Maisemansuojelu-pyrkimykset ovat osa samaa jatkumoa, joka lähti 1800-luvulla lajien ja erämaisten alueiden suojelusta, ja laajeni 1900-luvulla rakennusten ja maisemien suojeluun. Toki jo ensimmäisiä kansallispuistoja perustettaessa maisemalliset seikat olivat tärkeitä ja olivat ehkä merkittävin syy esim. Kolin kansallispuiston perustamiseen vuonna 1993, mutta nykyisin suojeltavat maisemakokonaisuudet ovat usein huomattavasti pienimuotoisempia. Suojelu jäädättämällä nivoutuu osaksi konservationistista suojeluperinnettä, jota esim. Suomen luonnonsuojeluliitto ja WWF edustavat; uudempaa linjaa edustavat monien radikaalimmiksi miellettyjen ympäristöjärjestöjen, kuten Greenpeacen tai Maan ystävien, linjat. Jäljempänä mainituille ei enää riitä pinta-alaperustainen suojelu, vaan ympäristön asian ajaminen vaatii ympäristönäkökohtien huomioimista myös muilla sektoreilla. (Esim. Rannikko 2004.) Tämän integroivan lähestymistavan soveltaminen maisemansuojeluun on haastavaa, sillä etenkin kulttuurimaiseman perinteisesti ajatellaan aina ensisijaisesti kuvaavan mennyttä kulttuuria ja tapoja ennemmin kuin nykyistä – kukapa nyt välittäisi erityisesti tallentaa maisemaa kuihtuvista ja kuolevista kylistä, joissa elämisen edellytyksiä ei globalisoituvassa taloudessa enää yksinkertaisesti ole.

Kulttuuri- tai perinnemaisema voi olla paikallisille asukkaille parhaimmillaan kultakaivos tai pahimmillaan rasite. Mm. Kolilla kansallismaisemat on onnistuttu muuntamaan voittoa tuottavaksi

koneistoksi, joka tuo elävyyttä koko kylälle kuitenkin siten, että myös luonnonsuojelliset intressit ovat ainakin jossain määrin turvattuja. Kulttuurimaisemien suojelusta voi kuitenkin muodostua oikeudenmukaisuuskysymys. Suojelussahan on miltei aina kyse toisten intressien turvaamisesta toisten intressien kustannuksella. Eri käyttömuotoja on kyllä mahdollista sovittaa yhteen tiettyyn pisteeseen asti, mutta joissain tapauksissa yhteensovittaminen ei yksinkertaisesti ole mahdollista: jos tarkoituksena on suojella pala erämaata mahdollisimman luonnontilaisena, ei ole minkään yhteensovittamis-periaatteen nojalla mahdollista, että metsän puuraaka-ainetta hyödynnetään laajamittaisesti suojelualueen sisällä. Samoin jos tarkoituksena on säästää nimenomaan kulttuurimaisema sellaisena, että se kuvastaa tiettyä historiallista ajanjaksoa, johon kuuluvat tietyt ilmiöt, ei maisemassa voi olla näkyvillä määrättömästi sellaisia elementtejä, jotka kuuluvat selkeästi toiseen ajanjaksoon ja toisenlaiseen elämäntapaan.

Ihmisten eläessä kulttuurimaisemassa arkielämäänsä luonto ei määriy yhtä itsestään selvästi tai ristiriidattomasti kuin ihanteellisissa käsityksissä: luontotulkinnat ovat erilaisia eri yhteyksissä. Luontotulkinnat elävät jatkuvassa muutoksessa, ja ne ovat yhteydessä muihin sosiaalisen ja yhteiskunnallisen elämän ulottuvuuksiin. Yksilöiden luontokäsitykset pohjaavat kulttuuriin luontokäsityksiin, ja ne uusiutuvat jatkuvasti suhteessa toisiinsa. (Vilkuna 1997, 163-166.) Esimerkiksi Lehtolassa suojelun kohteena ovat nimenomaan vanhakantaisen maatalouden muokkaamat rantamaisemat, johon eivät kivuttomasti istu rannan välittömään läheisyyteen rakennetut kesämökit. Kulttuuriperinnön ja –maiseman suojelu synnyttää ristiriitoja erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa ihmiset ovat aiemmin saaneet käyttää aluetta melko vapaasti (Jones 2006, 8) – osin tämän vuoksi Lehtolankin kylällä rantaosayleiskaava tiukkoine rakentamisrajoituksineen kohtasi joidenkin kyläläisten keskuudessa raivokasta vastustusta.

Näkyvää maisemaa ei voida erottaa omaksi sektorikseen ympäröivästä maisemasta, minkä vuoksi kulttuurimaisemakysymyksiin yleensä läheisesti liittyviä teemoja ovat mm. biodiversiteettikysymykset ja maaseudun elinvoimaisuuden säilyttäminen. Maisemanhoitotöillä onkin usein tavoitteena paitsi kaunistaa silmin havaittavia näkymiä, myös entisöidä kohteita siten, että niissä menestyisi entistä suurempi kirjo perinteisistä maatalousympäristöistä riippuvia lajeja. Rennie (1998) erottaa ympäristön hoidon ja hallinnan kolme päätyyppiä: suojelun, parantamisen sekä tulkittamisen. Suojelu on ympäristön hallinnan perinteisin ulottuvuus, parantaminen taas käsittää yritykset saattaa ympäristö johonkin aiempaan ajankohtana vallinneeseen tilaan. Tulkinta viittaa ympäristön tuottamiseen esim. maisemakuviksi tai turisteille suunnatuksi kohteeksi. Vaikka jaottelu on jäykkä eikä välttämättä kerro paljoakaan kaikista niistä moninaisista tavoista, joilla ihminen ympäristöään hyödyntää, on se kiinnostava nimenomaan ”heritage”-ajattelun kannalta:

Lehtolassa ympäristöä hallitaan kaikilla kolmella tavalla. Lehtolan maisemat on suojeltu eri suojeluohjelmien avulla, maisemanhoitotöiden tarkoituksena oli saattaa maisema muistuttamaan sitä, miltä se näytti muutama vuosikymmen sitten, ja Lehtolassa on ainakin tavoitteena tuottaa maisema kylän ulkopuolisia kävijöitä houkuttelevaksi tekijäksi.

3.4 Vesistösuhte paikallisen ja ylipaikallisen puristuksessa

Maaseudun elinvoimaisuus on perustunut luonnonvaroihin, maan antimiin, kuten jo nimitys ”maaseutu” antaa olettaa. Maatalouden merkitys maaseudun elinvoimaisuudessa sikäli, kun tarkoitetaan sen työllistävää vaikutusta, on kuitenkin tilakokojen suurentuessa jatkuvasti pienenevä, jolloin maaseutualueiden elinvoimaisena säilyminen vaatii maatalouden rinnalle myös muunlaisia toimintoja ja vetovoimatekijöitä. Maaseudun valttikorteiksi nähdään usein luonnonläheisyys ja rauhallisuus, ja paranevat tietoliikenneyhteydet luovat mahdollisuuksia esim. etätöiden tekemiseen. Rantarakentaminen ja tonttikauppa ovat maaseutujen maanomistajille merkittävä lisätulojen lähde monin paikoin, mutta rantojen käytöstä tekee ongelmallista niihin kohdistuvien intressien kirjavuus (Nieminen 1997, 3). Matkailun kehittämisen on toivottu – ja myös nähty – nostavan joitain harvaan asuttuja maaseutualueita jaloilleen, vaikkakin osin matkailun varaan lasketut odotukset perifeerisillä maaseutualueilla ovat olleet ylioptimistisia (vrt. Saarinen ja Hall 2004, 5). Monia maaseudun uusia rooleja yhdistää kuitenkin eräs tekijä: niissä keskeistä on luonnonvarojen merkitys. Luonnonvarat lienevät yhä maaseudun tärkein resurssi, kun ne käsitetään laajasti: luonnonvaroja ovat paitsi viljava maaperä tai kalaisat vedet, myös luonnonkauneus, rauhallisuus tai vaikkapa jyrkät mäet ja lumiset talvet, sekä luonnonsuojelun näkökulmasta esimerkiksi luonnon monimuotoisuus.

Ensimmäisten asukkaiden löytäessä tiensä Lehtolan kylän alueelle luonnonolot määrittivät ihmisten kulkua ja paikoilleen asettumista. Lehtolassa kulun mahdollisti Saarijärven reitti, ja jokilaaksot tarjosivat viljelijöille hedelmällisen maaperän viljelyä varten. Vesireitit ovat tarjonneet myös vedenlähteen, energiaa, ruokaa ja nykyään yhä enenevässä määrin virkistysmahdollisuuksia (Savolainen 2007, 126). 2000-luvulla vesireittien merkitys kulkureittinä on enää kurioositeetti, ja tehostumisvaateiden puristuksessa jokilaaksojen viljavuus ei merkittävästi paranna maatalouden kannattavuusnäkyviä Lehtolassa. Yhdyskuntien asemien ja työnjaon muuttuessa ne menettävät niille aiemmin kuuluneita yhteiskunnallisia funktioita, kuten ruoantuotannon, millä on suoria vaikutuksia yhdyskuntien elinvoimaisuuteen (Kortelainen 1996, 107). Samalla ne saattavat kuitenkin saada tilalle uusia tehtäviä (emt.). Kun maaseutualueet eivät enää ole ruoan tuotannon tiloja, mitä ne sitten ovat? Andersonin ja McKainin (2004) mukaan maaseutualueet muuttuvat

tuotannon tiloista kulutuksen tiloiksi. Kulutuksen tilojen syntyminen perustuu ihmisvirtaan kaupunkialueilta maaseudulle, jolloin keskeistä ihmisvirran suuntaamisessa on maaseutumaisen elementtien olemassaolo. Näyttää ilmeiseltä, että Lehtolan kylän yhdeksi tehtäväksi ”uudessa” työnjaossa on muodostumassa vanhakantaisen kulttuurimaisen säilyttäminen.

Vesireitti on yhä Lehtolassa merkittävä luonnonvara. Vesireitti on luonnonvara itsessään ja osana kulttuurimaisemaa, jonka merkitys tuskin tulee tulevaisuudessa ainakaan pienentymään. Se on tekijä, joka erottaa Lehtolan kylän sadoista vastaavista taantuvista ja syrjäisistä maaseutukylistä. Samaan aikaan Lehtolan kyläläiset eivät ole ainoita, jotka ovat vesireitistä ja kylästä jollain tavoin kiinnostuneita. Ylipaikallisille toimijoille Lehtolan kylä edustaa katoavan kulttuurimaisen jäljellä olevia rippeitä tai maatalouden monimuotoisuuden suojelukohteita, koskikalastajille hyviä saalispaikkoja, melojille villinä kuohuvia koskia tai rauhallisia suvantoja.

Se, millaisia intressejä eri toimijat vesireittiin kohdistavat, on riippuvaista siitä, millainen suhde kullakin toimijalla vesireittiin on ja erityisesti siitä, millainen resurssi vesireitti toimijalle on. Resurssin käsite voidaan ulottaa tarkoittamaan kaikkia niitä käyttötapoja, jotka tuovat vesistön käyttäjille erilaisia arvoja ja hyötyjä (Itkonen ja Kortelainen 1998, 79). Itkonen ja Kortelainen (1998) jakavat vesiresurssin kolmeen ryhmään veden merkitystä teollisuusyhdyskunnan kannalta tarkastellessaan: fyysiseen, funktionaaliseen ja symboliseen resurssiin. Vesi fyysisenä resurssina tarkoittaa vettä materiaalina ja energiana sekä ruoan ja juomaveden tarjoajana sekä ekosysteemipalveluina. Funktionaalisen eli toiminnallisen resurssina vesi toimii silloin, kun sitä käytetään esim. virkistystarkoituksiin, ihmisten ja tavaroiden kuljetukseen sekä jätteiden hävittämiseen. Symbolisena resurssina vesi toimii puolestaan ihmisten mielikuvissa, kun se on luomassa esim. jonkun paikan imagoa, tai kun paikalliset asukkaat arvostavat vettä tai vesistöä ja pitävät sitä tärkeänä sen itsensä takia. Symbolisen ulottuvuuden voi katsoa liittyvän myös maisemakysymykseen sikäli kuin vesistö on osa maisemaa. Lisäksi symboliseen ulottuvuuteen läheisesti liittyviä kysymyksiä ovat identiteetin ja paikkaan kuulumisen käsitteet.

Resursseja voidaan luokitella eri tavoin riippuen siitä, kenen näkökulmasta luokittelu tehdään. Kortelainen (2007) luokittelee vesistön resurssiulottuvuudet metsäteollisuuden kannalta nähtynä kuljetusreitiksi, energiaksi, viemäriksi sekä ympäristösymboliksi. Matkailun kannalta taas tärkeitä vesistöihin liittyviä tekijöitä ovat esim. maisema, toiminnallisuus ja paikkaan liitettävät merkitykset, jotka kaikki osaltaan luovat ”paikan henkeä” ja imagoa (vrt. Tuohino ja Pitkänen 2004). Matkakohteissa on oltava jokin vetovoimatekijä, joka riippuu matkailijan henkilökohtaisista

mielityksistä – melojalle vesireitti, kalastajalle kalaisa koski, mökkeilemään tulevalle silmää miellyttävä rauhallinen ympäristö vesistön äärellä.

Kun sama paikka palvelee monen eri tahon intressejä, on vaarana, että intressien ristiriitaisuus aiheuttaa toimijoiden välille konflikteja – tällaisista ympäristökonflikteista on lukemattomia esimerkkejä ympäri Suomea. Taustalla on usein paikallisten ja ylipaikallisten toimijoiden tilallisesti ja ajallisesti erilainen suhde paikkaan ja luontoon, joka saattaa aiheuttaa näiden toimijoiden välille ristiriitoja. Paikallista luontosuhdetta muovaavat lukuisat seikat, joita on edellä käsitelty, mutta näiden lisäksi siihen vaikuttaa paikkoihin sidotuissa yhteisöissä muotoutuva paikallisidentiteetti. Paitsi, että identiteetti muodostuu paikkoja asuttaville ihmisryhmille, sen voidaan sanoa muotoutuvan myös paikoille. Nämä paikallisidentiteetit tekevät paikoista ainutkertaisia suhteessa kaikkiin muihin paikkoihin (Paasi 1984, sit. Haarni ym. 1997, 18). Paikkoihin kiinnittyminen vie aikaa, mutta ajan kuluessa menneisyyden paikat muuttuvat muistoiksi, jolloin muistot vaikuttavat siihen, millaisiksi käsitykset nykyisistä paikoista rakentuvat. Elämisen kautta abstrakteista tiloista muotoutuu subjektiivisia paikkoja, joihin muistot luovat perspektiiviä. (Haarni ym. 1997, 17.) Jaetun identiteetin muotoutumisessa olennaiseksi nousevat yhteisön jakamat kokemukset ja näkemykset paikan luonteesta ja sen erityispiirteistä (Haarni ym. 1997, 18). Paasia (1996, 222 sit. Riikonen 1997, 179) lainatakseni, ”alueelliset identiteetit ovat kollektiivisia kertomuksia siitä, keitä ja millaisia ’me’ ja ’alueemme’ ovat. Tällaisen kollektiivisen paikkakokemuksen syntymiseen vaikuttaa paitsi konkreettinen eläminen ja asuminen paikassa, myös esim. median muodostamat mielikuvat paikasta (Haarni ym. 1997, 18). Riikonen (1997) käyttää alueidentiteetille läheistä termiä aluetietoisuus. Riikosen (1997, 180) mukaan ”aluetietoisuuden kerrostumat ovat syntyneet alueellisen kehityksen eri vaiheissa ja ovat jääneet elämään heijastumina menneestä osana paikallisyhteisön nykytilaa.” Yhteiskunnan muuttuessa alueetkin muuttuvat, jolloin myös alueiden identiteetti ja niiden asukkaiden aluetietoisuus muuttuvat (Riikonen 1997, 180-181).

Paikallisesta identiteetistä puhuttaessa on hyvä pitää mielessä, että paikallisyhteisö ei ole homogeeninen kokonaisuus, vaan se rakentuu useista rinnakkaisista yhteisöistä, joiden aluetietoisuuden kuvat poikkeavat toisistaan. Nämä rinnakkaiset yhteisöt ovat eri sukupolvia, joita yhdistää samaan ikäluokkaan kuulumisen lisäksi mm. samankaltainen sosio-ekonominen tausta. Eri sukupolvien muistikuvat alueista eroavat toisistaan, sillä muistikuvien muodostumiseen vaikuttavat eri aikoina yhdyskunnissa vallinneet erilaiset kehitysprosessit. Lisäksi henkilöhistorioilla on suuri vaikutus aluetietoisuuden (identiteetin) kehittymiseen: syntyperäisen lehtolalaisen alueidentiteetti ja –sidos on erilainen kuin kylälle muuttaneen. (Riikonen 1997.)

Vilkuna (1997) erottaa kolme näkökulmaa luontoon tai tiettyyn luontokohteeseen: representatiivisen, objektiivisen ja kokemuksellisen luonnon. Representatiivinen luonto välittyy merkkien ja merkkijärjestelmien kautta. Objektiivinen luonto taas määrittyy ekologisten tai teknistaloudellisten muuttujien kautta, ja kokemuksellinen luonto ihmisten jokapäiväisten havaintojen ja elämismaailman kautta. Ylipaikallisten toimijoiden voidaan kärjistäen sanoa liikkuvan tieteellisen tiedon ja taloudellisten ja poliittisten päämäärien määrittämällä kentällä, kun taas paikalliset asukkaat elävät paikkaa konkreettisesti. (Vilkuna 1997, 167-168.) Erityisesti maaseudun alkutuottajaväestöllä luontosuhde on perinteisesti perustunut ensisijaisesti kokemuksellisuuteen, ensikädessä ja perimätietona hankittuun tietoon luonnosta. Ihmisen ja luonnon paikallinen kohtaaminen muokkaa luontosuhdetta ja myös paikallista, kulttuurista identiteettiä, joka on suorassa suhteessa paikallisen ympäristön erityispiirteisiin (Malmsten 2004, 71).

Kun luonnonkäyttö ei ole kiistatonta, erot tiedon luonteessa tulevat usein esiin: yli paikallisten toimijoiden päätöksenteko perustuu vallitsevan politiikan lisäksi tieteelliseen, ns. objektiiviseen tietoon. Ristiriitaisten intressien puristuksessa myös eri toimijoilla hallussa olevan tiedon laatu ja arvo tulevat osaksi kiistoja. Kun ympäristöön liittyvissä kiistoissa paikallinen tieto ja tieteellinen tieto asetellaan vastakkain, tieteellisen tiedon hyväksyttävyyttä arvioidaan usein kriteerein, jotka saattavat erota ratkaisevasti tiedemaailman käyttämistä mittareista (Peuhkuri 2001, 48). Toisaalta yli paikallisten tahojen toiminta ei perustu pelkästään tieteeseen, sillä tieteellä ei ole erilaisissa konkreettisissa tilanteissa itsestään selvää auktoriteettia, vaan tieteen rooli vaihtelee yhteiskunnallisten valtasuhteiden mukaan. Tällöin paikallistason toimijat saattavat kyseenalaistaa tuotetun tiedon sillä perusteella, että tutkimustietoa tuotetaan tukemaan vallitsevaa politiikkaa. (Emt. 48-49.) Paikalliset asukkaat tulkitsevat oman käytännöllisen ja paikallisen luontosidoksensa asiantuntemuksensa perustaksi, joka kumoaa yli paikallisten toimijoiden asiantuntijuuden (Valkonen 2002, 48). Tämän puheen tarkoituksena on säilyttää paikallinen itsemääräämisoikeus – paikallisen tiedon sivuuttaminen ei vain loukkaa paikallisen asukkaan oikeustajua, vaan myös tämän tapaa jäsentää ja hallita omaa luontosuhdettaan (emt.).

Kuva 9. Kalmukosken rantaa. (Kuva: IH 2007)

4 VESIREITTI RESURSSINA

Lehtolan kylällä vesi on konkreettinen ja jatkuvasti näkyvä elementti. Tämän vuoksi yleistäen voidaan sanoa vesistöllä olevan merkitystä miltei jokaiselle kyläläiselle, mutta nämä merkitykset ovat vaihtelevia: toisille merkitykset tulevat konkreettisten käyttömuotojen kautta, toiselle merkitykset ovat aineettomia. Saarijärven reitin merkitykset eri toimijoille määrittävät toimijoiden suhdetta reittiveteen. Lähestyn tätä kysymystä seuraavassa resurssin käsitteen kautta. Käsittelen vesireitin resurssi-merkitystä neljän teeman kautta: vedenlaadun, maiseman, virkistyskäytön ja rantojen maankäytön kautta. Teemoittelu on samankaltainen kuin käyttämässäni teemahaastattelurungossa (liite 7). Teemahaastattelun kysymyksenasettelut ohjasivat omalta osaltaan tulosten käsittelyä ja tulkintaa, mutta toisaalta samojen teemojen nouseminen omiksi kokonaisuuksiksi haastatteluaineistosta osoittaa, että kylää koskevalla eri lähteistä kerätyllä esitiedolla, jonka perusteella teemat haastatteluja varten alun perin rajattiin, oli kaikupohjansa todellisuudessa. Ohjasiko etukäteen tehty teemoittelu tulosten käsittelyä liikaakin, on aiheellinen

kysymys, mutta haastattelurungosta huolimatta suurin osa haastatteluista soljui varsin vapaamuotoisesti, ja käsiteltävät teemat tulivat puheeksi haastattelujen aikana yleensä useaan otteeseen, eri aiheiden yhteydessä. Teemat sivuavatkin toisiaan läheisesti ja ovat osin päällekkäisiä, mutta muodostavat kuitenkin aihepiiriltään selkeitä kokonaisuuksia, joiden itsenäinen käsittely on perusteltua. Tulosten käsittelyn, kuten koko tutkielman painotukset ovat paikallisella tasolla, mutta myös ylipaikallisia toimijoita ja näiden intressejä sivutaan sikäli kuin ne kunkin käsiteltävän teeman kannalta ovat relevantteja.

Itkosen ja Kortelaisen (1998) (kts. luku 3.4) jaottelun mukaisesti Saarijärven reitti on Lehtolan kyläläisille sekä fyysinen, funktionaalinen että symbolinen resurssi. Omavaraistalouden aikana vesistöjen merkitys fyysisenä resurssina oli korostuneempi kuin 2000-luvulla, mutta yhä edelleen vesi toimii useassa suhteessa fyysisenä resurssina paikallisesti. Juomavettä Saarijärven reitin vedet eivät korkean humuspitoisuutensa takia tarjoa sen paremmin ihmisille kuin karjallekaan, mutta ruokaa vesistöistä kalasaaliin muodossa yhä saa. Lisäksi vesistö toimii fyysisenä resurssina tarjoamalla energiaa vesivoiman muodossa sekä ekosysteemipalveluja; näillä tavoin vesistöä käyttävät esim. koskista generaattorilla sähköä saavat taloudet sekä kalankasvattajat. Myös vedenlaatukysymyksen voidaan nähdä liittyvän veden fyysiseen resurssiulottuvuuteen, mutta toisaalta vedenlaadulla on suuri merkitys esim. vesistön virkistyskäytölle, joka voidaan luokitella veden funktionaaliseen resurssiulottuvuuteen.

Samalla kun Saarijärven reitin merkitys fyysisenä resurssina on jonkin verran pienentynyt, sen merkityksen funktionaalisenä resurssina voidaan katsoa kasvaneen. Tämä kehityskulku liittyy vesistöjen virkistyskäytön merkityksen kasvuun, mikä näkyy erityisesti lisääntyneenä rantarakentamisena (vrt. Rantojen maankäytön suunnittelu 2005, 11). Toisaalta vesistö on palvellut sen varrella asuvia funktionaalisen resurssin roolissa kulkureitin muodossa jo pitkään, ja se on ollut myös tekijä, joka on primaaristi mahdollistanut Saarijärven reitin asuttamisen (kts. luku 2.1). Kulkureitti-merkityksessä vesireitin merkitys on nykyään olematon, mutta vanha kulkureitti toimii yhä virkistyskäytön piirissä. Virkistyskäytön muodoista voidaan mainita melonnan, koskenlaskun ja veneilyn lisäksi mainita uiminen ja kesämökkeilyyn liittyvät toiminnot. Kesämökkeilyyn – ja myös muihin toimintoihin, jopa pelkkään olemiseen reittivesistön varrella – liittyy lisäksi aineettomia arvoja, symbolisia merkityksiä, jolloin vesireitin voidaan katsoa toimivan mökkeilijälle myös symbolisena resurssina.

Vesistön merkitys symbolisena resurssina lienee kolmesta esitellystä ”resurssilajista” se, jonka merkitys on muuttunut eniten. Maatalouden rakennemuutoksen myötä syrjäkylien olisi löydettävä

uusia elinvoiman lähteitä pysyäkseen asuttuina. Tällöin katseet suunnataan yhä luontoon, mutta korostukset ovat muuttuneet. Lehtolassa kiinnostuksen kohteena on vesireitti ja sen varsien maisemien kauneus, joita nyt arvotetaan eri tavoin kuin esim. puoli vuosisataa sitten. Näin ollen kun kylälle houkutellaan matkailijoita, ja valttikorttina käytetään kylän maisemia, vesireitti toimii nimenomaan symbolisen resurssin roolissa. Toisaalta vesistö on symbolinen resurssi paikallisille asukkaille ilman, että kukaan ulkopuolinen kävisi kylällä, sillä se voi olla se tekijä, joka lisää ihmisten asumisviihtyvyyttä sekä kiinnittää asukkaat tiukemmin paikkaan, jolloin kylän mahdollisuudet selvitä voimakkaista rakennemuutoksista parantuvat olennaisesti.

Seuraavassa tarkastelen haastattelujen tuloksia teemoittain siitä näkökulmasta, että kukin eritelty teema kuvaa vesistön resurssiulottuvuutta paikalliselle asukkaalle.

4.1 Vedenlaatu

”Saasteet pois, saasteet pois. Että nuo suot on yks asia ja tuo maatalous on toinen. Onko siihen olemassa konstia. Kyllähän se ois aivan ihana jos ois kirkas vesi kun mennöö rantaan. Tämä ei varmasti oo millonkaan ollu ihan kirkasta tämä vesi, tämä on varmasti ollu vähän ruskeeta mutta nyt kun se on ollu jonakin kesänä semmosta että ku käy uimassaki ja vettä näin ni kuraves juoksoo eli semmonen humus tulloo ja tarttuu niinku ihokarvoihin. Että kyllä sitä aattelee että kyllä siihen vois vaikuttaa. En tiä voiko mutta.” (N, 75)

Mainitsin haastattelujen alussa jakamassani tutkimustiedotteessa, että vedenlaatu on eräs niistä teemoista, joista olen kiinnostunut. Liekö tämä, tai kenties aiheen päivänpolttavuus, ollut syy siihen, että hyvin moni haastatelluista otti vedenlaatukysymyksen puheeksi ennen kuin edes ehdin siitä mitään kysyä. Vedenlaatu on merkittävä ympäristökysymys paikallisesti siksi, että vesistöjä yleensä hyödynnetään laajasti, ja huono vedenlaatu vaikeuttaa tai häiritsee useita veteen liittyviä toimintoja. Suurimmat välittömät haittavaikutukset vedenlaadusta koituivat haastattelujen perusteella kalastukselle ja uimiselle. Haastateltavien joukossa ei ollut aktiivisia verkkokalastajia, mutta miltei kaikki osasivat kertoa, miten verkkojen limoittumisesta kylällä valitellaan. Uimiseen vedenlaatu vaikuttaa kenties vielä enemmän kuin kalastukseen jo sen vuoksi, että ”kaikkihan ei kalasta mutta suurinpiirtein kaikki käy uimassa” (M, 60). Toisaalta suomalaisen kesämökkikulttuurin olennainen piirre on puhdistautuminen saunomisen ja uimisen avulla. Puhdistautuminen joessa uiden käy mahdottomaksi, kun vedessä oleva kiintoaines tarttuu ihon pintaan (lisäksi ihoon tarttuu usein humuspitoisissa järvissä kasviplanktoniin kuuluvaa limalevää). Tämä nähtiin erityisesti kesäasukkaan ongelmaksi, sillä kesäasukkaat tulevat mökeillensä varta vasten elämään ja viettämään aikaansa veden ääressä, johon uiminen ja saunominen elimellisesti kuuluvat.

”(---) sillei oo peseytymisen kanssa mitään tekemistä kun menee tiettyyn vuodenaikaan tuonne jokkeen, siinä ui turvetta niin paljon, jää semmonen kerros ihon pintaan.” (M, 50)

”No se on sillai että pitää käydä sitten kun käy uimassa niin täytyy sen jälkeen mennä suihkuun.” (M, 60)

Miksi sitten humuspitoinen vesi ylipäänsä koetaan ongelmalliseksi? Kaisa Pennanen (2004) esittää, että huono – tai huonoksi tulkittu – vedenlaatu häiritsee paikan rakentavaa viittauksellista suhdetta. Viittaussuhteista muodostuu kategorioita, eräänlaisia standardeja, jotka tarvitsevat jokaista linkkiään ollakseen ns. täydellisiä. Esimerkkinä Pennanen käyttää kesämökkeilyn kategoriaa: se koostuu joukosta erilaisia asioita ja ideoita kuten sauna, järvi, uiminen tai luonnonrauha. Mikäli kategoriasta jää joku osa puuttumaan – esim. sauna – tai jos siellä on vastaavasti jotain sinne kuulumatonta, kategoria koetaan vieraaksi tai epätäydelliseksi. Nimenomaan kategorioiden välissä oleva, sinne kuulumaton aines mielletään usein liaksi – lika on ainetta väärässä paikassa, ”*matter out of place*” (Douglas 2000, sit. Pennanen 2004).

V: (---) Vaikkei se mitään saastetta ole, se on turvetta ja joku terveydekseen turvekylpyjä ottaa mutta ne on niinku eri paikat.

K: Se saastehan on ainetta väärässä paikassa.

V: Nii, näihän se tietysti on. Vaikka se ei ehkä nyt varsinaista likaa ole mut se näyttää niin pahalta, se on esteettisesti huonon näkönen, ja siinä periaatteessa pitäis uimapaikan viereen perustaa näitä juoksevia niinkun tuolla suolasessa meressä on että tota puhtaalla vedellä huuhdellaan suolat pois, pitäis niinkun turvepöly huuhdella pois. Sekin on nyt sitten, tuntuu siltä että se ei oo enää puhdasta luontoo eikä enää semmosta kulttuurimaisemaa. (M, 60)

Paitsi viittaussuhdetta puhdistautumiseen, humuspitoinen vesi häiritsee useiden haastateltujen mielestä viittaussuhdetta luonnonkauniiseen ympäristöön ja kulttuurimaisemaan. Haastateltavat esittivät huolensa, että kun kylän vieras on jo ehtinyt muodostaa käsityksen puhtaasta luonnosta ja ympäristöstä, humuspitoinen, ”likainen” vesi romuttaa tämän muodostuneen käsityksen. Erityisesti ne kyläläiset, joilla oli maatilamatkailu- tai vastaavaa yritystoimintaa, olivat huolissaan vedenlaadun vaikutuksesta kylän imagoon ja samalla oman yritystoimintansa kannattavuuteen.

” Se loppuu tavallaan, kun se on muodostanu se vieras, ulkomainenkin vieras tai onpahan mistä hyväään, se on muodostanu jonkun käsityksen tästä kun se näkee nää maisemat ja se on puhasta. Ja tuota se tavallaan se karisee se puhtaus pois kun se näkkee tuon veden.” (M, 50)

Ympäristöongelmat määrittävät diskursiivisesti: määrittelyprosessin aikaansaa primaaristi ympäristössä tapahtuva muutos, mutta sen määrittelyprosessi on yhteiskunnallinen ilmiö, johon osallistuvat sekä ympäristöongelman kokijat (jonkun alueen asukkaat), tieteellisen tiedon tuottajat että poliittiset toimijat (tarkoittaen politiikkaa laajasti ymmärrettynä) (vrt. Hajer 1995). Veden laadusta syntyvään kokemukseen vaikuttavat tällöin ensisijaisesti paikalliset olosuhteet ja kokijan oma elämänhistoria – tieto on arkielämässä todennettua (vrt. Kotilainen 1994, 63). Jos henkilö on

asunut ikänsä ruskean veden äärellä, ei tällainen vesi tuota kokemusta huonosta vedenlaadusta, mutta kirkasvetisen järven rannalta muuttanut voi kokea humuspitoisen veden hyvin likaiseksi.

”Määki kun tulin Pyhäjärven rannalta tänne aikoinaan ni mä aattelin et ei kauhee, eihän tossa voi uida ollenkaan, Pyhäjärveissä näkee varpaansa pohjasta.” (N, 50)

”(---) tietysti vielä jos kirkasvetisen järven rannalta tulet se on vielä hirveempätä mutta tällaselle joka on ikänsä siihen tottunu. Että se on aina ollu tummaa. Ei se sitten ehkä niin tunnukaan.” (M, 70)

Paikalliset olosuhteet vaikuttavat muodostuvaan kokemukseen sikäli, että joen virtaamalla on suuri vaikutus siihen, miten kiintoaines kerrostuu eri kohdissa vesistöä. Nopeavirtaamaisissa, kapeissa jokiosuoksissa kiintoaines ei muodostu ongelmaksi, toisin kuin laajemmissa järviaaltaissa, mikä kuvastui joidenkin jokiosuoksien kohdalla asuvien haastateltavien kommentteissa:

”No emmä tiä ei se, tosson niin kova virtauspaikka siinä niinku tuolta ohite että ei siinä kyllä sillä tavalla, likasemmissaki vesissä oon kyllä uinu että en oo huomannu sillei mitään. (---) Tietysti vähän se on tummempaa mutta emmää sitä oo pitäny sen tummempana ku mitään normaalia muutakaan järvee.” (N, 20)

”(---) Saarijärven reitillä valittavat kun nousee semmonen turvepöly, jää ihoon, ni sitä ei tässä jää.” (N, 50)

Kokemusperäinen ympäristötieto on ympäristötietoisuuden raaka-ainetta, joka suodattuu kulttuuristen merkitysjärjestelmien, yhteiskunnallisten sääntöjen ja ihmisillä itsellään olevien resurssien läpi (Kortelainen 1994, 126). Omaa kokemusta ja tietoa verrataan ja peilataan jatkuvasti ulkomaailmasta saatavaan informaatioon: jos kyläläisten yleinen mielipide on, että vesi on likaista tai huonolaatuista, kääntyy todennäköisesti yksittäisten ihmistenkin mielipide herkästi tähän suuntaan ja toisinpäin. Jos henkilö ei ollenkaan ui tai kalasta, hän on vedenlaatua koskevan tiedon suhteen kokonaan riippuvainen yleisestä mielipiteestä ja puheista. Lisäksi jos vedenlaatuasioista käydään runsaasti keskustelua medioissa, voidaan näihin kysymyksiin kiinnittää tavallista enemmän huomiota paikallisesti.

”(---) mut sitte taas varmaan niinku tää ainakin mitä kokouksissaki oon kuunnellu ni tää justiin että tää vesi on viime vuosina ollu niin kauheen tummaa.” (N, 40)

”(---) tähänhän on herätty vasta viime vuosina. Eihän siitä minun lapsuudessa tuommosta kukkaan puhunna.” (N, 70)

Paikallista tietoa pidetään yleensä värittyneenä ja suodattuneena suhteessa tieteelliseen tietoon, mutta toisaalta sekä paikallista että tieteellistä tietoa koskevat samat perusolettamat: tieto ei esiinny muusta maailmasta erillisenä ilmönä, vaan tieto liittyy olennaisesti eri ryhmien arvoihin, intresseihin ja ryhmien välisiin valta-asemiin (Salmi 2001, 5). Näin ollen haastatellut kyläläisetkin tulkitsevat havaitsemaansa muutosta esim. vedenlaadussa omien tavoitteidensa sekä tiettyjen

diskursiivisten käytäntöjen määrittämässä kontekstissa, mutta samalla myös tieteellisen tiedon tuottaminen liittyy yhteiskunnallisiin valta-asemiin. Lehtolan kyläläisten näkemys veden laadusta, sen muutoksesta ja siihen vaikuttaneista seikoista oli samansuuntainen kuin mitä Saarijärven reittiä koskevat tutkimukset antavat olettaa – kyläläisille on epäilemättä esitelty tutkimusten tuloksia, mutta samalla heillä on käytössään myös kokemukseen perustuvaa ”ensikäden” tietoa. Saarijärven reitin vesiä kuvaillaan luonnostaan humuspitoisiksi (kts. esim. Palomäki ja Hynynen 2006), ja sama viesti välittyi haastateltaviltakin.

”Että kyllähän vedenlaadussa on varmaan parantamista mutta kun tää ei oo kirkasvetinen järvi ollu koskaan, että minä en sitä sitten tiijä.” (N, 70)

” Nii ja sitten se ois pitäny pistää merkille jo sanotaan viiskyt vuotta sitten, että kun ois tutkittu siltä väliltä. Mutta se on ruskeata ollu aina ves että sitä ei oo koskaan nähny pohjaa että kun lapsenaki tällai likelle meni ja kuinka pisti nenäänsä veen alle... (nauraa)” (N, 70)

Lähestulkoon kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että veden laatu on vesireitillä huonontunut. Osalla haastateltavista ei ollut aiheesta ensi käden tietoa joko nuoren iän tai sen seikan vuoksi, ettei ollut asunut kylällä tarpeeksi pitkään, mutta nämäkin haastateltavat kertoivat kylällä yleisesti vallitsevasta mielipiteestä. Käsitukset aivan viime vuosien aikana mahdollisesti tapahtuneista muutoksista eivät olleet yksimielisiä, sillä osa oli sitä mieltä, että veden laadun huonontuminen on vain jatkunut, osan mielestä veden laatu olisi hieman parantunut. Veden laadun huonontumisesta kyläläiset syyttivät etupäässä joko yläjuoksun turvetuotantoalueita tai suo-ojituksia. Veden laadun huononemisen alkaminen ajoitettiin samoihin aikoihin kuin laajamittaisen turvetuotannon alku – turvetuotannossa olevien alueiden pinta-ala Saarijärven reitillä on kasvanut tasaisesti 1970-luvulta alkaen, ja 30 vuoden aikajännettä haastatellut käyttivät yleisesti. Monet haastateltavat käyttivät turvetuotannosta puhuttaessa ilmaisuja ”saada kuriin”, ”rajoittaa” jne. Kylällä tuntui vallitsevan näkemys, että turvetuotannon ongelmat ovat tiedossa laajemmin, mutta ylemmiltä tahoilta puuttuu tahto puuttua niihin. Myös puutteellista tekniikkaa syytettiin: osa haastatelluista näki, että turvetuotannon vesiensuojelumenetelmissä olisi parannettavaa, ja vaikka käytössä olevat menetelmät toimisivatkin normaalioloissa, niin yhden pidemmän sadejakson aiheuttama ylitulviminen voi vesittää saavutetut tulokset. Erään haastateltavan mielestä turve pitäisi kerätä tuorempana, jolloin turvepölyä ei muodostuisi yhtä paljon kuin kuivatukseen perustuvilla keräysmenetelmillä. Haastateltavien joukossa arveltiin myös, että vedenlaatua huonontaneilla suo-ojituksilla olisi ollut vaikutuksia myös tulvahuippuihin ja niiden keston: kun ennen laajamittaisia ojituksia tulvahuiput kestivät toukokuusta heinäkuulle asti, niin nykyään vesimäärä vesireitillä pienenee merkittävästi jo juhannuksen jälkeen.

”(---) tuollahan on niinku Hietaalla kun siellä on kaivettu suo-ojia, niin niistä se on tullut.” (N, 70)

” Tää alko oikeestaan sen jälkeen kun tää laajamittanen turvetuotanto alko, sitä ei oo saatu kuriin (---).(M, 60)

”Niin no, kolmekymmentä vuotta sitte oikeastaan, (---), olihan se puhtaampaa. (---) Mutta sitten kun alko voimakas (---) turvetuotanto tuolla yläjuoksulla, ni sitten se alako se mustuminen pikkuhilijaa ja tuota vaikka siellä on toimenpiteitä tehty, ja onhan niillä säännökset laskeutusaltaista, mutta tuota minun mielestä valvontaa pitäis tehostaa siellä (---) kun siellä kunnon saekuuro tulee ni kaikki altaat pittää. Sieltä tulee sitte sitä tavaraa, se on melkeen ihan turha jossei sitä kunnolla suodateta poislähtevää vettä.” (M, 50)

”(---) jos vertaa siitä kaheksakytluvun alusta, ni sillon kun ne alko noita yläpään isoja turvesoita tekemään ni se niinku räjähti se ravintomäärä tossa joella. Et se oli ihan et siellä jos inkkarilla meni nurin ja lähti uimaan sä olit niinku suurin piirtein semmosen levämäton peitossa kun tulit ylös. Ihan hirvee, mut nyt se on alkanut niinku elpymään (---). Et sielloli semmosia monen metrin levämattoja melkeen joka kosken kivissä, et siellei pystyny paljoo kahlailemaan et se oli semmosta. (---). Mut se johtu ihan varmaan niistä turvesoista kun se ampu sieltä sen kaiken niinku kerralla.” (M, 45)

Myös maanviljelyn ja karjankasvatuksen vaikutusta veden laatuun pohdittiin, mutta kylällä tuntui vallitsevan melko suuri luottamus maanviljelijöiden käyttämiä vesiensuojelumenetelmiä kohtaan. Monet haastateltavat näkivät, että maanviljelijöille on jo asetettu niin paljon rajoituksia, ettei ravinteiden pääsyn vesistöihin pitäisi enää olla edes mahdollista. Nykyistä maanviljelijöiden ja karjankasvattajien sukupolvea pidettiin valistuneena, jolloin todennäköisyys aiemmin maataloustuotannolle tyypillisiin ”ylilyönteihin” esim. lannoitteiden käytön suhteen on pieni. Lisäksi haastatellut uskoivat, että maanviljelijöillä ja karjankasvattajilla on intressi pitää omat vedet puhtaana. Toisaalta haastattelemani maanviljelijä ja maitotilan pitäjä sanoi, että maanviljelyyn vesiensuojelun kohdistuvilla rajoituksilla alkaa olla jo vaikutusta satomääriin ja tätä kautta koko elinkeinon kannattavuuteen.

”Sitähän ei tiijä, en ossaa sannoo millä tavalla (---) maatalous saastuttaa, mutta nythän on, nämä pittää olla viistoista metriä nämä suojavyöhyke, vai kuinka paljon se on (---).” (N, 70)

”Puhutaan paljon maataloudesta mutta kun, sanotaan karjatuoanto ja maatalous on aika keskittynyt ja voidaan sanoo se että tämä, valistunutta tämä nuori sukupolvi joka nyt sitte harrastaa tätä maanviljelystä ja karjataloutta ni kyllä siellä ne varmaan pitää omat vedet mahollisimman puhtaina ja kaikenlaisia varoalueita tulee sinne niinku vesistön ääreen.” (M, 60)

Muutammat haastatelluista epäilivät, että maatalous kyllä vaikuttaa vesistön ravinnekuormitukseen, mutta aiheesta ei ole viisasta kylällä suureen ääneen puhua, jos ei tahdo leimautua häiriköksi. Nämä haastatellut eivät kyseenalaistaneet viljelijöiden toimia vedenlaadun parantamiseksi nykyisten normien mukaan, mutta muutosten nähtiin olevan hitaita, ja toisaalta ravinteiden valumista pelloilta vesistöihin pidettiin myös väistämättömänä. Haastateltujen mielestä syytä vesistön rehevöitymisestä oltiin vyöryttämässä ehkä turhankin yksioikoisesti turvesoiden ja ojitusten niskalle, kun omalla kylälläkin voisi olla syytä katsoa peiliin – eikä vain maanviljelijöiden, vaan kaikkien kyläläisten. Nämä haastatellut peräsivät vedenlaatuun liittyen avointa keskustelua, jota ei heidän mielestään ole kylällä juurikaan ollut.

”No sehän on sillä lailla että mä en taho ollenkaan uskaltaa sanoa tuolla missä on viljelijöitä... Minä viljelen maata kanssa. Mulla on tossa, järveen rajottuvat pellot on. Ku sitä ei oikeen aktiiviviljelijä tunnusta sitä että valumia pellostapahtuu joka nyt, minun mielestähän se on yks kohe joka ravinteita tonne järveen vie. (---) Kovasti ne tässä syyttelöö ne tulee ne suurimmat humusmäärät tuolta ylläältäpäin virtaaman mukana, soilta ja, mut ku siinä, se toi ravinteiden meneminen taikka päästäminen järviin, ni se ei oikein, siitei saa semmosta keskustelua joka ois semmosta puolueetonta taikka asiallista kun kukkaan ei päästä mittään ja kuitenkin sinne hirveät määrät...” (M, 70)

”Kyllä vähän hirvittää aina kun puhutaan, täällähän ei monikaan maanviljelijä tunnusta sitä että maanviljelys on yks semmonen joka tuota niin sitä vettä pillaa. Sille ei voi mittään kun sinne ajetaan lietettä sinne vaikka siellä on se viientoista metrin suojakaista. Ni se menöö maan lävite ja se menöö maata pitkin sillen kun ajetaan sitä.” (N, 75)

”Ja sit toi rehevöityminen kanssa, et tota, karstusialahan siitä syytetään henkeen ja vereen, et se on ne nüitten turvesuot. En tiedä sitten että kyllä tietysti täälläkin maanviljelys on varmaan yks semmonen joka oikeesti niinkun vaikuttaa tohon vedenlaatuun ja näin, että.. Ku seki on just semmonen että varmaan koko ajan maanviljelijät tekee toimenpiteitä sen eteen että se vedenlaatu paranis, mut ku ne on niin hitaita ne muutokset ja sitte mitä ei välttämättä silmällä nää. Mut se että jos sieltä häviää joku fosfori tai joku muu systeemi mitä sieltä nyt tuleekaan, kun se on niin hidas se kehitys.” (M, 40)

”Minusta se on ensimmäinen ehto siinä että myö kaikki jotka järven rannalla ollaan tunnustettas se että osaltamme ite kukin sitä, vaikka tahattomasti. Ni sieltä tulee, asumisen mukana, ei sille mitään voi ja kyllä se, kyllä se karjatalous semmonen on että kyllä se yks on, kyllä minä uskon tutkijoita että se on suurin yksittäinen sektori joka sinne päästää. Siihen pitäis vielä leveämmät kaistat vaan vettee sinne rantaan sit tuota niin mitä nyt, nythän sinne jo jätetään, kyllä sen vuoks on tehty hommia ja kyllä varmaan vähemmän männöö ku ennen on männy mutta.” (M, 70)

Haja-asutuksen jätevedet eivät aiheuttaneet keskustelua muuten kuin maininnan asteella. Jotkut tahot kylällä ovat esittäneet ruoppausta ratkaisuksi huonon veden laadun aiheuttamiin ongelmiin, mutta ruoppauksen innokkaimpia kannattajia ei haastateltavien joukkoon osunut. Kylällä toivottiin, että vedenlaadun parantamiseksi voitaisiin tehdä konkreettisia toimenpiteitä.

”Et joku tommonen ruoppaushan on ihan hirveen selvä. Otetaan kaivinkone siihen ja kaivetaan ni sehän on ainakin vähän ajan päästä siisti.” (M, 40)

”Ja se on niinku minusta se ensimmäinen tehtävä ton veden tilan parantamiseen. Ni sitä kasvillisuutta pitää saaha sieltä pois, se ei ollenkaan lähe että ravinteita vähentää, se ruokkii jo se kasvi niin raakasti ihteensä siellä että, että se tuotaniin ikäpäivänä se ei, vaikka sinne ei mää tippaakaan ravinteita, se veen tila ei parane ensimmäisen saan vuojen aikana, ehkä tuhannen vuoden päästä mut sit me ei ennee olla soutelemassa.” (M, 70)

4.2 Maisema

”No tietysti, määhän nyt en kalasta, eikä mulla oo mitään veteen liittyvätä yritystä, ni mullon se maisema.” (N, 70)

Kuten kyläkyselyistä oli käynyt ilmi, maisema on Lehtolan kyläläisille tärkeä elementti. Haastatellut puhuivat maisemasta erilaisin sanakääntein; toisille maisema oli arkipäiväisempi osa

elämää kylällä, toisille taas keskeinen voimavara. Ne, joiden elinkeino oli kytköksissä maisemaan tavalla tai toisella, noteerasivat maiseman merkityksen itsessään – matkailuyrittäjille maisemasta tuleva hyöty on välillinen, mutta vaikutus konkreettinen.

”Et kyllähän se kun miettii tän matkailun kautta on tullu vähän enemmän sit semmone ihan pelkästään niinku maisemana nauttiminen tosta, että se on niinku siinä mielessä vaikuttanu (---).” (N, 40)

Siinä missä niille, joilla oli kylällä jollain tapaa matkailuun kytköksissä olevaa liiketoimintaa, maisema oli merkittävä tekijä taloudellisesti, muille se taas edusti ensisijaisesti esim. virkistäytymistä tai mielenrauhaa. Yksikään haastateltava ei sanonut, että maisemalla ei olisi mitään merkitystä kylällä asumisen kannalta. Toisaalta muutama haastateltu sanoi, että maisemasta ja vesireitistä tulee ajanmittaan itsestänselvyyksiä: ”kun se aina on siinä”. Huomautettiin myös, että Lehtolan maisemat ovat kauneudestaan tunnettuja laajemminkin, ja ne haastatellut, jotka olivat käyneet jossain elämänsä vaiheessa asumassa muualla, kertoivat maiseman olevan kylällä merkittävä asumisviihtyvyyttä lisäävä tekijä.

”(---) pelkkä maisema, se niinku se homma että on veden ääressä ja se miellyttää maisema niinku, et sinne on ihan mukava mennä. Se niinku tavallaan rauhoittaa ja miellyttää se homma.” (M, 60)

”(---) kyl mä luulin että ei Saarijärvellä kukkaan kyläkunta oo sillä lailla kauneudestaan arvostettu kun tämä nyt on. Vaikka kysyy mistä kyläkunnasta ni kyllä se melkeen tämä on.” (M, 70)

Vaikka maisema perinteisesti ymmärretään näköaistin avulla havaittavaksi ja sen esteettisen olemuksen perusteella arvioitavaksi kokonaisuudeksi, on Saarijärven reitin yhteydessä hyvä huomata myös äänimaiseman merkitys. Koskikunnostusten vaikutuksia arvioitaessa on pistetty merkille, että ihmiset ovat suhtautuneet hyvin positiivisesti koskikunnostusten palauttamiin koskien ääniin (Savolainen 2007, 180). Lehtolassa erityisesti koskien partaalla asuneille kosken äänillä oli suuri merkitys.

”(---) se kun tuota niin kersana aina nukuttiin vintissä kesät (---), ja siihen nukku siihen koskenkohinaan ja siihen heräs. Ja se ol oikeestaan semmonen ihana asia sitte täälläki sitten kun tultiin tähän Lehtolaan [Muittarista] ni kesällä toi koskenkohina kuuluu kyllä.” (N, 75)

Kyläläisten suhtautuminen kylämaisemaan ja sen säilymiseen vaikutti ensi näkemältä ristiriitaiselta: toisaalta kyläläisillä on huoli avoimen ja kauniin maisemakuvan säilymisestä, mutta toisaalta moni haastattelemistani kyläläisistä suhtautui maiseman säilyttämiseen tähtääviin rakentamisrajoituksiin varsin kriittisesti. Tämän näkemysten ristiriitaisuuden taustalla vaikutti kuitenkin olevan erilaiset käsitykset siitä, mikä on hyvää ja kaunista maisemaa: etenkin moni vanhemmista haastatelluista kuvaili kaunista maisemaa hoidetuksi maisemaksi, jota on erityisesti asumusten pihapiireissä. Tällöin rakentamisen salliminen varmistaisi myös sen, että yhä suurempi osa rantaviivasta olisi

hoidettua, ja täten kaunista maisemaa. Nämä haastatellut eivät pitäneet rantarakentamista lainkaan ongelmallisena maisemakuvan säilymisen kannalta. Tämän kysymyksen suhteen haastateltavissa oli havaittavissa iän vaikutus: mitä vanhempi haastateltava, sitä todennäköisemmin tämä suhtautui suopeasti rantojen rakentamiseen, kun taas nuoremmat haastateltavat pitivät nykyistä rantarakentamisen määrää sopivana. Kuitenkin huolimatta siitä, millainen suhtautuminen haastateltavalla oli rantarakentamisen suhteeseen maiseman säilymiseen, kaikki pitivät maisemakuvan siistiytymistä NorWat-hankkeen myötä hyvänä asiana, ja hanketta kuvailtiin kaikkiaan onnistuneeksi.

”Tästä mä saarnaan kuule kun uskoontullut että kaunis vesistö täytyy näkyä!” (N, 70)

Suhtautuminen maisemakuvaan ja siihen, mikä on hyvää ja kaunista maisemaa, heijastelee kyläläisten luontosuhdetta. Niiden haastateltujen, jotka näkivät kauniin maiseman olevan erityisesti hoidettua maisemaa, luontosuhde on lähellä alkutuottajan hallintaan perustuvaa luontosuhdetta (vrt. luku 3.2), mutta tämä ei suinkaan ollut ainoa Lehtolan kylällä edustettuna ollut luontosuhteen tyyppi. Tässä mielessä Lehtolan kylän voi sanoa keskiluokkaistuneen: samalla kun alkutuotannosta elantonsa saavien asukkaiden osuus kylän asukasmäärästä on pienentynyt, ovat palveluammatit yleistyneet. Yhä tyypillisemmin lehtolalainen ei enää työskentele kotikylällään, vaan käy työssä esim. Saarijärven kirkonkylällä tai jopa Äänekoskella asti. Tämä keskiluokkaistuminen (vrt. esim. Kortelainen 1996, 92) näkyy myös asukkaiden luontosuhteessa. Yhä useampi lehtolalainen luo kylänsä maisemiin suojelevan silmäyksen; maisema ei ole arvokas vain kuvaamassa ihmisen työn tulosta siinä, vaan myös itsessään, esteettisen kokemuksen ja esim. virkistäytymisen lähteenä.

Toisaalta kylämaiseman nähtiin myös heijastavan kylää ja sen asujaimistoa laajemminkin: siistit ja hoidetut maisemat kertovat elinvoimaisesta kylästä. Avoimet maisemat olivat syntyneet spontaanisti, ja rantojen aktiivinen käyttö myös edisti maisemien avoimena pysymistä – ei vain karja, vaan myös ihmiset kulkivat rantapolkuja myöten. Rantojen umpeenkasvun nähtiin tällöin olevan viesti elämän ja aktiivisuuden hiipumisesta kylällä.

”On se jatkossaki parempi. Semmonen sivistyneempi kuva kuitenkin. Vähän sitte muilleki liikkujille, että kauheessa puskassa asutaan!” (N, 20)

”Ainaki nuien koskien rannat, kyllä se on kurja juttu jos ne sillai metettyy ettei koko koskea näy. Ja sitten kun ne entis, ennen aikaanhan nämä kaikki nää koskien rannat ni, siellähän kulki polkuja. Ihmiset kuluki niitä rantoja pitkin, kalastajat ja onkijat kuluki siellä, ja nythän siellä ei oo enää mittään, ei siellä niin paljon kulkijoita oo että siellä mittään polkuja ois. Se on ihan kun kaikki mehtäpolutkin kasvaa umpeen.” (N, 75)

Maiseman keskeisenä tekijänä pidettiin vesistöä; jos vesistö ei näy, ei ole maisemaakaan. Käytännössä maiseman säilyminen konkretisoituu säilymisen eteen tehtävissä toimenpiteissä.

Maisema on syntynyt peltoviljelyn ja rantalaiduntamisen myötä, ja laidunnuksen loputtua maanomistajat ovat osaksi itse huolehtineet maiseman avoimena säilymisestä. Peltojen ja vesistön väliin jäivät suojakaistat vaativat hoitoa, muuten pensaikot valtaavat ne nopeasti. 1990-luvun alussa rantojensuojeluohjelman ja kaavan laatimisen myötä rannat asetettiin toimenpidekieltoon, jonka monet rannanomistajat tulkitsivat tarkoittavan myös vesomisen loppumista, jolloin maisemakuva pääsi kasvamaan umpeen, eikä vesistöä käytännössä enää näkynyt pajupusikoiden takaa.

"(---) ne rannat on kasvanu kaksyötä vuotta ei kukaan uskaltanu ees niitä omia rantojaan raivata kun tota se on niinku kiellettyä, ne on suojeltu eikä niille saa tehdä mitään ennenku ne on niinku lopullisesti suojeltu (---)." (M, 60)

"Mä en tiedä nyt sitte ku puhutaan tästä rantojen suojelusta että, että ehkä siinä on vähän nyt annettu periksi mutta se on liian pitkälle viety alakuvavaiheessaan ku sanottiin että siellä rannassa ei saa mitään tehdä, ei saa kaataa puskia eikä mitään. Ni sehän vaikutti sillä lailla että koko se maisema määnöö niinku tukkoon. Elikkä pensaat, puut kasvaa sinne, puskat että, sitä ei niinkun tavallinen ihminen ymmärrä kun aattelee sitä että jos ite kukin pitäis rantansa auki ja siistinä, se ois niinku mukavemman näköstä." (N, 75)

Haastattelemissani kyläläisissä oli tosin monia, jotka sanoivat jatkaneensa pusikoiden raivausta, oli se sitten sallittua tai ei. Moni näistä haastatelluista olikin sitä mieltä, että rantojen raivaaminen on ensisijaisesti maanomistajien velvollisuus. Toisaalta huolta etenkin vanhemmissa haastatelluissa herätti asukkaiden ikääntyminen: vanhat ihmiset eivät enää samalla tavalla jaksaa kulkea rannoilla vesurin kanssa kuin ennen. Tällöin vaihtoehtoiksi jää joko nuoremman polven tai yhteiskunnan aktiivisuus.

"(---) minä puhun henkilökohtasesti, että jokkainen vois pittää rantansa puhtaana. Itse." (N, 70)

"No kyllä, siinähan ei oo muuta ku ite kukin maanomistaja. Minä oon ainaki kulkena joka kesä, mullel onneks oo pitkästi mutta minä kulen rantaan kyllä ja raivaussahalla sitten, se on niin ruman näköstä kyllä että. Mutta onko se liika kova sitten jolla on rantaa pitkästi. Mutta emmää nyt kyllä oikeen nää sitäkään että puskikon korjuu yhteiskunnalle kuuluu, kyl se vaan meille maanomistajille, sillehän se nyt periaatteessa kuuluu. Suatakoon sitten yhteiskunnan apua jos saa mutta ite sitä nyt ensimmäiseks ois." (M, 70)

"Varmasti se ois tämmöset projektit ihan hyvä sen takia että, että kun ihmiset vanhenoo. Ni sitte ei riitä voimia ennää siihen, minä tiijän sen itestänkin kun sillonkin vaikka se ol kiellettyä ni minähän rannassa, minähän kaasin puskia rannassa ja raivasin kun minä aattelin että minä haluan nähä sen. Joka tulloo sanomaan että et saa ottaa niitä pois, että..." (N, 75)

Monet haastatellut miettivät, minkä vuoksi kauniin kulttuurimaiseman katsottiin ylipäänsä olevan vaarassa hävitä ja sen vuoksi suojelun tarpeessa, kun kerran maisema oli säilynyt siihenkin asti, ja umpeenkasvu oli paljolti toimenpidekieltojen tulosta. Kyläläiset katsoivat, että maiseman synty oli heidän ja heidän vanhempiensa ja edeltäjiensä työn tulosta, ja he miettivät, minkä vuoksi nyt oli tarpeen kyseenalaistaa heidän oma pätevyytensä itse synnyttämänsä maiseman vaalijoina. Toisaalta koska näin oli tapahtunut, osa haastatelluista katsoi, että tällöin sen, joka tahtoo maisemat

välttämättä suojella ja asettaa samalla ympäristön käytölle rajoituksia, tulisi myös omalla kustannuksellaan huolehtia siitä, että maisema todella säilyy. Jos näin ei tapahdu, käy koko suojeluprosessi itsessään turhaksi. Näiden haastateltujen mielestä suojeluinstrumenttien käyttöönotto merkitsi tavallaan vastuun siirtymistä heiltä itseltään muille tahoille. Toisaalta haastateltujen mielestä se, miten paljon yhteiskunta on valmis panostamaan maisemanhoitoon käytännössä kertoo siitä, kuinka tärkeiksi maisemat lopulta koetaan. Jos panostukset ovat vähäisiä tai olemattomia, kuten monen mielestä ennen NorWat-hanketta oli, ei suojelun motiiveja tai oikeutusta kyetty näkemään.

”Sehän se niinku se tavote olis siinä että jos kerran on ollu energiaa ja rahaa tehdä näitä suojeluja ni kyllähän se pitäis sitte säilyttää siihen mihkä se on määritelty se suojelu, arvokkaat kulttuurimaisemat on suojeltu. Eihän ne oo mitään arvokkaita jos ne pusikoituu, ei sieltä näe mitään.” (M, 60)

”No onhan se nyt ruvennu kun ne nyt näitä hankkeita alkaa pitämään tässä, että tätä yhteiskuntaki tosissaan pitäis arvokkaana sitten. Ni satsaa siihen vähän rahotusta. Emmä tiä oisko siihen tarvinnu mitään tämmösiä suojelualueita tehdä kun se kerran on hoidettu tähänkin asti. Se kun arvokas kerran on ni ei sitä pilalle oo pantu.” (M, 50)

NorWat-hanke toi ainakin väliaikaisen vastauksen kysymykseen siitä, kenen velvollisuus on huolehtia avoimen maisemakuvan säilymisestä maksamalla metsurin palkan, jolloin tärkeimmät kohteet kylältä saatiin siistittyä. Kysyin haastateltavilta, miten heidän mielestään tilanne tulisi tulevaisuudessa ratkaista, jolloin moni ymmärrettävästi toivotti vastaavat hankkeet jatkossakin tervetulleiksi, mutta pysyväisluonteista ehdotusta maisemien säilyttämiseksi ei Lehtolassa esim. kylätoimikunta ole tehnyt. Ne, jotka ovat pitäneet maisemaa avoimena tähän asti, sanoivat tulevansa todennäköisesti tekemään näin jatkossakin, mutta moni totesi samaan hengenvetoon, että ketään ei voi pakottaa raivaamaan omia rantojaan – ”siitähän se sota vasta syttyisi.”

4.3 Virkistyskäyttö

Vesistön virkistyskäyttö liittyy olennaisesti vedenlaatu- ja maankäyttökysymyksiin Saarijärven reitillä, mutta koska molempia teemoja käsitellään oman otsikkonsa alla, keskityn tässä luvussa vesistön konkreettisiin virkistyskäyttömuotoihin. Erillisinä alalukuina on käsitelty uimista ja mökkeilyä, kalastusta sekä melontaa ja koskenlaskua. On hyvä huomioida, että virkistyskäytön muodot eivät koske ainoastaan Lehtolan kylällä vakituisesti asuvia, vaan ne ovat merkittävä vetovoimatekijä kylän satunnaisille tai säännöllisille kävijöille.

4.3.1 Uiminen ja mökkeily

Uiminen ja mökkeily lienevät ylivoimaisesti merkittävimmät virkistyskäytön muodot, joita Lehtolan kylällä harjoitetaan. Uiminen ja mökkeily sivuavat läheisesti muita tässä tutkimuksessa omien otsikkojensa alla käsiteltyjä teemoja, kuten vedenlaatua ja rantojen maankäyttöä. Huono vedenlaatu koettiin virkistyskäytön kannalta ongelmalliseksi (kts. luku 4.1). Voimassaoleva rantaosayleiskaava taas ei mahdollista uusien vapaa-ajan asuntojen rakentamista rannan tuntumaan Lehtolan kylällä muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (kts. luku 2.3.4). Monella haastatellulla kyläläisellä oli kuitenkin olemassa vapaa-ajan asunto vesireitin varrella. Vapaa-ajan asunnot olivat haastatelluilla aktiivisessa käytössä, ja vapaa-ajan asunnolla vietetty aika vain korostui haastateltavien iän noustessa.

”Siellähän myö lorvitaan joka päivä kesällä. Ja ihan joka päivä. Mun mielestä nyt vielä entistä enemmän tietysti ku työelämä on jäänyt. Vähän kalastelen ja, mutta kyllä se, ei se kovin ihmeen vilikasta siellä järvelläkään oo muuta ku sitte uimassa tietysti käyään joka päivä ku ollaan tuolla rannassa.” (M, 70)

Kaikilla haastatelluilla ei kuitenkaan ollut rantaan rajoittuvaa kiinteistöä tai loma-asuntoa. Kylällä on kaksi yleistä uimarantaa, joista tosin lähinnä Lehtolan koulun rannassa oleva ranta on jokseenkin aktiivisessa käytössä. Uimarantojen kunto ei kirvoittanut ylistäviä kommentteja, mutta aihe ei kuitenkaan vaikuttanut päivänpolttavalta eivätkä haastatellut vaatineet uimarantojen kunnostusta kovinkaan pontevin sanakääntein, mistä voinee päätellä, että useimpien uintitarpeet tulevat tyydytettyä omassa rannassa. Tähän voi vaikuttaa myös se, että lapsiperheiden määrä kylällä on vähentynyt, jolloin uimarantojen merkittävin käyttäjäryhmä loistaa poissaolollaan.

”Seki saattaa sit johtuu siitä et tossa jossain vaiheessa on ollut niin vähän lapsia täällä et kukaan ei oo käynyt yleisellä uimarannalla uimassa ja jokainen huolehtii siitä omasta pienestä uimarannasta mikä on, ja tota tai sitten ei käy uimassa ollenkaan.” (M, 40)

Lehtolan kylällä on vakituisten asukkaiden ja kesäasukkaiden loma-asuntojen lisäksi muutamilla yrittäjillä vuokramökkitoimintaa sekä eräällä maanomistajalla suunnitelmia erillisenä laadittavan ranta-asemakaavan turvin rakentaa lisää vuokramökkejä kylälle. Eräät haastateltavat arvioivat, että kylän asukasluku kaksinkertaistuu kesäisin loma-asukkaiden myötä. Tämä tuo kylälle eloa, ja kesäasukkaat myös jossain määrin käyttävät kylän palveluja, esim. vuokraavat vanhaa kyläkoulua omia juhliiaan varten. Toisaalta monille kesäasukkaille on tärkeää ”omalla pihalla tuusaaminen”, eivätkä läheskään kaikki osallistu erityisen aktiivisesti kylän tapahtumiin. Lehtolassa kuitenkin ennakoitiin muutosta kesämökkikulttuurissa, jota ilmentää mm. yhä yleistyvä mökkikylien rakentaminen palvelujen läheisyyteen: mökille ei mennä elämään ”eräolosuhteisiin” ilman sähköjä

ja juoksevaa vettä, vaan kesälomalaisten vaatimukset varustelu- ja palvelutason suhteen ovat kasvamassa (vrt. esim. Sireni 2007, 3-4).

”Suurin osa kuitenkin tarttee niitä semmosia viihtyäkseen, ihan samoja palveluja, samanlaiset tiskikoneet olla siellä mökilläkin kuin kotonakin, (---) perheen äidillehän se on rangastus mennä semmisiin ankeisiin mökkiolosuhteisiin kun joutuu huoltamaan sen homman ja tekee ruuat ja kaikki tällaiset (---) kuitenkin se ympäristö on sellanen jonka pitäis viehättää ja olla erilainen kuin kotona kaupungissa, että linnut laulas eikä moottorin äänet kuulus vaan sitten siinä.” (M, 60)

4.3.2 Kalastus

”Kyllä se muuttuna sillä lailla on että se on minusta aika keskeinen ja aikamoinen lisä ja hyvä lisä ruuanantajana sodan jälkeen, mitä se ei nyt sitte tänä päivänä. Kyllä siellä kallaa jonkun verran on mutta nykyihminen se on kiireinen ja haluaa valmiiksi peratut kalat ni kyllä ne enimmäkseen tuuaan tuolta tai haetaan sitten kasvattamolta.” (M, 70)

Kalastus ei varsinkaan menneinä vuosikymmeninä ole välttämättä aina ollut yksioikaisesti luokiteltavissa virkistyskäytön alle, vaan kalastus on kotitarvekalastuksen muodossa tuonut tärkeän lisän ruokapöytiin maaseudulla. Toisaalta 1960-luvulta lähtien ammattikalastajien ammattikunta yleistyi myös sisävesillä (Lappalainen 2001, 17). Kuitenkin käytännössä 2000-luvun Lehtolassa kalastusta harrastavat tekevät sitä miltei yksinomaan virkistystarkoituksessa, kun virkistyskalastukseen luetaan myös se kotitarvekalastus, jolla ei ole erityistä merkitystä toimeentulon kannalta (vrt. Puhakka ja Salonen 2005). Kalastuskulttuuri on pirstoutunut (Lappalainen 2001, 110): kalastus ei kuulu enää yhtä itsestään selvästi elämänpiiriin ja maaseudulla asumisen kontekstiin kuin aiemmin, vaan kalastus saattaa olla samanveroisen harrastuksen asemassa kuin vaikkapa jääkiekon peluu – vaikka vesireitti tarjoaisi kalastukseen hyvät mahdollisuudet, lisääntynyt liikkuvuus antaa valinnanvapautta vapaa-ajan toimintojen ja harrastusten suhteen.

Haastattelemistani 12:sta kyläläisestä kolme kävi kalassa, aktiivisemmin tai silloin tällöin. Niistä, jotka eivät kalastusta harrastaneet, kolmella se oli kuulunut elämänpiiriin aiemmin. Vaikka kalastus oli sitä harrastavilla luonnehdittavissa lähinnä kotitarvekalastukseksi ja/tai mielenvirkistykseksi, oli se joillakin johtanut myös ammattiin:

”Meidän vanhin poika ol semmonen joka pienestä het onki ja se ol sen kalan kanssa, ja sehän on nykyin, kato on yli nelikymppinen ja hän on, kouluttautunut kala-alalle ja kaikki, et se ol semmonen hyvä juttu.” (N, 70)

Koskikalastusta haastateltavista harrasti vain yksi, vaikka alueen kosket ovat ulkopaikkakuntalaisten kalastajien keskuudessa melko suosittuja. Monet haastatelluista arvelivat kalastuksesta kysyessäni, että kosket saattavat olla liian lähellä, jotta sinne tulisi kalalle lähdeyttä.

Toisaalta aiemmin talonväellä ei välttämättä ollut aikaa kulkea koskilla arvokalankaan perässä (Sahinaho 2002, 222), ja tilanne on sama yhä monilla kiivaan työtahdin riivaamilla kyläläisillä.

”Nyt on joutanu viimesen kolmen vuoden aikana (---). Aikasemmin ei yhtään. Ei ikinä, ei meillä oo kalastettu ikkään mutta nyt sitten mökki on tuolla Mahlunjärven rannalla ni tuota siinä on oikeestaan nuorimman pojan kanssa vasta oikeestaan kerinnykin elämään (---) nyt tota on ollu aikaakin sitte ja vähän kuntoilumielessä käyny vähän soutamassa ja uistinta vetämässä.” (M, 50)

”En ikäpäivänä oo käyny (---). Siinähan tuohon myyään lupia ja siinä aika paljon käy onkijoita, vieraitaki, kaukaaki, nyt justhan tänä syksynä ne entisöi sen kosken kun sehän ol uittoa varten rakennettu sillon joskus sodan jälkeen. (---) Mut seki on vaan niin ihmeellinen asia että ne kalat siinä, kyllä ne joku muu syö ku tämän kyläläiset. Minä en nimittäin oo ainoo joka siellä ei käy ongella, ne on samanlaisia, onko se liika lähellä ollu tuo koski.” (M, 70)

Etenkin sodanjälkeisinä vuosina kala toi tärkeän lisän perheiden ruokapöytiin, mutta elintason kasvaessa kotitarvekalastuksen merkitys elannon saamisen kannalta on vähentynyt. Samaan aikaan sisävesille on ilmaantunut ammattikalastajien ryhmiä sekä ammattikalastuksen rinnalle kalankasvatustoimintaa (vrt. Salmi 2001, 5). Haastatelluista Lehtolan kyläläisistä kahdella oli kalankasvatusaltaita.

”(---) jos heitetään hirveästi taaksepäin että sinne sota-ajan jälkeen ni kyllähän järvi anto paljon ruokaa, sitä suolattiin ja pyyettiin monella lailla, säilöttiin ku ei ollu pakasteita. Mutta nythän se kalastaminenkin, täällä ei monta venettä ennee kalalla käy sillä keinoin että ne kävis, taia syyäkkään kallaa, et jos ne ottaa ni kyllä ne sen melkeen jo ottaa tuolta kalapöyältä, tiskiltä.” (M, 70)

”Että kyllä se kalastuskin niin, se on nyt ihan viime vuosina käyny vielä huonommaks, täston monta hyvää kalamiestä kuollu pois. Että... Ja sitten tuo kalajuttukin on menny vähän semmoseks että ne on allaskasvatuksia. Että tuollahan se Roppilax on tuolla ylävirralla just jossa kasvattavat lohia ja... Muuttuu vähän niinku teolliseks kaikki (---).” (N, 75)

Vaikka muutoin kyläläiset eivät kokeneet ulkopaikkakuntalaisten vesistön käytön häiritsevän omaa käyttöä, monet mainitsivat koskikalastajien käyttävän joskus varsin sumeilemattakin talojen pihoja ja laitureita kulkuväylinään ja kalastuspaikkoinaan. Joillain kyläläisistä oli tästä omakohtaisia kokemuksia, osa kertoi naapurinsa tai sukulaisensa puolesta. Joskus ulkopaikkakuntalaiset kalastajat olivat käyneet myös verottamassa paikallisen yrittäjän kalankasvatusaltaita.

”(---) ainoastaan sillä keinoin häirihtöö että sieltä löytyy uistimia tuolta kala-altaasta että siellä käyään varkaissa että mä en tiedä onko ne onkijoita vai ketä ne on mutta joka tappauksessahan siellä käyään. Siis altaalla käyään varastamassa kaloja.” (M, 50)

”Tuossa kyllä pyörii paljon ihan ulkopaikkakuntalaisia kalastajia. (---) ne saattaa ajaa autolla ihan pihhaan ja ne lompisii sinne koskelle, emmää tiijä kuka siitä sitten vastaa mutta kyllä niitä siellä aika paljon pyörii.” (N, 20)

Kalastusta ylivoimaisesti eniten haittaavaksi tekijäksi mainittiin huono vedenlaatu. Erityisesti verkkojen nopeasta limoittumisesta mainitsi moni haastateltava.

4.3.3 Melonta ja koskenlasku

Saarijärven reittiä on kehuttu Etelä-Suomen parhaaksi koskireitiksi, ja melontatoiminta on ollut reitillä ajoittain hyvinkin vilkasta. Melojien ja kalastajien intressit olivat olleet jossain määrin törmäyskurssilla etenkin koskilla, mutta useimmat haastateltavat olivat sitä mieltä, että suurempia konflikteja ei näiden kahden käyttäjäryhmän välille ole enää juurikaan muodostunut. Syyksi tähän epäiltiin joko entistä parempaa yhteistoimintakykyä tai yksinkertaisesti käytön sellaista vähenemistä, että ristiriitatilanteita syntyy enää vain harvoin. Haastatteluissa kävi ilmi, että 1990-luvulla jotkut maanomistajat ärsyntyivät melojista siinä määrin, että jopa virittelivät näiden kulkureitille esteitä. Haastateltavat kuitenkin arvelivat, että tämän takana saattoi olla myös rantaosayleiskaavan aiheuttama turhautuminen, joka löysi purkautumistiensä arveluttavalta suunnalta.

”(---) minusta siinä ei oo vaikka enemmänki mänis, mittään haittaa muuta mutta nämä ol vähän sotajalalla ne lohionkijat ja nämä kanoottimiehet. Kun ne ei tykkää siitä ensimmäisestäkään kanootista tosta kun ne joutuu maksamaan koskesta vuokraa, päivän vuokraa. (---) Mutta kyllä nyt on ollu sillä lailla että ei kyllä haittoo ollu kalastajallekaan.” (M, 70)

Melontaan ja koskenlaskuun Saarijärven reitillä ovat konkreettisesti vaikuttaneet koskikunnostukset, joita on reitin varrella toteutettu useita. Kunnostuksissa vanhoja uiton aikaisia rakenteita on purettu koskista ja parannettu uomaa kiveämisen avulla luonnontilaisemmaksi. Tärkeä tavoite koskikunnostuksissa on ollut kalastonhoito, mutta kunnostuksilla on konkreettinen vaikutus myös melojiin ja koskenlaskijoihin. Kunnostuksissa myös heidän tarpeensa on huomioitu, mikä on lausuttu niin ympäristökeskuksen kuin haastateltavienkin tahoilta. Tosin ensimmäisiä kunnostuksia tehtäessä osa haastateltavista kertoi olleensa huolissaan melojista – kuinka reittiä pitkään laskeneet osaavat varoa kiviä, jotka on siirretty uusille paikoille.

”Onneks nää koskien kunnostuksessa otti sen huomioon että täällä pittää tuota päästä lautalla koska tää on hirveän hyvä melontareitti.” (M, 50)

Sit myö vielä puhuttiin siitäkin että mitenkäs sitten kun ne nostel niitä kiviä siihen reitille ja siitä kanoottireitti kulukoo ja teräviä kiviä, mitenkähän siinä käy kanoottimiehille?” (N, 75)

Valtaosa haastatelluista suhtautui kunnostuksiin positiivisesti, mutta etenkin vanhemman polven haastatelluissa oli niitä, jotka ihmettelivät koskikunnostusten tarkoitusperiä. Jotkut haastatellut katsoivat kunnostusten palvelevan ensisijaisesti kalastajien tarpeita, ja toisten mielestä kivien siirtely oli ”hullujen hommaa”.

”(---) kun ne puhuu siitä koskien entisöinnistä ni sehän on tuota nii niihen tavote (---) maksimaalinen kalanpoikasten tuotto.” (M, 50)

”Ensin on tuotaniin kivet raivattu pois. (---) Sitten ne pannaan takasin. Sit tuuaan kauheita kivikuormia. Ja pannaan sinne kiviä. Aivan hullun hommaa! Niin turhaa, niin turhaa. Kun ei niitäkään kaloja mitä

tuossa nyt järvessä on, niitäkään ei kuule kukaan paljon kalasta (---)! (---) Koska kuitenkin kun ajatteloo että koskihan on, minusta koskien tehtävä tänä aikana on, silloin kauneus- ja virkistysarvo. Että se mitä siitä kalastetaan ni se on niin hyvin vähän. (---) hirveitä rahoja panna tommoseen kivien siirtelyyn.” (N, 70)

Saarijärven reitin käyttämiseen melonta- tai koskenlaskutarkoitukseen on valuma-alueen maankäytöllä ollut vaikutuksia: vedenlaadun huonontuminen näkyi konkreettisesti siinä tapauksessa, että koskea laskenut joutui veden varaan, jolloin tämä oli ”yltä päältä turpeessa”. Toisaalta ojituksen arveltiin vaikuttaneen tulvahuippuihin, sillä ajanjakso, jolla koskenlasku on ylipäänsä mahdollista, on alueella pitkään asuneen ja koskenlaskua harjoittaneen haastatellun mukaan lyhentynyt ratkaisevasti sen jälkeen, kun yläjuoksulla tehtiin kunnostusojituksia.

Vilkkaimmat vuodet Saarijärven reitillä ajoittuivat 1980-luvulle, jolloin reitillä järjestettiin vuosittain tapahtuma ”Yöttömän yön melonta ja souhu”, johon saattoi osallistua kerralla jopa sata kanoottikuntaa. Lisäksi juoksijakuuluisuus Martti Vainion isännöidessä lomakeskus Lomakouheroa Karstulassa reittiä laskevat turistit toivat samalla myös Lehtolan kylälle eloa. Yöttömän yön melonta ja souhu –tapahtuman kävijämäärät alkoivat kuitenkin toiminnan loppuvuosina laskea, ja lopulta tapahtuman järjestäminen lopetettiin kokonaan.

”(---) meillä oli sitte yhteen aikaan, kun (---) 1979-1989 täs ol semmonen mmm... kanoottireitti. Tai on se vieläkin! Mut silloin piettiin aina kesäsin, aina kerran kesässä ol semmonen suur, lähti tuolta latvavesiltä ne kanootit Summassaareen.” (N, 70)

”Se hiipu ja hiipu ja reittiä vähennettiin ja ihmiset vähen ja sitten, mutta kun alkuvuosinakin oli sata kanoottikuntaa et niitä oli niin paljon.” (N, 70)

”Sehän on vähennä hirmusesti. Ennen siinä män, silloin alkuunsa kun se oli tuota nii, tää koskireitti, perustivat sen tuota niin Kouherosta tonne Summassaareen, sillohan siinä män, Vainion Martti vet sitä, siinä män välliin pitkiiki letkoja ja varmaan ulkolaisiiki, mut kyllä se nyt on, en kymmentä kanoottia tänä kesänä minen oo nähny siinä.” (M, 70)

Nykyään Saarijärven reitillä kulkevat lähinnä omatoimiset melojat sekä paikallisten ohjelmapalveluyrittäjien luotsaamat ryhmät, jotka laskevat koskia isoilla kumilautoilla. Omatoimisten melojien määrästä reitillä ei ole arvioita, mutta kyläläisten mukaan ”joitakin näkee kesässä”. Ne, jotka ovat nähneet Yöttömän yön melonta ja souhu –massatapahtuman mukanaan tuomat kävijämäärät pitävät nykyisiä melojien määriä pieninä. Melonnan ja koskenlaskun tuoma matkailullinen merkitys kylällä tuleekin lähinnä osana laajempia ”elämispaketteja”, joissa kylän eri alojen yrittäjät ja osajat tuovat palvelupakettiin oman osuutensa, oli kyse sitten toiminnallisesta osuudesta tai illanvietosta ruuan ja saunan parissa.

Haastateltavien joukossa ollut koskenlaskutoimintaa harjoittava yrittäjä korosti kylän yleisen ilmapiirin merkitystä yrittäjien toiminnalle: melojille ja koskenlaskijoille tarvitaan

maihinnousupaikkoja, joita ei tule, elleivät paikalliset maanomistajat katso toimintaa suohein silmin. Pääosa haastatelluista suhtautuikin melontaan varsin positiivisesti, mutta joissain katsannoissa nähtiin myös, että melojia myös ”hyysätään” liiankin kanssa. Osa haastatelluista oli myös sitä mieltä, että melojissa ei ole suurta potentiaalia esim. yritystoiminnan kasvattamisen kannalta, sillä melojilla on omat eväät mukanaan, he kulkevat nopeasti kylän halki, eikä kylällä ole edes kyläkauppaa, jonne kulkijoiden jäljiltä voisi jäädä tuloja.

”Hyvänen aika, siinähan sopis menemään kohta pilvin pimein! Että sehän tois aina elävyyttä ja sitte niille jotka, joilla on sen tiimoilta elinkeinoa niin...” (N, 70)

”(---) mää puhunkin näistä sosiaalisoutajista jotka tällä keinoin, mä ihmettelen sitä että niitä hyyssätään hirveesti (---).” (M, 50)

4.4 Rantojen maankäyttö

”(---) viimestään siinä vaiheessa kun lähtee rakennusvirastoon hakkee jottain lupaa ni tietää asuvansa kulttuurisesti arvokkaalla alueella!” (N, 45)

Rantojen maankäyttö on kyläläisille tärkeimpiä vesistöön liittyviä teemoja, sillä rantojenkäytössä kohtaavat niin maisema-, suojelu- kuin vedenlaatukysymyksetkin. Kyläläisten kannalta merkittävin rantojen maankäyttöön konkreettisesti vaikuttava tekijä on 1990-luvulla valmistunut rantaosayleiskaava. Kaavan mitoitustilanne asetettiin rantojensuojeluohjelman sekä arvokkaan maisema-aluestatuksen vuoksi alhaiseksi, ja tätä paikalliset maanomistajat pitivät epäoikeudenmukaisena. Kaavoituksesta sukeutui 1990-luvulla suoranainen konflikti paikallisten asukkaiden sekä kunnan ja ympäristöhallinnon välille; jopa siten, että kun Saarijärven reitin Karstulan puoleinen osa kaavoitettiin, pidettiin Saarijärven rantaosayleiskaavan kaikille osapuolille raskasta prosessia varoittavana esimerkkinä (Haapasalo 1998, 64).

”Se herätti enemmän kun pahaa verta. Siis mustaa verta.” (N, 70)

”Kovat riitat ol silloin kun sitä kaavotettiin. Ja joku koki suurta vääryyttä.” (M, 70)

Monet maanomistajat kokivat, että kaava tehtiin täysin ympäristökeskuksen saneluvallan mukaisesti, ja että kunta, jonka heidän mielestään olisi pitänyt pitää huolta kyläläisten eduista, ei sitä kaavaa laadittaessa tehnyt. Niiden haastateltujen mukaan, jotka olivat seuranneet kaavaprosessia aktiivisesti alusta pitäen, kaavan valmistelun alkaessa 1990-luvun alussa ja kaiken rakentamistoiminnan reitin varrella tullessa kielletyksi koko kylä tavallaan jähmettyi, ja hyvässä vauhdissa olleet kehittämisprojektit hiipuivat. Haastateltujen kyläläisten mukaan rantojensuojeluohjelman mukanaan

tuomien metsänhoidon rajoitusten myötä myös rantapusikoiden vesominen loppui ja maisema pääsi osaksi tämän vuoksi puskitumaan.

Maanomistajat kokivat rakennuspaikkojen määräytymisperusteet epäoikeudenmukaisina, ja kylällä jopa epäiltiin, että hyvät suhteet tai raha olisi taannut rakennuspaikan joillekin rannanomistajille. Etenkin ne, joille ei muodostunut lunastettavia rakennuspaikkoja, pitivät kaavoitusprosessia epäoikeudenmukaisena. Toisaalta lunastussummia pidettiin pieninä; jos kerran maisema on niin arvokasta, siitä olisi maanomistajien mielestä tullut maksaa vastaavat korvauksetkin. Korvauksia maksettiin maanomistajille sen mukaan, evättiinkö rakennuspaikka esim. rantojen suojeleuohjelman perusteella silloin, kun se mitoitusluvun perusteella olisi kuulunut maanomistajalle, mutta mitoitusluvun ”ulkopuolelta” korvauksia ei maksettu, kuten ei tapana olekaan. Tätä ei moni maanomistaja Lehtolassa ymmärtänyt, vaan rantojen suojeleuohjelmaa ja maisemastatusta pidettiin täysin oikeutetusti syinä, joiden vuoksi mitoitusluvut ylipäänsä olivat alhaisia. Tällöin korvaukset olisivat – etenkin niiden mielestä, jotka jäivät niitä vaille – kuuluneet yhtäläisesti kaikille, joiden rakentamista kaavoitus ns. normaalista mitoituksesta rajoitti.

”Ja sitte toiset sai rahhaa ja toiset ei saanu rahhaa että tuota... se on niin kummallista.” (N, 70)

”Mut kyllähän siinä semmonen erarvosuus tul että ne, jotka ol ennen rakentana sanotaan vaikka viis mökkii kilometrille, niinku joillaki on sillä keinoin ja se joka ei ollu rakentana yhtään mökkii ni se saatto mennä se kilometri että se ei saana yhtään taikka yhen, et eihän se, et kyllä se vähän eriarvosti noita maanomistajia.” (M, 70)

”Ja siinä on vähän ollu katkeruutta sillä lailla että rakennuslupien saaminen ei oo ollu oikeen johdonmukasta, jotkut on saanu sinne suojelualueelleki rakentaa ja jotkut ei. Että joskus tuntuu että vähän pärstäkerroin tai kuinka hyvin ossaa ajjaa asiaansa, minkälainen ossaa olla, ni se vaikuttaa.” (N, 75)

”(---) tää on aika kinkkinen koko rantasysteemi siellä että tota siinä mielessä niinkun tuntus siltä että kun maanomistajilta edellytetään sen lisäksi että on viety rantarakennusoikeus tällä kaavoituksella, kaikki rannat jotka oli rakentamattomia pyrittiin suojelemaan ilman tota rakentamista että se edelleen pysys nättinä, mutta ilman korvausta.” (M, 60)

Lähestymistapa – saneluperiaatteella ylhäältä alas – maankäyttöä koskevilla kysymyksissä koettiin vääräksi. Monet rannanomistajat kokivat hallinta- ja itsemääräämisoikeuttaan loukatun prosessin yhteydessä pahan kerran (vrt. Nieminen 1997). Haastatelluista osa ihmetteli, minkä vuoksi rannat on tarpeen suojella niin tiukasti, sillä nehan ovat ja pysyvät paikallaan, eikä niitä voi hävittää.

”(---) sanotaan näin että ranta on sinulla, sanotaan velvoitetaan pitämään se kunnossa tai sillä tavalla että... No eihän rantaa voi hukata, ei sitä voi heittää mihinkään eikä se ikinä häviä sillä lailla (---).” (N, 70)

”Se maa on olemassa siellä, eihän se sieltä minnekään lähe.” (N, 75)

Suhtautuminen rantojen maankäyttöön ilmentää paikallisten erilaista luontosuhdetta verrattuna esim. ympäristöhallinnon luontosuhteeseen: useat haastattelemistani kyläläisistä käsittivät kauniin maiseman nimenomaan hoidetuksi maisemaksi, jonka mahdollistaa rantojen tehokas ja aktiivinen käyttö. Hoidettua ja hallittua luontoa arvostetaan yleensä alkutuottajille tyypillisen luontosuhteen piirissä, mikä ilmensi hyvin etenkin vanhempien haastateltujen suhtautumista rantojen käyttöön (vrt. luku 3.2).

”Ja minä en ymmärrä mitä se siihenkään vaikuttas vaikka siihen sais rakentaa. Siis että ranta tulis hoidettua nätimmästi ja, jos sinne sais tehdä sen että... En minä ymmärrä, mää sanon suoraan että minä en ymmärrä sitä. Se että kun rakennusluvut pit hakkea, ja kuntien mestareilla ol valta määrätä siitä rakentamisesta, emmä ymmärrä tätä tämmöstä rajotusta.” (N, 75)

”Minä sanon että sopivasti niitä [kesämökkejä] on Vartejärven rannalla, se on, toisaalta se tulloo hoidettua se joka mökin kohta, se on nättiä, siellä ei oo niitä pajukoita kellään.” (M, 70)

Kyläläisten osin raivoisaksikin luonnehdittavassa rantaosayleiskaavan vastaanotossa oli samoja piirteitä kuin mitä esim. Natura-prosessin aikana havaittiin maanomistajien vastaanotossa (vrt. Malmsten 2004). Myös rantojensuojeluohjelmaa vastustettiin osin samoin perustein kuin Lehtolan kylällä tiukkaa rantaosayleiskaavaa (vrt. Julkunen ja Nieminen 1993, Nieminen 1997). Maan omistaminen ja samalla vapaus päättää sen käytöstä on eritoten viljelijäväestölle tärkeää (Julkunen ja Nieminen 1993, 12). Maa on ainutkertaista, kuten Julkunen ja Nieminen (1993, 12) huomauttavat, ja maan rahallinen arvo on toissijainen verrattuna maahan syntyviin tunnesiteisiin, joita synnyttävät mm. maanviljelyyn liittyvät pitkät perinteet ja niiden jatkaminen. Tällä seikalla voi olla vaikutusta siihenkin, että maanomistajat yleensä arvioivat oman maansa arvon sen myyntiarvoa suuremmaksi (Myhrberg ym. 1991, sit. Julkunen ja Nieminen 1993). Haastatteluista ilmenikin selvästi, että rantaosayleiskaavoituksen myötä voimakkaimmin loukatuksi tuli nimenomaan paikallisten maanomistajien kokemus hallinnasta ja itsenäisyydestä.

”(---) kun ollaan täällä perähikiällä ni sitten jossakin virastossa katotaan että tuo ranta täytyy olla sillä lailla ja tuo sillä lailla eikä paljoo kuunnella niitä kuka sen omistaa, kuka sen eteen on tehnyt TÖITÄ, että se ei minusta oo oikein!” (N, 70)

Haastatelluista osa oli jo ehtinyt rakentaa sen mitä oli halunnutkin rakentaa, jolloin nämä halusivat vastata kysymykseeni kahdelta kantilta: omalta ja yleisesti. Haastatteluissa tuli esille myös näkemys, että koko kaavoitusprosessi sai monet sellaiset rakentamaan, jotka eivät olisi ehkä koskaan sitä muuten tehneet.

”No siihen on vastattava kahella lailla, ensin oma kohalta ja sitten ylleensä. Omalta kohalta se män hyvin. Ei tullu, minä en tarvinnakaan paikkaa, mul on se rakennettu mitä on rakenteilla. (---) Kyllä se, se ol aika harvaa vielä sillon se tuo, se mökkiväli siinä että mä en tiijä minkä takia se pit sitten niin ollaki harvaa että siitei annettu niille lupia.” (M, 70)

"(---) ainaki henkilökohtanen mielpide on siitä kun sitä ruvettiin rajottamaan ni se teki päinvastasen vaikutuksen. Semmosetkii jotka ei ois varmaan ikänä rakentanu niille tul kauhee kiire hakemaan lupia ja rakentamaan, että se oikeus ei mäne." (N, 75)

"Onneks ehti rakentaa, se ois ollu, se tuntu aivan ihanalta kun aattelee jos ois jääny koko ranta että siihen ei ois saanu kukkaan meistä rakentaa." (N, 75)

Toisaalta kaikki haastatellut eivät pitäneet rantojen maankäyttöön liittyviä kysymyksiä merkittävinä. Etenkin nuoremmille haastatelluille ja niille, jotka eivät olleet syntyperäisiä kyläläisiä, rantaosayleiskaava oli ”olemassa annettuna”: rannoille ei saanut rakentaa, ja tätä olettaa he eivät kyseenalaistaneet. Nämä haastatellut pitivät kauniina maisemana avointa maatalousmaisemaa, johon tiuha kesämökkirakentaminen ei sovi. Toisaalta eräs haastateltava mietti, ettei edes haluaisi mökkiä sellaiseen kohtaan, missä ei ole puuston tuomaa suojaa ja omaa rauhaa.

"On se ihan hyvä että siinä jonkinlaisia rajotuksia kumminki sitte on. Kyllä se tietysti omalle kohalle ku sattuu ni ottaahan se päähän mutta." (N, 20)

"Et kyllähän se rajottaa sitä rakentamista ja sillä lailla, mut sit toisaalta on siinä sekin että ei rakenneta miten sattuu. Et sit tähän ympäristöön ihan oikeesti kävis. Kyllä mä niinku tykkään et sen rakentamisen pitää olla niinku hallittua, ympäristöön käyvää." (N, 45)

5 VESIREITIN ROOLIT

*Kylämme halki virtaa
sininen joki koskineen.*

Vettä ei näy muualla kuin sillalta.

*Tiet kiemurtelevat joen
uomien mukaan,
mutta vieras kulkija ei näe sitä.
Joten jokea on mainostettava
rahalla nelivärrikuvin.*

*Tänään meitä kehoitetaan
suojelemaan luontoa.
Tänään me suojelemme
luonnon kauneutta
– ihmisten katseilta!*

*Joki piilotettu
paju- ja leppäpuskien
vartiosotilailla,
välissä pistää orjantappura pensas
– kuin maamiina.*

*Näillä me kätkemme luontoa.
Ketä varten?*

(Aino/Leed ym. 2003, 26)

Kuva 10. Näkymä Lehtolan sillalta etelään. (Kuva: IH 2007)

Saarijärven reitti toimii paikallisesti resurssina, kuten luvun 4 perusteella todettiin, mutta siihen kohdistuu intressejä myös muilta tasoilta kuin paikalliselta tasolta. Eri toimijoiden vesireittiin kohdistamat tarpeet ja intressit realisoituvat usein maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä. Maankäytöllä on suuri vaikutus paikallisten asukkaiden elämään, mutta paikallistaso ei ole ainoa taso, jolta lähtien maankäyttöä koskevat ratkaisut tehdään. Maankäytössä kunnalla on kaavoitusmonopolin takia suuri päätäntävalta, mutta käytännössä myös alueellisella, valtakunnallisella ja jopa ylikansallisella tasoilla tehdään merkittäviä yleisluontoisia ja joskus yksityiskohtaisempiakin linjauksia maankäytön suhteen. Nämä eri tasojen toimijat arvostavat vesireittiä ja antavat sille merkityksiä erilaisista lähtökohdista. Se, kenen ääni kuuluu lopulta vesireitin hallinnassa voimakkaimpana, riippuu yhteiskunnallisista valtasuhteista. Valtasuhteet ja toiminta taas syntyvät toimijoiden välisissä verkostoissa. Myös vesistösuhte voidaan nähdä verkostomaisten toimijoiden työn tuloksena: vaikka paikalliset asukkaat esim. Lehtolassa kokevat vesistön konkreettisemmin kuin ylipaikalliset toimijat, myös heidän vesistösuhteeseen vaikuttavat lukuisat muutkin seikat kuin vain kokemuksellinen ensi käden tieto. Paikallinen ulottuvuus tekee kuitenkin paikallisesta vesistösuhteesta ainutlaatuisen.

Maankäytön sääntelyn eräs tarkoitus on turvata eri tasoilla toimivien ryhmien intressit. Intressit, oikeudenmukaisuuskäsitykset ja valtasuhteet ovat kuitenkin eri toimijoilla erilaisia, jolloin saatetaan törmätä kohtaamattomuusongelmaan: skaalaerojen vuoksi eri tasojen (esim. kansallinen ja paikallinen taso) toimijat eivät välttämättä löydä yhteistä kieltä, joka tekisi selväksi eri osapuolten aseman ja motiivit intressiristiriidoissa (Riipinen 2006). Paikallinen tieto ja paikallistason oikeudenmukaisuuskäsitykset muotoutuvat kiinteässä vuorovaikutuksessa fyysisen ympäristön ja sen tarjoamien mahdollisuuksien kanssa. Ylipaikkaisilta tasoilta tämä kosketuspinta puuttuu lähes täysin. (Riipinen 2006.) Ylipaikallinen tieto on puolestaan luonteeltaan asiantuntijatietoa, joka liittyy laajoihin yhteiskuntapoliittisiin kysymyksiin ja suunnitelmiin, ja paikalliselta tasolta tämänlaatuinen tieto usein puuttuu (Häkli 1997). Ongelmana on, että käytännössä osallistuva (osallistava) suunnittelu, joka on otettu työkaluksi paikallistason huomioimiseksi, lähtee siitä, että ylipaikallinen tieto tuodaan paikallistasolle (Riipinen 2006). Haasteena on tällöin paikallisen tiedon sisäistäminen ylipaikkaisella tasolla – osallistumisjärjestelmien tulisi olla sellaisia, että maallikko- tai paikallinen tieto sekä ylipaikallinen asiantuntijatieto ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa, ja että paikallisilla asukkailla on myös todellisia vaikutusmahdollisuuksia suunnitteluprosessissa (van der Veen 1995).

Tarkastelen tässä luvussa vesireitille annettujen merkitysten, siihen liitettävien arvojen ja siihen kohdistuvien intressien kudelmaa vesireitin eri roolien näkökulmasta. Tarkastelen vesistösuhdetta kahdesta näkökulmasta, kahden eri roolin kautta. Näen vesireitin toisaalta paikallisyhteisön elinvoiman *lähteenä*, ja toisaalta hoidon ja suojele *kohteena* – subjektina ja objektina. Nämä vesireitin kaksi pääroolia selittävät paljolti sitä, minkä vuoksi osa vesireittiin kohdistuvista intresseistä on niin eriäviä, jopa vastakkaisia. Jako vain kahteen rooliin on pelkistetty, jopa suoraviivainen, mutta se auttaa käsitteellistämään eri toimijoiden suhdetta vesireittiin. Puhun eri toimijoista, sillä vaikka haastatteluaineisto on ollut tämän tutkimuksen primaariaineistoa, olen hyödyntänyt rooleja eritellessäni myös yleistä Saarijärven reittiä koskevaa kirjallisuusaineistoa, jonka avulla on ollut mahdollista saada tietoa ylipaikkallisten toimijoiden suhteesta vesireittiin. Vaikka paikallinen vesistösuhte ja sen ottamat eri muodot ovat tämän tutkielman keskiössä, eivät paikalliset ilmiöt koskaan esiinny tyhjiössä, jonka vuoksi tarkastelun laajentaminen tältä osin on nähdäkseni perusteltua.

5.1 Vesireitti hoidon ja suojelun kohteena

Saarijärven reittiin kohdistuu sekä voimakkaita paikallisia että ylipaikallisia intressejä. Eräs merkittävimmistä Lehtolan kylään kohdistuvista ylipaikallisista intresseistä on suojeluintressi, jonka tärkein peruste on perinteinen kylämaisema. Myös paikalliset asukkaat arvostavat kylämaisemiaan, mikä näkyy mm. vanhan rakennuskannan vaalimisena, mutta heillä on myös omat, ylipaikallisista intresseistä poikkeavat intressinsä vesireitin suhteen, mikä on aiheuttanut – ja jossain määrin aiheuttaa yhä – intressiristiriitoja. Maaseutuelinkeinojen taantuessa vesistöjen merkitys maaseutualueiden elinvoimaisuuden kannalta nähdään alati kasvavaksi. Eräs merkittävä tapa hyötyä vesistöistä on rantarakentaminen, joko omaan käyttöön tai pääoman hankkimiseksi. Rantarakentamisen taas katsotaan uhkaavan kylän arvokkaan maisemakuvan säilymistä, minkä vuoksi rakentaminen vesistön varteen on Lehtolan kylällä voimakkaasti säänneltyä.

Vesireitin suojelusta puhuttaessa törmätään nopeasti ongelmaan, joka on yleinen eri skaalatasojen välisten toimijoiden intresseiden törmättyä: eri toimijat eivät puhu samaa kieltä (vrt. Riipinen 2006). Paikalliset asukkaat ja ympäristöhallinto tarkoittavat vesireitin suojelulla kärjekkäästi ilmaistuna täysin eri asioita. Ylipaikalliselle ympäristöhallinnolle vesireitin suojelu tarkoittaa kauniin maisemakuvan ja biodiversiteetin suojelua, kun taas paikallinen asukas saattaa käsittää suojelulla nimenomaan vesielementin suojelun ja ihmettelee samaan hengenvetoon, miten on mahdollista, että suojeltua vesistöä saavat turvetuottajat vapaasti turmella. Samaan aikaan paikalliset ihmettelevät, miksi maisemakuvaa tulee suojella heiltä itseltään – hehän ovat maisemakuvan luoneetkin, miten he voisivat sen silloin pilata? (Vrt luku 4.2.) Lehtolan kylän alueen kuuluminen ”moninkertaisesti” suojeluohjelmiin on herättänyt ihmetystä, eivätkä paikalliset välttämättä ymmärrä, minkä vuoksi heidän tulisi hakea itse erikseen mailleen suojelustatusta, kun suojeluohjelmat alueella jo ovat. Haastattelujen aikoihin muutamille haastatelluille maanomistajille oli tullut kirje ympäristökeskukselta, jossa heitä kehoitettiin hakemaan vapaaehtoista suojelua suojeluohjelmiin kuuluville mailleen, ja kirjeen saaneet maanomistajat olivat viestistä ymmällään, osa jopa vihaisia. Niemisen (1997, 27) mukaan talonpoikainen identiteetti tekee neuvotteluista, joiden tulisi lähteä maanomistajan aloitteesta, maanomistajalle jopa nöyryyttäviä: kun maa ja maata koskeva päätäntävalta on esim. ohjelmia vahvistettaessa jo kertaalleen väkivalloin viety maanomistajalta pois, ei halua samaan neuvottelupöytään istumiseen enää välttämättä löydy.

Lehtolan kylän tapaus on hyvä esimerkki siitä, millaisia ongelmia ja tuntemuksia paikallisissa asukkaissa aiheuttaa se, kun alue halutaan jättää tiettyyn tilaan, tietynnäköiseksi, ”museoida” (vrt. Jones 2006). Tämän voidaan nähdä edistävän paikallisten asiaa, mutta kaikki paikalliset eivät

kuitenkaan näe kysymystä samoin. Haastatteluista välittynyt ajatus oli pikemminkin, että tiukka suojeleminen ja toiminnan rajoitukset, jotka tapahtuvat muiden ehdoilla kuin paikallisten itsensä, johtavat päinvastoin kaiken omaehtoisen toiminnan jähmettymiseen. Kylän asujaimistolle ei toisaalta tee oikeutta kuvata heidät yksiäänisenä joukkona, joka tahdottomana toistaa samaa suojeleminen vastaista mantraa, sillä tämä ei suinkaan ollut asian laita. Vesireitin suojeleminen – myös silloin, kun puhutaan vesireitin varsien maisemansuojeleminen – nähtiin perusteita. Kaikkien kyläläisten intresseissä voidaan sanoa olleen toisaalta kylän elinvoimaisuuden säilyttäminen ja toisaalta kauniin ja avoimen maisemakuvan säilyttäminen. Periaatteessa nämä intressit ovat samoja, joita ylipaikalliset toimijatkin alueeseen kohdistavat. Priorisointijärjestys on kuitenkin erilainen. Siinä missä kärjistäen sanottuna paikallisten ensisijainen intressi on säilyttää hyvän elämän mahdollisuudet kotikylällään – myös siinä tapauksessa, että se merkitsisi kompromisseja maiseman suhteen, on esim. ympäristöhallinnon ensisijainen intressi säilyttää ainutlaatuinen kylämaisemakokonaisuus. Näiden kahden tavoitteen saavuttamiseksi on eri toimijoiden välinen vuoropuhelu ensiarvoisen tärkeää. Maaseutu ei säily elinvoimaisena, ellei siellä asu sellaisia ihmisiä, joilla on halua pitää se elinvoimaisena. Toisaalta maatalouden muovaama maisemakuva ei säily, ellei sen eteen tehdä jotain.

Paikallisten osin ylipaikallisista tahoista eroavien suojeleminen näkemysten taustalla ovat myös erilaiset luontonaikemykset. Moni haastatteluista piti kauniina luontona hoidettua luontoa, sellaista, jota on mm. kesämökkien pihapiireissä. Tätäkin taustaa vasten osa haastatteluista piti rakentamisen rajoittamista järjettömänä – jos kerran halutaan suojeleminen kaunista maisemakuvaa, miksi se on täytynyt tehdä niin vaikeaksi, kun se kerran voisi tapahtua itsestään? Paitsi suojeleminen kohteena, vesireitti nähdään paljolti myös hoitotoimenpiteiden kohteena. Ympäristöhoidossa kiteytyy alkutuottajan luontosuhteen perusta: luonto tulee ottaa haltuun, sitä tulee hoitaa ja siitä pitää huoli. Luonto on hyvä silloin, kun siinä näkyy ihmisen kädenjälki. Eritoten vanhempien haastateltujen kommentteissa tällainen luontosuhde heijastui heidän suhtautumisessaan erilaisiin suojeleminen alueisiin, joita kylän alueelle on perustettu. Muutama haastateltu ei voinut ymmärtää, miksi kulttuurisesti arvokkaalla maisema-alueella pitää olla säästettynä luotaantyöntäviä risukoita, ”aarnimetsiä”, kun ne pysyisivät paljon kauniimpana, jos niitä saisi siistiä. Villin luonnon ihanne ei näyttäyty rannoilla samanlaisena kuin esim. luonnontilaisessa metsämaisemassa, sillä rannat edustavat ”sivistyneisyyttä”; ne ovat kyläkuntien käyntikortteja, johon eräs haastattelemani kyläläinen viittasikin. Toisaalta vesistöjen äärestä avautuu avaria maisemia, joita ei kuitenkaan voi nähdä, ellei rantakasvillisuutta hoideta intensiivisesti.

Kulttuurimaisema vaatii säilyäkseen hoitotoimenpiteitä. Tätä varten on olemassa erityisiä kannustimia, mm. maisemanhoitotukia, joiden ansiosta maisemanhoito on maanomistajille kannattavampaa. Kuitenkin myös maanomistajilla on intressi maisemanhoitoon, oli sitä varten kannustimia tai ei, sillä haastatelluista lehtolalaisista maanomistajista merkittävän moni kertoi itse hoitavansa maisemia kaatamalla vesistön varteen kasvavia pajukoita. Vesistö ei siis näyttäydy hoidon ja suojelun kohteena ainoastaan ylipaikallisille toimijoille, vaan se on sitä paikallisille toimijoille yhtä lailla. Puhtaan maisemanhoidon lisäksi Saarijärven reitti on hoidon kohde silloin, kun esim. sen koskia kunnostetaan tai siihen laskevia vesistöjä kunnostetaan ruoppaamalla. Tämänkaltaiset toimenpiteet on usein otettu paikallistasolla lämpimästi vastaan. Tosin haastateltujen joukossa muutamat kummastelivat koskikunnostusten tarkoitusperiä, vaikka heilläkään ei henkilökohtaisesti ollut mitään toimenpiteitä vastaan. Ruoppausta sekä esim. vesikasvien poistoa kylällä toivottiin enemmänkin ratkaisuksi vesistön kunnan parantamiseksi. Ongelma tämänkaltaisissa toimenpiteissä kuitenkin on, että ne vaativat pääomaa. Toisaalta EU-aikana erityyppistä hankerahoitusta on mahdollista saada monenlaisiin projekteihin, mutta ne vaativat innostuneita ja sitoutuneita paikallisia toimijoita. Tämä on merkittävä syrjäseutuja, ja myös Lehtolan kylää, koskettava haaste.

Eri toimijoiden Lehtolan kylää koskevat intressit ovat jossain määrin eriäviä, mutta tämä ei kuitenkaan tee paikallisen ja ylipaikallisen tason yhteistyön lähtökohdista huonoja. Intressien eroissa on kyse lähinnä painotuseroista, eikä niinkään siitä, että intressit olisivat kokonaan vastakkaisia toisiinsa nähden. Miksi sitten suojelutoimet Lehtolan kylällä ovat herättäneet niinkin voimakasta vastustusta osan kyläläisistä keskuudessa? Näkisin, että tähän kysymykseen tulee hakea vastausta paikallisen luontosuhteen ottamista muodoista. Monet maanomistajat kokivat, että suojeluohjelmat ja kaavoitus kävelivät suoraan paikallisen näkemyksen yli. Suomalaisen alkutuottajan luontosuhteelle on tyypillistä halu jatkaa esi-isien työtä ja nähdä oman työn jälki maisemassa (vrt. Nieminen 1997). Toisaalta itsemääräämisoikeus ja työhön liittyvä vapaus ovat merkittäviä tekijöitä alkutuottajan talonpoikaisessa identiteetissä (Nieminen 1997). Näitä vapauksia ovat monet alkutuotantoon sotien jälkeen kohdistetut rajoitukset kaventaneet, mutta maanomistuksen itsearvoisuus on säilynyt muistuttamassa yrittämiseksi muuttuneen alkutuotannon talonpoikaisesta alkuperästä. Alkutuottaja toimii osin taloudellisten realiteettien sanelemassa toimintaympäristössä (vrt. Palviainen 1996), ja vaikka kyse olisi esim. eläkkeellä olevasta alkutuotannon parissa työskennelleestä, eivät nämä näkemykset ja ennakkoehdot varsinaisesti katoa arvomaailmasta.

Rantojensuojeluohjelmaa vastustettiin 1990-luvulla yleisesti sillä perusteella, että se on tarpeeton: maanomistajat olivat sitä mieltä, että rannat olisivat säilyneet rakentamatta ilman suojeluohjelmiakin (Nieminen 1997, 23-24). Tämänkaltaisia näkemyksiä välittyi osasta haastatteluista, etenkin iäkkäämmät haastatellut sekä alkutuotannosta elantonsa saavat haastatellut korostivat omaa asiantuntemustaan maiseman säilyttäjinä. Sen sijaan nuoremmat ja kylän ulkopuolella työssä käyvät haastateltavat olivat tyytyväisiä siihen, että rantamaisemien säilyttäminen oli taattu suojelun ja kaavoituksen turvin. Tämä kuvastaa sitä, että vaikka tiettyyn paikkaan sidottua yhteisöä, kuten Lehtolaa, voidaan jossain määrin määritellä kollektiivisesti, koostuu yhteisö useista rinnakkaisyhteisöistä (vrt. Riikonen 1997; s. 39). Nämä rinnakkaisyhteisöt eroavat toisistaan mm. iän (eri sukupolvet) ja sosioekonomisen taustansa puolesta. Tällaisia rinnakkaisyhteisöjä oli myös Lehtolassa: siinä missä kylän iäkkäämpi, pääosin syntyperäinen lehtolalainen väestö suhtautui esim. suojeluohjelmiin ja kaavoitukseen kielteisesti tai kriittisesti, eivät nuoremmat haastatellut välttämättä nähneet rantojensuojelussa mitään ongelmia. Toisaalta nuoremmissa haastatelluissa oli paljon niitä, joiden elinkeinot eivät olleet maahan sidottuja, ja lisäksi heidän joukossaan oli myös useita Lehtolaan muualta muuttaneita.

Kuten rantojensuojeluohjelman aiheuttama vastustus 1990-luvulla (Nieminen 1997) ja myöhemmin esim. Natura-kiista ovat osoittaneet (Malmsten 2004), talonpoikaiseen maanomistukseen liittyvät kulttuuriset traditiot istuvat syvällä vielä 2000-luvun Suomessa. Maanomistus ja alkutuotanto eivät kuitenkaan enää kulje käsi kädessä, ja voi olla, että maanomistukseen vielä voimakkaasti liittyvä talonpoikainen traditio tulee heikkenemään. Näin voi käydä, kun yhä suurempi osuus maanomistajista saa leipänsä muualta kuin alkutuotannosta, ja kun maaseudulla asuvien ja maata omistajien elinkeinot ”keskiluokkaistuvat”. Toisaalta talonpoikaisen alkutuottajan luontosuhteen juuret ovat syvällä historiassa ja kulttuurisessa tietoudessa sekä hyvin vahvassa yksityisomistukseen pitkälti perustuvassa maanomistuksen jakautumisessa Suomessa. Aito, toimijoiden erilaiset valtasuhteet ja lähtökohdat huomioonottava vuoropuhelu paikallistason sekä ylipaikallisten toimijoiden kesken on tärkeää ja tarpeellista, olivat paikalliset toimijat sitten maanomistajia ja alkutuottajia tai eivät. Näennäinen osallistaminen ja tosiasiallinen valmiiden päätösten tuominen sovellettavaksi paikallistasolle ei ole toimivaa paikallisen ja ylipaikallisen vuoropuhelua, joka on ehtona yhteistyölle ja yhteisten intressien turvaamiselle – esimerkiksi kulttuurimaiseman säilyttämiselle.

5.2 Vesireitti paikallisyhteisön elinvoiman lähteenä

”Jos aatellaan taaksepäin sitä asiata ni nää on aina asuttu nää vesireitit ensimmäisenä elikkä kosket ollu vappaana, on saatu vettä, on metästetty, hämäläisten metästysmaitahan nää on ollu aikanaan. Sitte (---) aikanaan uitto tullu ja sitä on käytetty sillä keinoin hyväks ja sitte (---) on se niin sanottu voimatallous ollu, (---) joka ei tässä kohalla toteutunu mutta se on kumminki ollu mietinnän alla kovasti ja tällä keinoin. Sitte jos aatteloo tän tilan kannalta ni me on tehty likvilaskelmata tai me on tehty aikanaan vaikka minkälaista mutta joka kerta ne on joutunu sanomaan että se naama pittää kääntää tonne joen varteen. Eli se on se arvokkuus, millä muotoa sitä aatellaanki. Ja jos siinä nyt sanotaan että vaikka yks sukupolvi pitäs puskansa tolla SL3-alueella pystyssä antas ränsistystä ja muuta ni ei se siitä pilalle mene, se löytyy siitä se alue kumminkin, sen voi taas alottee siitä, niin mä sen asian aattelen.”
(M, 50)

Vesireitti toimii paikallisen elinvoiman lähteenä konkreettisesti kahdella tavalla: se mahdollistaa alkutuotannosta poikkeavien elinkeinojen kehittelyn kylällä, ja se voi olla lehtolalaisten paikkasuhdetta ja paikallista identiteettiä vahvistava tekijä. Alkutuotannon merkityksen heikentyminen on asettanut miltei kaikki suomalaiset syrjäkylät samankaltaisten ongelmien eteen: jotain muuta on ollut pakko keksiä. Vesireitti on vuosisatojen saatossa toiminut luonnollisena resurssina ja elinvoiman lähteenä monella tapaa, mutta 2000-luvun ihminen ei tarvitse venettä päästäkseen liikkumaan paikasta toiseen tai vesistöstä pyydettyä kalaa saadakseen syötävää.

Lehtolassa vesireitin varrelle on kehittynyt pienimuotoista matkailutoimintaa koskikalastuksen, melonnan ja koskenlaskun sekä maatilamatkailun muodossa. Kylällä on useita yrittäjiä, jotka yhdessä pystyvät tarjoamaan ryhmille erilaisia elämispalveluja, ja toisaalta myös yksittäisille matkalaisille on tarjolla esim. vuokrattavia mökkejä. Matkailuelinkeinon kasvuun Lehtolassa liittyy kuitenkin tiettyjä haasteita. Kylällä toimii jo tällä hetkellä useita yrittäjiä, jotka, vaikka matkailu useimmille onkin lähinnä sivuelinkeino, pystyisivät tarjoamaan palvelujaan paljon nykyisiä suuremmille joukoille. Tällöin tekijöiden määrässä mitaten matkailuun ei liity varsinaista kasvupotentiaalia. Toisaalta Lehtola sijaitsee melko kaukana kaikista pääväylistä ja suurista asutuskeskittymistä, jolloin kylällä ei eksytä ”vahingossa”, vaan kävijöiden houkuttelemiseen vaatii ponnisteluja ja määrätietoista markkinointia. Tosin tiettyjen kävijäryhmien – lähinnä kalastajien ja melojien – keskuudessa Saarijärven reitillä on epäilemättä jo tietynlainen status. Kuitenkin, kuten useat haastateltavat huomauttivat, näihin kävijäryhmiin liittyy kaikista kävijäryhmistä pienin potentiaali taloudellisesti katsoen: melojat ovat omatoimista porukkaa, joilla on omat eväänsä mukanaan ja jotka käyttävät vesireitin varsia jokamiehenoikeuksien turvin, eivätkä juurikaan jätä pääomaa kyliin, joiden läpi he kulkevat. Sama koskee jossain määrin myös kalastajia, vaikka kalastajille onkin mahdollista tarjota enemmän palveluja esim. mökkivuokrauksen muodossa. Kaupan loppumisella oli merkittävä vaikutus kylän palvelutasoon. Nyt ne, jotka kylälle ehkä tulevat,

eivät halutessaankaan voi jättää alueelle rahaa, sillä päivittäistavarat on hankittava muualta kuin kylältä.

Koulun lopettamista miltei kaikki haastatellut pitivät pahimpana kylää viime vuosien aikana kohdanneena iskuna. Koulun lopettaminen poiki kuitenkin myös positiivista kehitystä: kyläläiset ostivat koulurakennuksen itselleen perustamalla asunto-osakeyhtiön, johon jokainen kyläläinen sai halutessaan osallistua pienelläkin summalla. Haastatteluissa kävi ilmi, että koulusta on muotoutunut tai muotoutumassa koko kylän yhteinen projekti, jossa iso osa kyläläisistä on taloudellisella panoksella mukana, ja jolloin isolla osalla kyläläisistä on myös selkeä intressi koulussa järjestettävän toiminnan edistämiseen. Koululla toimii yrittäjä, joka maksaa asunto-osakeyhtiölle vuokraa. Yrittäjän palettiin kuuluvat mm. erilaiset tapahtumien järjestämiseen liittyvät palvelut sekä majoituspalvelut. Koulua vuokrataan myös juhlien pitopaikaksi.

EU-aikana syrjäseutujen kehittäminen on pitkälti hankemuotoisten ja ohjelmarahoitteisten kehittämisprojektien varassa. NorWat-hanke ei ollut Lehtolan kylällä kuitenkaan ensimmäinen kehittämishanke. Lehtolan Polttarit oli 1990-luvulla läpiviety projekti, joka oli haastateltavien mukaan edelläkävijöiden joukossa verkostoitumista edistävien hankkeiden saralla. Hankkeesta käytiin hakemassa mallia myös muualta Suomessa. Hankkeessa mukana olleet sanoivat, että Polttareiden aikainen verkosto on yhä olemassa, mutta toiminta ei ole merkittävästi laajentunut alkupäivistään, minkä vuoksi tarvittavaa kasvuakaan ei ole saatu kylän yrittäjien keskuudessa aikaan. Osittain toiminnan jähmettymisestä syytettiin myös suojelutoimenpiteitä, jotka nakersivat yrittämisen halua kylällä. Toisaalta samoihin aikoihin kylän yrittäjien toimintaympäristössä sattui myös muita muutoksia esim. Karstulan Lomakouheron vetäjä 1990-luvulla vaihtuessa, jolloin Saarijärven reittiä ei laskenutkaan enää samaa määrää turisteja kuin aiempina vuosina.

Kun Saarijärven kaupunki laati Saarijärven reitille rantaosayleiskaavaa, kaavan perusteluissa todettiin, että kaavan vaikutus kylien elinvoimaisuuteen on positiivinen (Saarijärven kaupunki 1996; vrt. luku 2.3.4 s. 24). Kaavan katsottiin varmistavan kauniin maisemakuvan säilymisen, eikä se vaarantanut maatalouselinkeinoja. Lehtolan kyläläisten näkemykset kaavoituksen vaikutuksesta kylänsä elinvoimaisuuteen olivat kuitenkin osin täysin päinvastaisia. Kaavoituksen katsottiin jähmettäneen kylän kehityksen ja paikallisten toimijoiden yrittämisen halun, ja maiseman pusikoituessa kaava ei myöskään auttanut säilyttämään kaunista maisemakuva. Kun rantojensuojeluohjelman sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia keskisuomalaisiin kyliin arvioitiin 1990-luvulla, todettiin, että kylissä ohjelman vaikutus arvioitiin negatiiviseksi, mutta mitään todellista näyttöä ohjelman aiheuttamista negatiivisista vaikutuksista ei kuitenkaan kyetty

löytämään (Julkunen ja Nieminen 1993). Esimerkiksi rantatonttien kaupassa paljon suojeleohjelmaa merkittävämmäksi tekijäksi Julkunen ja Nieminen (1993) näkivät yleiset taloudelliset suhdanteet.

Näyttää kuitenkin ilmeiseltä, että Lehtolassa suojeletoimilla oli konkreettista vaikutusta kylän kehittymiseen. Vaikutukset Lehtolan kylään eivät olleet ehkä niinkään suoraa, vaan ensisijaisesti ”mentaalisia”, ja tätä kautta lopulta myös konkreettisia. Monen haastateltavan mielestä rantojen suojeleohjelman valmistelun alkaessa kylätason aktiivisuus ja erilaiset omaehtoiset kehittämissuunnitelmat hiipuivat. Tähän voidaan nähdä kaksi syytä. Ensinnäkään tietoa suojeleohjelman todellisista vaikutuksista ei ollut, ja suojeleohjelma ja myöhemmin rantaosayleiskaava valmisteltiin ajalleen tyypillisesti ”isoissa saleissa”, kaukana paikallistason toimijoista. Toisaalta suojeleohjelmalla oli vahingollinen vaikutus Lehtolan maanomistajien ja alkutuottajien talonpoikaiseen identiteettiin, kuten Nieminen (1997) kuvaa: maanomistajien itsemääräämisoikeutta rajoitettiin suojeleohjelman myötä voimakkaasti, ja paikalliset kokivat, että heidän oman asian- ja perinteentuntemuksensa yli käveltiin muutta mutkitta. Haastatellut kertoivat, että tämä johti lopulta koko kylän kattavaan lamaannukseen, joka yhdistettynä alkutuotantoelinkeinojen kannattavuuden laskuun aiheutti kylätason aktiivisuuden hiipumista ja välinpitämättömyyttä, mitä esim. maisemanhoitoon tuli. Lisäksi monet maanomistajat kokivat tullessaan kohdelluiksi eriarvoisesti, kun rantaosayleiskaava laadittiin. Tätä kollektiivista voimattomuutta entisestään vahvistivat uudet ja päällekkäiset suojeleinstrumentit (esim. Natura 2000), minkä taustalla voidaan taas nähdä olevan tiedon puuttumisen eri tekijöiden konkreettisista vaikutuksista. Omaehtoisen maisemanhoidon loppumisen taustalla voidaan nähdä myös ns. pyhän ja profaanin (epäpyhän) rajankäynti (Nieminen 1997, 27): kun oman maan käyttöön on määräysvalta, sitä vaalitaan, mutta kun tämä määräysvalta viedään, maan subjektiivinen merkitys muuttuu, tai sitä saatetaan tarkoituksellisesti muuttaa.

NorWat-hankkeen tarkoituksena oli edistää kylien elinvoimaisuutta kestävä kehityksen periaattein. Vaikka 1990-luvulla kylätoiminta Lehtolassa hiipui, se ei kuitenkaan missään vaiheessa kokonaan loppunut, ja kaavan saatua lainvoiman tilanne kylässä vakiintui hiljalleen. Lehtolan kylän käyntikortti, maisema, pysyi kuitenkin edelleen näkymättömissä. NorWat-hankkeen tarttumista maisemanhoitoon haastattelemani kyläläiset kiittelivät. Moni myös koki, että hankkeen myötä kylälle oli saatu takaisin jotain siellä aiemmin vallinneesta ”tekemisen meiningistä”; haastattelemani hankkeessa tavalla tai toisella mukana olleet kyläläiset kuvailivat hankkeen synnyttämiä vuorovaikutussuhteita innostunein sanakääntein. Tulevaisuus tulee näyttämään, miten maisemanhoito – jota kuitenkin lähestulkoon kaikki kyläläiset pitävät erittäin tärkeänä – järjestyy. Hankkeen yhteydessä tehty puun korjaaminen rannoilta bioenergiaksi saattaa tarjota mahdollisuuksia organisoituun maisemanhoitoon.

Haastatellut näkivät, että vesireitti tuo toisistaan melko etäällä (Kalmarinselältä Mahlunjärvelle on linnuntietä matkaa n. 10 km) sijaitsevat kylät yhteen. ”*Kolme pitkää, sanotaan aina että kolmen kosken kylät. Että niinku joki sitoo meijät yhteen.*” (N, 70). Näin on tapahtunut mm. uittojen muodossa 1960-luvulle asti sekä esim. Yöttömän yön melonta ja soutu –tapahtuman muodossa 1980-luvulle asti. Myös koulu ja kauppa olivat tärkeitä kohtaamispaikkoja. Kun niitä ei enää ole, kylä on pahimmillaan vain kokoelma toisiaan lähellä sijaitsevia taloja ja niissä eläviä ihmisiä. Kuitenkaan kyläläisten näkemykset kylänsä elinvoimasta eivät olleet yhtä lohduttomia. Mikäli vesireitti parantaa elinmahdollisuuksia kylällä tai tuo sinne lisää ihmisiä, on myös mahdollista, että kylätoiminta samalla voisi vilkastua.

Lehtolan kylällä kyläläisten välinen solidaarisuus vaikutti haastattelujen perusteella melko vahvalta. Jos jonkun kyläläisen toimi edistää elinkeinojen kehittämistä, sen takana seistiin tiukkana rivistönä. Esimerkiksi osa kesäasukkaista oli vastustanut kalankasvatusaltaita, mutta haastateltavien mukaan kylän vakituiset asukkaat seisoivat allashankkeen takana yhtenä rintamana. Kyse oli kyläläisten elinkeinoista, joita vakituiset asukkaat pitivät tärkeämpinä, kuin yksittäisten kesäasukkaiden kokemaa ”maiseman tärvääntymistä”. Kuitenkin myös vastakkaisia äänenpainoja haastatteluissa kuului: koskenlaskuporukoita luotsaava yrittäjä kertoi, että välillä kyläläisten mailta on hankala löytää rantautumispaikkoja, sillä osa maanomistajista vartioi maitaan mustasukkaisesti eikä salli niille ylimääräistä toimintaa. Tämän taustalla epäiltiin yleisesti olevan maankäytön rajoitusten aiheuttamaa turhautumista. Samanlaista käytöstä joidenkin maanomistajien taholta oli esiintynyt myös NorWat-hankkeen aikana: maisemanhoitotöille kysyttiin lupaa maanomistajilta, mutta kaikki maanomistajat eivät lupaa näihin töihin myöntäneet, vaan olivat itsepäisesti sitä mieltä, että jos he eivät ole itse aikanaan saaneet koskea rantametsiinsä, eivät sitä saa tehdä muutkaan. Kuitenkin haastateltujen mukaan tällaiset näkökannat olivat paikallisten maanomistajien keskuudessa vähemmistönä.

Eräs haastateltava arveli, että kylän elinkysymys on se, miten tiukasti kylällä kasvaneiden nuorten juuret ovat kotikylän mullassa. Jos side on tiukka, saattavat he tulla vielä takaisin kotikylälleen ja pitää sitä osaltaan asuttuna ja elinvoimaisena. Tältä kannalta nähtynä Lehtolan kylän tulevaisuus ei näytä lohduttomalta: eräs kylällä maanviljelystä ja karjataloutta harjoittava nuori yrittäjä kuvaili vaikeuksiaan löytää kylältä vuokrattavaa taloa, sillä lähestulkoon kaikki asumiskelpoiset kiinteistöt Lehtolan kylällä myös ovat asuttuja. Vaikka maataloutta harjoittavien talouksien osuus on Lehtolassa, kuten muuallakin Suomessa merkittävästi laskenut, ovat kylän pellot pysyneet viljeltyinä. Keskeinen haaste Lehtolan kylän elinvoimaisuudelle näyttäisikin olevan tietynlaisen

yhteisöllisyyden vaaliminen aikana, jolloin kulkeminen harrastuksiin ja töihin pitkänkin matkan päähän on mahdollista, ja toisaalta asuinpaikan valitsemisessa pätevät väljemmät kriteerit.

Vaikka vesireitin merkitykset eivät Lehtolassa ole enää yhtä konkreettisia kuin esim. 50 vuotta sitten, ei vesireitin merkityksen voida kuitenkaan katsoa vähentyneen. Vesireitti toimii enää harvoilla jokapäiväisen toimeentulon antajana, mutta yhä useammille vesireitti merkitsee virkistykseen lähdeä, myös siinä tapauksessa, että vesireittiin ei liittyisi mitään konkreettista toimintaa. Suomessa vapaa-ajan yhteiskunnallinen merkitys on jatkuvasti kasvava, ja sama kehityskulku heijastuu myös Lehtolan kylään ja Saarijärven reittiin. Vesireitin symbolinen merkitys niin paikallisille asukkaille, osa-aikaisille asukkaille kuin satunnaisille kävijöillekin on huomattava. Tämä symbolinen ulottuvuus muotoutuu pitkälti nimenomaan maisemien kautta. Maisemien säilyminen kietoutuu taas toisaalta alkutuotannon säilymiseen Lehtolassa ja toisaalta maanomistajien omaehtoisuuteen ja yleensä paikalliseen aktiivisuuteen. Alkutuotannon nykyisten toimintaedellytysten turvaaminen on tärkeää, mutta yhtä tärkeää on se, että kylässä asuvat jatkossakin pitävät maisemia arvossaan ja ovat tarpeen vaatiessa myös itse valmiita aktivoitumaan tärkeäksi kokemiensa asioiden puolesta.

6 LOPUKSI: MUUTTUVA VESISTÖSUHDE

Tutkimusongelmana tässä tutkielmassa oli Lehtolan kylän asukkaiden suhde Saarijärven reittiin. Lähdin selvittämään vesistösuhteen olemusta erilaisten vesireittiin kohdistuvien intressien ja siihen liitettävien merkitysten kautta. Lisäksi olin kiinnostunut vesireitin resurssiulottuvuudesta: oliko Saarijärven reitillä sitä, ja jos, niin millaisessa tai millaisissa muodoissa? Hain näihin kysymyksiin vastausta haastattelemalla Lehtolan kylän asukkaita sekä tutustumalla Lehtolan kylää ja Saarijärven reittiä koskevaan kirjalliseen materiaaliin, jota olikin melko runsaasti johtuen alueen suojelustatuksesta. Haastattelumateriaalin perusteella erittelin Saarijärven reitille neljä erilaista resurssiulottuvuutta, joiden kautta lehtolalaisten elämä kytkeytyy vesistöön. Haastattelu- ja kirjallisuusmateriaalia hyödyntäen taas tarkastelin kahta erilaista roolia, joita Saarijärven reitillä oli suhteessa eri toimijoihin, niin paikallisiin kuin ylipaikallisiinkin. Nämä roolit ilmentävät Saarijärven reittiin kohdistuvia intressejä ja siihen liitettäviä merkityksiä, mutta niiden taustalta löytyy myös syvällä istuvia kulttuurisia konstruktioita, jotka tiivistyvät suomalaisen luontosuhteen ominaispiirteisiin.

Saarijärven reitti on ollut merkittävä kulkuyhteys, jota pitkin kulkemalla Lehtolan kylän ensimmäiset asukkaat ovat alueelle tulleet. Kulkuyhteytenä Saarijärven reitti palveli vielä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa ennen kunnollisten tieyhteyksien syntymistä. Viljelysmaat raivattiin jokilaaksojen hedelmälliselle maaperälle, mikä muodosti Lehtolan kylän avoimen ja pienipiirteisen maatalousmaisemamosaiikin. Vesistöstä pyydetty kala muodosti merkittävän osan reitin varren asukkaiden ruokavaliosta. 1900-luvulle tultaessa Lehtolan kylän asukasluku kasvoi, kauppoja ja kouluja perustettiin, ja kylällä oli vilkasta nuorisoseura- ja pienviljelijäyhdistystoimintaa. Suomen teollistuessa puuhuollon vakiinnuttaminen oli tärkeää, ja Saarijärven reitti toimi merkittävänä uittoväylänä aina 1960-luvulle asti. Uitto varten reitin lukuisat vuolaana virtaavat kosket perattiin. Koskista saatava vesivoima mahdollisti lisäksi pienimuotoisen paikallisen saha- ja teollisuustoiminnan kehittymisen.

Suomen nopean teollistumis- ja jälkiteollistumiskehityksen myötä maaseutukylien asukasluku alkoi vähentyä. Erityisen voimallista asukasluvun vähentyminen oli 1970-luvulla, mutta suuntaus on jatkunut jokseenkin samanlaisena useimmilla syrjäisillä maaseutualueilla ympäri Suomen myös 2000-luvulle tultaessa. Maatalouden toimintaedellytykset ovat samalla muuttuneet merkittävästi, ja pientilavaltaisesta maatilataloudesta on siirrytty suurissa yksiköissä tapahtuvaan maataloustuotantoon; talonpoikainen elämäntapa on muuttunut suunnitelmalliseksi yrittäjyydeksi. Näiden kehityskulkujen vaikutukset ovat tuntuneet myös Lehtolan kylällä. Kylän asukasluku on

laskenut, maatilojen määrä on vähentynyt, palvelut ovat kaikonneet ja kouluikäisten lasten määrän pienentyessä koulut on lakkautettu. Samalla kuitenkin Lehtolassa on kehitetty uusia elinkeinoja korvaamaan maataloudessa tapahtunutta työvuosien poistumaa. Nämä elinkeinot liittyivät Lehtolan kylällä joiltain osin elämymatkailuun ja mökkivuokraukseen, mutta kylällä harjoitetaan myös esim. kalankasvatusta. Yhteiskunnalliset muutokset ovat heijastuneet näkyvään maisemaan, sillä aiemmin avoimet vesireitin varret pääsivät osin maatalouden toimintatavoissa tapahtuneiden muutosten myötä kasvamaan umpeen ja pusikoitumaan.

Yhteiskunnallisten kehityskulkujen myötä myös paikallisten asukkaiden suhde vesireittiin on muuttunut. Saarijärven reitin varsien asutuksen kehittymistä ja historiaa tarkasteltaessa vesistön merkitykset ovat suoranaisia ja sen tarjoamat resurssit konkreettisia; ihmisten toimeentulo on monessa mielessä ollut suoraan riippuvaista vesireitistä. 2000-luvulla yhteydet ovat yhtä suoraa yhä harvemmin. Maatalouden kannattavuutta säätelevät muut tekijät kuin vesireitin varsien hedelmällinen maaperä, uitto on loppunut vuosikymmeniä sitten, ja koskia kunnostetaan takaisin alkuperäisasuunsa. Matkaa Saarijärven kirkonkylälle ei enää kukaan taita vesiteitse, ja kalansa ihmiset ostavat mieluummin kaupan tiskiltä kuin pyytävät itse vesistöä.

Kuitenkin kun Lehtolan kylän alue 1990-luvun alussa arvostettiin valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurimaisemaksi, se liitettiin rantojensuojeluohjelmaan ja myöhemmin Natura 2000 –ohjelmaan, ja kun alueelle laadittiin rantaosayleiskaava rakennuspaineen ohjaamiseksi ja suojelutarpeiden toteuttamiseksi, paikalliset asukkaat asettuivat vastustamaan vesistön käyttöön kohdistettavia rajoituksia. Tämä kertoo siitä, että vaikka vesistön merkitykset eivät ehkä enää olleet samoja kuin viisikymmentä tai sata vuotta aiemmin, merkityksiä kuitenkin oli olemassa – muussa tapauksessa vesistöön kohdistuvia intressiristiriitoja ei syntyisi.

Tiivistin Saarijärven reitin resurssiulottuvuudet Lehtolan kyläläisille tehtyjen haastattelujen perusteella neljään eri teemaan: vedenlaatuun, maisemaan, virkistyskäyttöön ja rantojen maankäyttöön. Teemat olivat osin päällekkäisiä, ja eri teemoilla oli runsaasti yhtymäkohtia toisiinsa nähden, mutta ne muodostivat kuitenkin selkeästi hahmotettavia ja käsitteistöiltään yhdenmukaisia asiakokonaisuuksia, joiden käsittely erikseen oli täten perusteltua.

Vedenlaatu on ollut Saarijärven reitillä ongelma, johon kyläläiset toivoivat ratkaisua. Huonon vedenlaadun nähtiin haittaavan erityisesti vesistön virkistyskäyttöä ja kalastusta, miltä osin vedenlaatuksymys on samalla vesistön virkistyskäyttöön nivoutuva kysymys ja leikkaa täten virkistyskäyttö-teemaa. Lehtolassa toimivat matkailuyrittäjät pelkäsivät huonon vedenlaadun

karkottavan matkailijoita, sillä huono vedenlaatu ei vastaa kuvaa luonnonkauniista, rauhallisesta ja puhtaasta ympäristöstä, joka kylästä muutoin välittyy. Vedenlaatuun on vaikuttanut ja vaikuttaa Saarijärven reitin valuma-alueen maankäyttö, mutta vesistö on luonnostaankin humuspitoinen, vaikka niukkaravinteinen. Merkittävimpiä näistä toimista ovat maatalous, suo-ojitukset sekä turvetuotanto. Haastattelemani kyläläiset olivat sitä mieltä, että suo-ojitukset ja turvetuotannon kiintoainekuormitus aiheuttaa merkittävän osan Saarijärven reitin vedenlaadun havaitusta huonontumisesta. Maatalouden vaikutuksia ei kaikkienensa pidetty yhtä merkittävinä.

Lehtolassa uusien matkailuun liittyvien elinkeinojen kehittämisen on mahdollistanut kenties tärkein yksittäinen Lehtolan vetovoimatekijä: kaunis kulttuurimaisema. Maiseman on synnyttänyt intensiivinen maatalous, joka on muuttanut jokivarret avoimeksi maatalousmaisemamosaiikiksi. Maisemaa on kuitenkin uhannut umpeenkasvu, joka osaltaan johtuu maatalouden toimintatapojen muutoksista, mutta osansa umpeenkasvussa on ollut myös maiseman ja rantojen suojeluun tähänneillä rajoituksilla, jotka kielsivät rantoja muuttavat toimenpiteet. Iso osa maanomistajista tulkitsi kiellon tarkoittavan kaikkia rantoihin kohdistuvia toimenpiteitä, jolloin rantoja ei enää raivattu, ja pensaikot pääsivät tukkimaan näkymät vesistölle. NorWat-hanke rahoitti Lehtolassa maisemanhoitotoimenpiteet kesällä 2006, mutta maisemanhoidon tulevaisuus on Lehtolassa silti yhä avoin kysymys. Maisemia kuitenkin arvostetaan paikallisten asukkaiden keskuudessa; kaikki haastattelemani kyläläiset näkivät maiseman olevan yleensä ottaen kylällä asumisessa viihtyvyyttä lisäävä seikka.

Haastatteluissa lehtolalaiset mainitsivat useasti vesistön tärkeimmän käyttömuodon olevan virkistyskäytön. Virkistyskäyttöön liittyvätkin elimellisesti kaikki muut eriteltyt teemat; esim. maisema voi olla itsessään virkistäytymisen lähde. Saarijärven reitin virkistyskäyttölottuvuus koskee niin uimista, mökkeilyä, melontaa ja koskenlaskua kuin kalastustakin siinä muodossaan, jona sitä tutkimusalueella lähinnä harjoitetaan. Mökkeilyn osalta virkistyskäyttölottuvuus liittyy läheisesti maankäyttöön, sillä uusien mökkien rakentamista Saarijärven reitin varrelle rajoittaa Lehtolan kylällä tiukka rantaosayleiskaava. Kuitenkin olemassa olevat vapaa-ajanasunnot ovat kylällä ahkerassa käytössä, ja miltei kaikilla haastattemillani kyläläisillä oli joko erillinen lomamökki tai vähintään rantasauna veden äärellä. Uiminen taas liittyy vedenlaatukysymykseen. Kytköstä pidettiin tärkeänä, sillä veden korkea kiintoainepitoisuus rajoittaa veden käyttöä siihen tarkoitukseen, mikä uimisellakin usein pohjimmiltaan on: puhdistautumiseen. Saarijärven reitin kosket ovat melko suosittuja koskikalastuskohteita, ja koskien kunnostus tulee todennäköisesti nostamaan koskien arvoa kalastajien silmissä entisestään. Melojien keskuudessa Saarijärven reittiä kutsutaan Etelä-Suomen parhaaksi koskireitiksi, ja melojia reittiä pitkin kulkeekin kesäisin jonkin

verran. Melojien määrät ovat kuitenkin vähentyneet ratkaisevasti sen jälkeen, kun esim. massatapahtuma Yöttömän yön melonta ja soutu lopetettiin. Lisäksi kylällä on elämymatkaileuryrittäjiä, jotka laskettavat ryhmiä kumilautoilla koskia alas. Kalastajien ja melojien välillä on ollut jonkun verran kiistoja, sillä melojien katsottiin karkottavan kalat pois kalastajien ulottuvilta, mutta ilmeisesti eripuraa ei enää viime vuosina ole esiintynyt. Syyksi tähän arveltiin joko sopuisuuden lisääntymistä tai yksinkertaisesti molempien käyttäjäryhmien vähentymistä, jolloin kiistatilanteitakin esiintyy vähemmän.

Lehtolan kylän alue kuuluu rantojensuojeluohjelmaan, valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin sekä itse vesistö Natura 2000 –ohjelmaan. Rantojensuojeluohjelman perusteella alueelle on perustettu lukuisia yksityisiä suojelualueita, mutta merkittävä osa rantojensuojeluohjelman alueista on vielä vailla ns. virallista suojelustatusta eli suojelualuerajausta. Maankäyttöä kylällä ohjaa 1990-luvulla laadittu rantaosayleiskaava, joka sallii suhteellisen vähän uudisrakentamista reitin varsille. Kaavan laatiminen johti tuolloin suoranaiseen konfliktiin paikallisten maanomistajien ja kaavoitusviranomaisten sekä ympäristöhallinnon, jonka katsottiin sanalleen kaavoitusprosessia, välille. Kaavaa pidettiin epäoikeudenmukaisena sekä Lehtolan kylää yksin tarkasteltaessa että laajemmassa mittakaavassa kaavan salliman vähäisen rakentamisen vuoksi. Osallisuus kaavoitusprosessiin ja toisaalta historia kylällä vaikutti mielenkiintoisella tavalla haastateltujen suhtautumiseen maankäyttöön Lehtolassa: vanhemmat, syntyperäiset lehtolalaiset suhtautuivat maankäytön rajoituksiin kielteisesti, mutta nuoremmat ja ei-syntyperäiset olivat tyytyväisiä, että maisemakuvan säilyminen kylällä oli turvattu kaavoituksen avulla.

Koska mikään paikka ei ole olemassa pelkästään omassa kontekstissaan, myös Lehtolan kylän elämää määrittävät osaltaan ulkomaailman ylipaikalliset prosessit. Toimijaverkkoteorian tarjoaman näkökulman mukaan ilmiöt, kuten vesistösuhte, syntyvät verkostoissa, suhteessa toisiinsa. Ylipaikallisilla toimijoilla on intressejä Lehtolan kylää kohtaan siinä missä paikallisillakin, mikä on mm. maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä käynyt selväksi. Ylipaikallisten ja paikallisten toimijoiden vesireittiin kohdistamissa intresseissä näkyy selvä painotusero: paikallisille toimijoille vesireitti on toisaalta välitön ja arkipäiväinen osa elämänpiiriä, toisaalta ehkä merkittävin yksittäinen kylällä elämistä määrittävä tekijä, joka on mm. mahdollistanut uusien elinkeinojen kehittämisen. Ylipaikalliset toimijat taas arvottavat vesireittiä erilaisin mittarein kuin paikalliset: esim. maiseman kauneuden ja biologisen monimuotoisuuden perusteella. Mikäli jonkun tekijän, kuten maiseman kauneuden tai edustavuuden osalta tietty kynnyksarvo ylittyy, alueesta voi tulla suojelutoimenpiteiden kohde.

Saarijärven reitin voidaan nähdä edustavan paikallisille toimijoille – Lehtolan asukkaille – sekä ylipaikallisille toimijoille kahta roolia: toisaalta vesireitti on hoidon ja suojelun kohde, ja toisaalta se on paikallisyhteisön elinvoiman lähde. Nämä roolit eivät ole kokonaan vastakkaisia, eivätkä paikalliset ja ylipaikalliset toimijat ole yksinäisesti ryhmittyneinä toinen yhden ja toinen toisen roolin taakse. Samat kysymykset liittyen mm. vedenlaatuun, maisemaan ja kylän elinvoimaisuuteen ovat esillä molempien roolien taustalla, mutta näkökulma näihin kysymyksiin on hieman erilainen riippuen siitä, kumpi rooli on kullekin toimijalle merkittävämpi.

Vesireitin erilaisten roolien taustalla näkyvät paitsi erilaiset vesireittiin kohdistuvat intressit, myös esim. erilainen tapa käsitteellistää luontoa. Paikallisella tasolla vesistösuhte muotoutuu konkreettisesti vuorovaikutuksessa luonnon kanssa. Suomalaisen maaseudun asukkaan ja myös keskiverto lehtolalaisen luontosuhdetta määrittävät metsätyömies-pienviljelijä-talouden pitkä yhteiskunnallinen historia sekä yksityisen maanomistuksen vahva asema ja tähän liittyvä vahva itsemääräämisoikeus. Nämä tekijät ovat tärkeimmät talonpoikaisen, luonnon hallintaan ja haltuunottoon perustuvan luontosuhteen taustalla olevat seikat. Rantojensuojelu on koetellut tätä talonpoikaista identiteettiä, sillä siinä puututaan voimakkaasti yksittäisen maanomistajan itsemääräämisoikeuteen ylhäältä käsin saneluperiaatteella. Tämä oli omiaan aiheuttamaan vastustusta paikallisten keskuudessa, jotka kokivat nyt arvokkaaksi mielletyn maiseman syntyneen heidän oman työnsä tuloksena, eivätkä he voineet ymmärtää, miksi heidän pelättiin pilaavan itse synnyttämänsä ja vaalimansa maiseman.

Suomalaisen yhteiskunnan keskiluokkaistuminen on tarkoittanut toisenlaisen näkökulman yleistymistä suhteessa luontoon. Alati kasvava kaupunkilaisten luokka näkee luonnon ennemmin suojelun kuin hallinnan kohteena. Myös Lehtolan kylän asujaimiston voi sanoa keskiluokkaistuneen, jolloin samalla toisenlainen suhtautumistapa luontoon on Lehtolassakin vallannut jalansijaa. Suojeleva luontosuhde näkee kulttuurimaisemat kärjistetyksi sanoen nostalgisina kuvauksina menneisyydestä, ja näiden kuvausten suojeleminen sellaisenaan on tärkeää. Tämä suhtautumistapa on periytynyt myös ympäristöhallinnolle: suojeltavat maisemat koetaan jähmettyneiksi, ja suojelua on toteutettu pääosin ns. jäädyttämispyrkimyksin, jossa voimakkailla maankäytölle asetetuilla rajoituksilla ”museoidaan” tietty alue muistuttamaan sitä ajanjaksoa, jolla vallitsevat toimintatavat synnyttivät kyseisenlaisia maisemia. Tätä monet lehtolalaiset vastustivat; heidän mielestään kylämaisemien museoiminen estää kylän säilymisen elinkelpoisena. Maiseman representaatiot ovat erilaisia eri toimijoiden kannalta: paikallisille toimijoille maiseman representaatiot ovat toiminnallisia, maisema on enemmän kuin staattinen lavaste. Ylipaikallisille toimijoille puolestaan on ylipäänsä tärkeää, että maisema on olemassa siellä mahdollisesti tapahtuvan toiminnan taustalla.

Kuitenkin kaikki Lehtolan paikalliset asukkaat pitivät maisemaa tärkeänä tekijänä. Maiseman merkityksen kasvu lieneekin suurimpia lehtolalaisten vesistösuhteessa tapahtuneita muutoksia. Kulttuurimaisema voidaan nähdä vesistösuhteen fyysisenä konstruktiona, joka ilmentää vesistösuhteen muotoutumista. Siinä missä vesistösuhde syntyy toimijoiden välisissä verkostoissa, myös näkyvä maisema voidaan nähdä eri aikoina valtaa pitäneiden verkostomaisten ja eri alueellisilla tasoilla toimivien ryhmittymien näkemysten ja tavoitteiden mosaiikiksi. Maiseman syntyyn johtaneet kehityskulut eivät ole välttämättä olleet vääjäämättömiä, vaan myös yhteiskunnallisilla valtasuhteilla on ollut vaikutuksensa maiseman muotoutumiseen nykyiseen tilaansa. Maisema syntyi primaaristi peltomaan raivaamisen seurauksena. Lisääntynyt loma-asuntorakentaminen on jossain määrin muuttanut maisemakuvaa, ja se ilmentää vesireitin merkitysten muuttumista: rannoista on tullut arvokkaita virkistyskäyttökohteita. Samalla kuitenkin rantojen avoimena pysyminen on alkanut vaatia erityishuomiota – karja ei enää laidunna rantapenkereillä, ja toisaalta vesistöjen varsien suojakaistat vaativat hoitotoimenpiteitä avoimena pysyäksään. Suojelutoimet ovat saaneet osan maanomistajista pidättäytymään rantojen raivaamisesta – osin taustalla lienee ollut käsitys toiminnan kieltämisestä, mutta osansa lienee ollut myös ”kapinahengellä”.

Vedenlaatu ja maisema ovat esimerkkejä teemoista, jotka ovat tärkeitä kaikille toimijoille, niin paikallisille kuin ylipaikallisillekin. Virkistyskäyttö ja maankäyttö taas ovat ensisijaisesti Lehtolan paikallisia asukkaita koskettavia teemoja, mutta välillisesti niillä on suuri merkitys myös vedenlaadun ja maiseman kannalta. Sekä paikallisten että ylipaikallisten toimijoiden intresseissä on turvata vesireitin hyvä vedenlaatu sekä varmistaa kauniin maiseman säilyminen. Näistä yhtäläisyyksistä huolimatta paikalliset ja ylipaikalliset toimijat eivät aina puhu samaa kieltä. Tämä johtuu näkökulmien ja elämismaailmojen poikkeavuuksista. Vaikka myös ylipaikallisten toimijoiden intressinä olisi kylän elinvoimaisuuden säilyttäminen, todellisen elinvoimaisen kylän muodostavat kylän paikalliset asukkaat, jotka elävät ympäristössä konkreettisesti. Tämän lisäksi eri toimijat saattavat määritellä samat käsitteet eri tavoin. Ylipaikallisen tason toimijalle kaunis maisema tarkoittaa useimmiten avointa maisemaa, jossa ihmisen jälki näkyy mm. perinteisen rakennustyylin ja maatalouden perinteisten toimintatapojen kautta. Paikallinen asukas voi puolestaan nähdä kauniin maiseman avoimeksi ja hoidetuksi maisemaksi, jossa olennaista ei ehkä ole niinkään asumusten sijoittuminen perinteisesti peltojen yläpäähän, vaan se, että asumuksia ylipäänsä on – ja kun niitä on, myös niiden ympäristöt tulevat hoidettua. Tosin on aiheellista huomauttaa, että tämä ei ollut ainoa näkemys kauniista maisemasta Lehtolan kylällä, vaan osa haastatelluista piti nykyisenkaltaista maankäytön säätelyä hyvänä asiana.

Saarijärven reitillä on ollut merkittävä vaikutus sen varsia asuttaneiden ihmisten ja yhteisöjen elämään koko niiden historian ajan. Vesistön merkitykset ovat aikojen saatossa muuttuneet, mutta vesistö näyttelee yhä tärkeää roolia sen varrella asuvien ihmisten elämässä. Merkittävimmät muutokset vesistösuhteessa liittyvät maiseman ja virkistyskäytön kasvaneisiin merkityksiin. Vesireittiin kohdistuu intressejä lukuisten eri alueellisilla tasoilla toimivien toimijoiden tahoilta, mistä on aiheutunut ristiriitatilanteita. Vesireitin erilaisia merkityksiä ja resurssiulottuvuuksia analysoitaessa kävi kuitenkin ilmi, että lopulta eri toimijoiden tavoitteet ja intressit vesireittiin liittyen ovat varsin samankaltaisia. Erot löytyvät näkökulmat ja painotuksista, mutta nekin ovat olleet riittäviä aiheuttamaan ristiriitoja toimijoiden välille. Tavoitteiden yhdensuuntaisuuden ansiosta Saarijärven reitillä erilaisten tarpeiden yhteensovittaminen on kuitenkin mahdollista. Tärkeää on paikallisen ja ylipaikallisen tason aito vuoropuhelu, sillä oli tavoitteena sitten maisemansuojelu, vedenlaadun parantaminen tai kyläyhteisön elinvoimaisuuden säilyttäminen tai parantaminen tai kaikki kolme, päälle liimatut määräykset ja toimintaohjeet tuskin ovat tuloksellisia tavoitteiden saavuttamisen kannalta.

Tämä tutkielma oli luonteeltaan tapaustutkimus, mutta Lehtolan kylän tarina on kuitenkin kaikkea muuta kuin päätöksessään. Malleja maiseman säilyttämiseksi haettiin Lehtolan kylällä NorWat-hankkeen avustuksella, ja vain aika näyttää, mihin suuntaan maisemanhoito Lehtolassa tulevaisuudessa kehittyy. Maiseman lisäksi toinen merkittävä kysymys Saarijärven reitillä on vedenlaatu, joka on yhteinen huolenaihe niin paikallisväestölle kuin ympäristöhallinnollekin. Kattavaa näkemystä eri tekijöiden osuudesta vedenlaadun muutoksessa ei ole vielä muodostettu. Kolmas haaste Lehtolan kylällä on sen säilyminen elinvoimaisena, johon vaikuttavat väestön määrän ja rakenteen pysyminen tasapainoisena sekä elinkeinojen kehittyminen. Kylän elinvoimaisuuden säilyminen on ehdottoman tärkeää maiseman säilymisen kannalta. Näiden kehityskulkujen seuraaminen tarjoaa jatkotutkimushaasteita, ja toisaalta tämän tutkielman tulokset toivottavasti auttavat avaamaan uusia näkökulmia mihin tahansa sellaiseen tapaukseen, jossa samat teemat ovat ajankohtaisia.

7 LÄHTEET

- Airaksinen, Outi ja Krister Karttunen (2001). *Natura 2000 –luontotyyppiopas*. Suomen ympäristökeskus, ympäristöopas 46. 2. painos. Helsinki.
- Anderson, Alistair R. ja Ruth McKain (2004). Rural entrepreneurship: perspectives of value in the rural environment. *New Rural Policy* 4/2004. 71-83.
- Brady, Emily (2006). The aesthetics of agricultural landscapes and the relationship between humans and nature. *Ethics, place & environment* 9:1. 1-19.
- Castree, Noel (2001). Socializing nature: theory, practice, and politics. Teoksessa Castree, Noel ja Bruce Braun (toim.). *Social nature. Theory, practice and politics*. Blackwell, Cornwall.
- Castree, Noel (2002). False antithesis? Marxism, nature and actor networks. *Antipode* 34:1. 111-146.
- Castree, Noel (2005). *Nature*. Routledge, Abingdon.
- Castree, Noel ja Tom MacMillan (2001). Dissolving dualisms: actor-networks and the reimagination of nature. Teoksessa Castree, Noel ja Bruce Braun (toim.). *Social nature. Theory, practice and politics*. Blackwell, Cornwall.
- Douglas, Mary (2000). *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. Vastapaino, Tampere.
- Driessen, Peter ja Pieter Glasbergen (1995). Strategies for network management in an agricultural region. The case of Gelre Valley. Teoksessa Glasbergen, Pieter (toim.). *Managing environmental disputes. Network management as an alternative*. Kluwer academic publishers.
- Eckerberg, Katarina ja Marko Joas (2004). Multi-level environmental governance: a concept under stress? *Local Environment* 9:5. 405-412.
- Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2005-2008 (2004). Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä, Hyvinkää.
- Eloranta, Anssi (2006). *Suullinen tiedonanto* 9/2006.
- Eurooppalainen maisemasopimus (The European Landscape Convention) (2004). Definitions of the terms used in the European Landscape convention. http://www.coe.int/t/e/cultural_cooperation/environment/landscape/presentation/6_content/02definitions.asp#TopOfPage. 1.2.2007.
- Gibbs, David, Andy Jonas ja Aidan While (2002). Changing governance structures and the environment: Economy-environment relations at the local and regional scales. *Journal of Environmental Policy & Planning* 4:123-138.
- Haapasalo, Salla (1998). *Kestävä kehitys rantayleiskaavoituksessa. Tapaustutkimus Saarijärven reitin rantaosayleiskaavan valmistelusta Karstulan kunnassa*. Pro gradu. Maantieteen laitos, Joensuun yliopisto.
- Haarni, Tuukka, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (1997). Johdatus nykymaantieteeseen. Teoksessa Haarni, Tuukka, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.). *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Vastapaino, Tampere.
- Haila, Yrjö ja Ville Lähde (toim.) (2003). Bruno Latour: Luonto, kollektiivit ja käännösten sosiologia. Teoksessa Haila, Yrjö ja Ville Lähde (toim.). *Luonnon politiikka*. Vastapaino, Tampere.
- Hajer, Maarten A. (1995). *The politics of environmental discourse. Ecological modernisation and policy process*. Clarendon Press, Oxford.
- Heikkilä, Tapio ja Ilkka Heikkinen (toim.) (1993). *Rantojensuojeluohjelman alueet*. Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto. Selvitys 97/1991. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka ja Helena Hurme (2000). *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Honkanen, Veijo (2007). *Julkaisematon aineisto*.
- Hyyryläinen, Torsti ja Pertti Rannikko (toim.) (2000). *Eurooppalaistuva maaseutupolitiikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä*. Vastapaino, Jyväskylä.

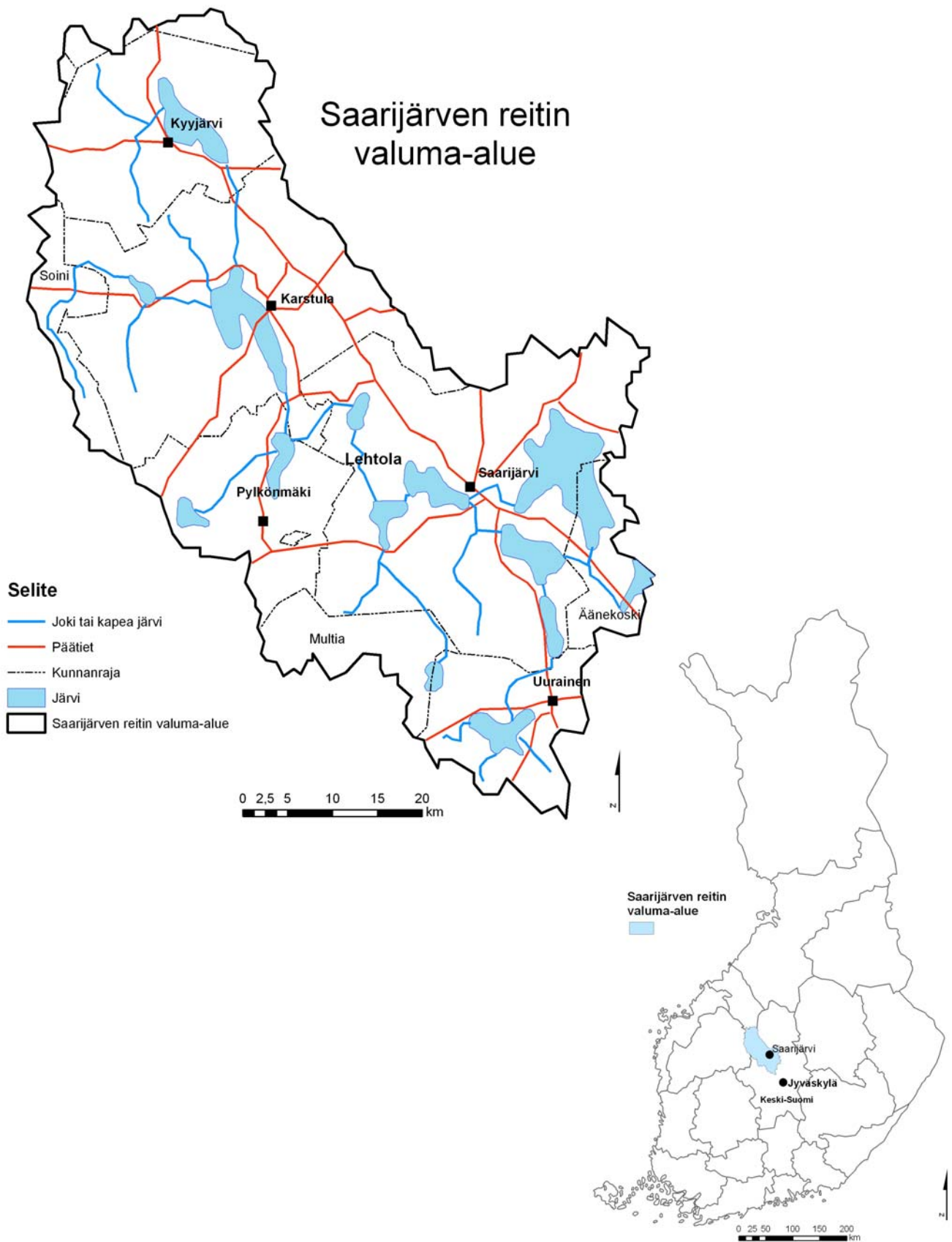
- Häkli, Jouni (1997). Näkyvä yhteiskunta. Kansalaiset ja kaupunkisuunnittelun logiikka. Teoksessa Haarni, Tuukka, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.). Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Vastapaino, Tampere.
- Häkli, Jouni (1999). Meta hodos. Johdatus ihmismaantieteeseen. Vastapaino, Tampere.
- Itkonen, Hannu ja Kortelainen Jarmo (1998). Tutkimusnäytteitä yhdyskunnan vesiresursseista ja hallintotapojen muutoksista. *Alue ja ympäristö* 27:1. 79-93.
- Jones, Michael (2006). Landscape, law and justice – concepts and issues. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography* 60:1. 1-14.
- Julkunen, Markku ja Matti Nieminen (1993). Rantojensuojeluohjelman ja rantayleiskaavoituksen vaikutus maaseudun elinvoimaisuuteen (Rase-projekti). Sosiaalisten ja taloudellisten vaikutusten arvioinnin esiselvitys. Keski-Suomen lääninhallitus, ympäristöosasto. Julkaisuja 6/1993.
- Jutila, Heli (1998). Maaseutumaiseman suojelu. Teoksessa Gustafsson, Jaana ja Eeva Nuotio (toim.) *Ympäristön ehdoilla? Maaseudun mahdollisuudet ja haasteet*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:63.
- Jyväskylän ammattikorkeakoulu (2005). Northern Watercourses and their community development. NorWat-hankkeen esite.
- Järvikoski, Timo ja Tiina Kemppainen (1991). Ammattiryhmät ja ympäristökysymys. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 81.
- Karjalainen, Pauli Tapani ja Petri Raivo (1995). Johdatusta kulttuurimaantieteelliseen maisematutkimukseen. Oulun yliopisto, maantieteen laitos. Opetusmoniste no. 21. Oulu.
- Keski-Suomen maakuntasuunnitelma (2005). Keski-Suomen liitto. <http://www.keskisuomi.fi/filebank/645-maakuntasuunnitelma2005.pdf>.
- Keski-Suomen ympäristökeskus (2006). Vesistöjen käyttökelpoisuusluokitus 2000-2003. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=15709&lan=fi>. 3.5.2006.
- Keski-Suomen ympäristökeskus (2007a). Natura 2000 –kohteet: Saarijärven reitti. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=15480&lan=fi>. 29.8.2007.
- Keski-Suomen ympäristökeskus (2007b). Pintavedet. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=5891&lan=fi#a0>. 24.8.2007.
- Konttinen, Esa (1999). Environmental challenges in Finnish countryside in the 1990s. Teoksessa Konttinen, Esa, Tapio Litmanen, Matti Nieminen ja Marja Ylönen (toim.) *All Shades of Green. The environmentalization of the Finnish society*. SoPhi, University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Konttinen, Esa, Tapio Litmanen, Matti Nieminen ja Marja Ylönen (toim.) (1999). Foreword. Teoksessa Konttinen, Esa, Tapio Litmanen, Matti Nieminen ja Marja Ylönen (toim.). *All Shades of Green. The environmentalization of the Finnish society*. SoPhi, University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Kortelainen, Jarmo (1994). Paikalliset keskiluokat ja ympäristötietoisuuden muutos. Teoksessa Kortelainen, Jarmo ja Kotilainen, Juha: *Ympäristön paikalliset tulkinnat. Ympäristötietoisuuden muutos tehdasyhdyskunnassa*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 109.
- Kortelainen, Jarmo (1996). Tehdasyhdyskunta talouden ja ympäristötietoisuuden murrosvaiheessa. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 24.
- Kortelainen, Jarmo (2004). Local governance and environmental issues. Luentomoniste 6.11.2004 kurssilla *Theoretical perspectives to regional development in the European North*. Joensuun yliopisto, maantieteen laitos.
- Kortelainen, Jarmo (2007). Miten vesi toimii – metsäteollisuuden ja vesiympäristön hybridi liitto. *Terra* 119:3-4.
- Kotilainen, Juha (1994). Selluloosatehtaan työntekijöiden ympäristötietoisuus. Teoksessa Kortelainen, Jarmo ja Kotilainen, Juha: *Ympäristön paikalliset tulkinnat. Ympäristötietoisuuden muutos tehdasyhdyskunnassa*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 109.

- Kuitunen, Pirjo, Sannamari Kääriäinen ja Esko Martikainen (1994). Saarijärven reitin luonto- ja maisemaselvitys. Jyväskylän yliopisto, ympäristöntutkimuskeskus.
- Lahnala, Eija-Liisa (1994). Saarijärven reitin kulttuurimaisemaselvitys. Jyväskylän yliopisto, ympäristöntutkimuskeskus.
- Laitinen, Kalle (1994). Saarijärven reitin vesistöselvitys. Saarijärven kaupunki, ympäristönsuojelutoimi.
- Lappalainen, Ari (2001). Kalastuksen tiedon muuttuminen. Teoksessa Salmi, Pekka (toim.). Paikallinen tieto, asiantuntijuus ja vuorovaikutus kalavesien hallinnassa. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kalatutkimuksia 177.
- Leed, Aino, Liisa Suomäki ja Tuula Kaihlajärvi (2003). En usko tuulentupaan. Saarijärvi.
- Lehtolan kyläsuunnitelma (2004). Gummerus, Saarijärvi. <http://www.saarijarvi.fi/filebank/402-lehtola.pdf>.
- Lehtonen, Heikki, Kyösti Pietola ja Jarkko Niemi (2002). Maatilojen lukumäärän muutos Suomessa 1995-2000 ja arvio vuoteen 2010. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, taloustutkimus. Selvityksiä 5/2002.
- Luoma, Pentti (1993). Maatalous ja ympäristökysymys – lähtökohtia tutkimukselle. Oulun yliopisto. Luonnonvaroista voimavaroja. Saarijärven maaseutuohjelma 2005-2012 (2005). Saarijärven kaupunki.
- Malinen, Pertti, Liisa Kytölä, Heikki Keränen ja Reijo Keränen (2006). Suomen maaseututyypit 2006. Maa- ja metsätalousministeriö 6/2006. Vammala.
- Malmsten, Annukka (2004). Natura 2000 –verkosto maanomistajien silmin Lounais-Suomessa. Terra 116:2. 67-76.
- Mitchell, Don (2000). Cultural Geography. A critical introduction. Blackwell, Oxford.
- Moeckli, Jane ja Bruce Braun (2001). Gendered natures: Feminism, politics, and social nature. Teoksessa Castree, Noel ja Bruce Braun (toim.). Social nature. Theory, practice and politics. Blackwell, Cornwall.
- Muilu, Toivo ja Olli Rosenqvist (2006). Maaseutu – tuotannon tilasta kulutuksen kohteeksi. Pääkirjoitus. Terra 118:3-4.
- Myhrberg, Olavi, Tuomo Heinonen ja Juhani Väänänen (1991). Omarantaisten rakentamattomien lomarakennuspaikkojen hinta ja hintaindeksit Suomessa v. 1982-1990. Maanmittaushallituksen julkaisu nro 69.
- Natura 2000 –verkon valmistelu (2007). Valtiontalouden tarkastusvirasto, tarkastuskertomus 140/2007.
- Neuvoston direktiivi 92/43/ETY luontotyyppien sekä luonnonvaraisen eläimistön ja kasviston suojelusta. 21.5.1992.
- Nieminen, Matti (1994). Rantojensuojeluohjelma – kilpailevia tulkintoja ja vertautumatonta rationaalisuutta. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 59.
- Nieminen, Matti (1997). Perikunta, maalaiskunta, valtakunta. Sosiologisia tutkimuksia maankäytön suunnittelun ja rantojensuojelun ristiriidoista. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Oksa, Jukka (1995). Are leaping frogs freezing? Rural peripheries in competition. Teoksessa Eskelinen, Heikki ja Folke Snickars (toim.). Competitive European peripheries. Springer.
- Paasi, Anssi (1984). Aluetietoisuus ja alueellinen identiteetti ihmisen spatiaalisen sidoksen osana. Suunnittelumaantieteen yhdistyksen julkaisuja 13.
- Paasi, Anssi (1996). Alueellinen identiteetti ja alueellinen liikkuvuus: suomalaisten syntypaikat ja nykyiset asuinalueet. Terra 103:3. 293-241.
- Palomäki, Arja ja Juhani Hynynen (2006). Saarijärven reitin ympäristöhistoria. Paleolimnologinen tutkimus. Jyväskylän yliopisto, ympäristöntutkimuskeskus. Tutkimusraportti 142/2006.
- Palviainen, Simo (1996). Maanviljelijä ja ympäristödiskurssi. Tutkimus maasuhteen vaikutuksesta ympäristötietoisuuden muodostumiseen. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 113.
- Palviainen, Simo (1998). Syrjäinen maaseutu ja ympäristöhoitotyöt. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 123.

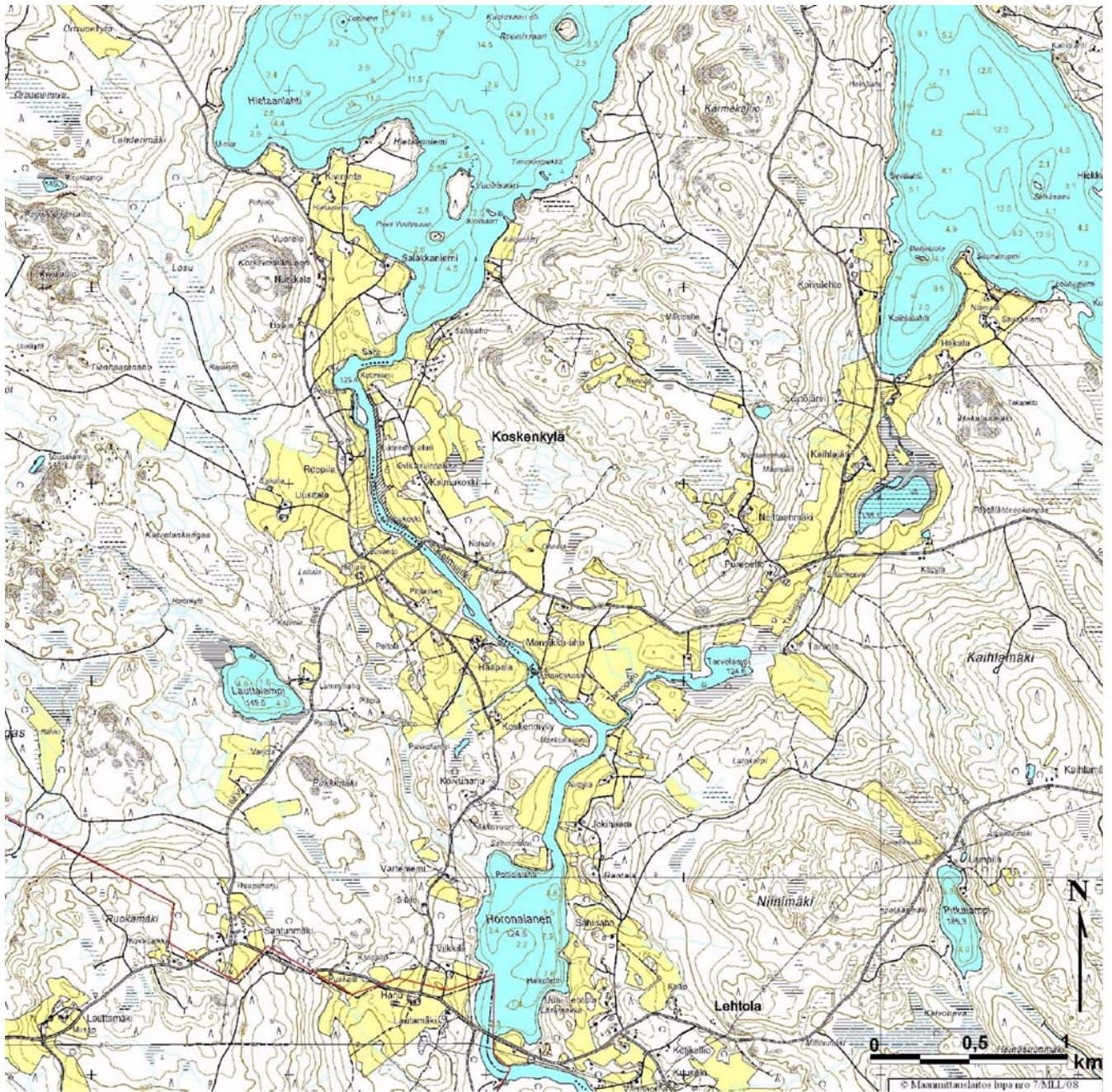
- Pennanen, Kaisa (2004). Humanistisesta paikan tulkinnasta ja liian käsitteestä. *Alue ja ympäristön* 33:1. 55-61.
- Peuhkuri, Timo (2001). Saaristomeren kalankasvatuskiista faktaretoriikan loukussa. Teoksessa Salmi, Pekka (toim.) Paikallinen tieto, asiantuntijuus ja vuorovaikutus kalavesien hallinnassa. Riista- ja kalatalouden tutkimuskeskus, Helsinki. Kalatutkimuksia 177.
- Pirttijärvi, Reijo (1992). Vertailu viljelijäväestön ja koko Suomen väestön suhtautumisesta maatalouden ympäristökysymyksiin. Teoksessa Ingo, Henrik, Reijo Pirttijärvi ja John Sumelius. Maatalouden ympäristökysymyksiä. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, tiedonantoja 179. Vammala.
- Puhakka, Riitta ja Ville Salonen (2005). Ihmisen luontosuhteen muutos ja kalastusmatkailun kehittyminen Suomessa. *Maaseudun uusi aika* 3/2005.
- Rannikko, Pertti (2004). Ympäristöpolitiikan perusteet. Luentomoniste. Joensuun yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos.
- Rantojen maankäytön suunnittelu (2005). Ympäristöopas 120. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Rennie, Frank W. (1998). The natural environment and heritage as tools for the management of rural development. Teoksessa Saukkonen, Pasi ja Hilkka Vihinen (toim.). Rural and regional development. University of Helsinki, Mikkeli Institute for Rural Research and Training. Publications 61. Mikkeli.
- Riikonen, Heikki (1997). Aluetietoisuuden sisältö paikallisyhteisössä. Sukupolvet ja muistinvaraiset alueet. Teoksessa Haarni, Tuukka, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.). Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Vastapaino, Tampere.
- Riipinen, Mari (2006). Maankäytön oikeutus paikallisyhteisöissä. Sosiaalisen pääoman valta ja skaala. *Alue ja ympäristö* 35:1. 37-49.
- Rose, Mitch ja John Wylie (2006). Animating landscape. Guest editorial. *Environment and planning d.* 24:4. 475-479.
- Saarijärven kaupunki (1996). Saarijärven reitin rantaosayleiskaava. Kaavoitus- ja rakennusvalvontatoimi.
- Saarijärven kaupunki (2006). <http://www.saarijarvi.fi>. 3.5.2006.
- Saarinen, Jarkko ja C. Michael Hall (2004). Preface: local realities, global issues in nature-based tourism research. Teoksessa Saarinen, Jarkko ja C. Michael Hall (toim.). Nature-based tourism research in Finland: Local contexts, global issues. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 916.
- Sahinaho, Heikki (toim.) (2002). ...ja keskellä virtaa joki. Koskenkylä-Lehtola-Muittari-Riekkö kyläkirja. Lehtolan nuorisoseura, Saarijärvi.
- Salmi, Pekka (2001). Tieto kalavesillä. Teoksessa Salmi, Pekka (toim.). Paikallinen tieto, asiantuntijuus ja vuorovaikutus kalavesien hallinnassa. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Kalatutkimuksia 177.
- Savolainen, Varpu (toim.) (2007). Good practices in Northern Watercourses. Community development, river restoration and environmental education. Publications of Jyväskylän University of Applied Sciences 73.
- Selänne, Ansa (1990). Selvitys turvetuotantoalueiden kuormituksesta ja vesistövaikutuksista Saarijärven reitillä. Vesi- ja ympäristöhallituksen monistesarja nro 249. Helsinki.
- Shelley, Egoz, Jacky Bowring ja Harvey C. Perkins (2006). Making a 'mess' in the countryside: organic farming and the threats to sense of place. *Landscape Journal* 25:1. 54-66.
- Sireni, Maarit (2007). Mökkeilyn uusi aika. Pääkirjoitus. *Maaseudun uusi aika* 3/2007. 3-4.
- Tanskanen, Minna (2005). Maantieteellinen tutkimus ja tiedon analyysi –luentosarja. Joensuun yliopisto.
- Tilastokeskus (2006). Väestömuutokset. <http://www.tilastokeskus.fi>. 15.5.2006.
- Tilastokeskus (2007). Väestö pääasiallisen toiminnan ja sukupuolen mukaan vuonna 2001. <http://www.tilastokeskus.fi>. 27.8.2007.
- Tuohino, Anja ja Kati Pitkänen (2004). Selling waterscapes? Teoksessa Saarinen, Jarkko ja C. Michael Hall (toim.). Nature-based tourism research in Finland: Local contexts, global issues. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 916.

- Tykkyläinen, Markku (2005). Rural transformation in Finland in 1945-2005 – from rural colonisation to the information society. Esitys European Society for Rural Sociology XXI kongressissa. Keszthely.
- Valkonen, Jarno (2002). Erämaa, paikallisuus, hallinta. Teoksessa Saarinen, Jarkko (toim.). Erämaapolitiikka: pohjoiset erämaat arjen, hallinnan ja tutkimuksen kohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 827.
- Valkonen, Jarno (2004). Luontokäsitysten politiikka Lapissa. *Sociologia* 41:3. 225-239.
- Valtakari, Mikko (1999). Maaseutupolitiikka suomalaisessa aluesuunnittelussa. Helsingin yliopisto.
- Valtioneuvoston periaatepäätös maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä (1995). Ympäristöministeriö 23.1.1995. Dnro 1/500/95.
- Van der Veen, Jan (1995). Government control in a polynuclear metropolis: the search for an effective management strategy. Teoksessa Glasbergen, Pieter (toim.). *Managing environmental disputes. Network management as an alternative.* Kluwer academic publishers. .
- Vilkuna, Johanna (1997). Kaupungin eletyt ja institutionaaliset luonnot. Teoksessa Haarni, Tuukka, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.). *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen.* Vastapaino, Tampere.
- Virola, Teija (2004). Luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitelma. Saarijärven reitti. Keski-Suomen ympäristökeskuksen monistesarja 61. Jyväskylä.
- Väliverronen, Esa (1996). *Ympäristöuhkan anatomia.* Vastapaino, Jyväskylä.
- Williams, Raymond (2003). Luontokäsitykset. Teoksessa Haila, Yrjö ja Ville Lähde (toim.). *Luonnon politiikka.* Vastapaino, Tampere.
- Yli-Jokipii, Pentti (2000). Trends in Finnish geographical research at the turn of the millennium and a bibliography for the 1990's. *Fennia* 178:1. 151-189.
- Älli, Erkki (1990). Valtakunnallisesti arvokkaat Keski-Suomen kulttuurimaisemakokonaisuudet. Keski-Suomen seutukaavaliitto. Julkaisu nro 30, sarja C. Jyväskylä.

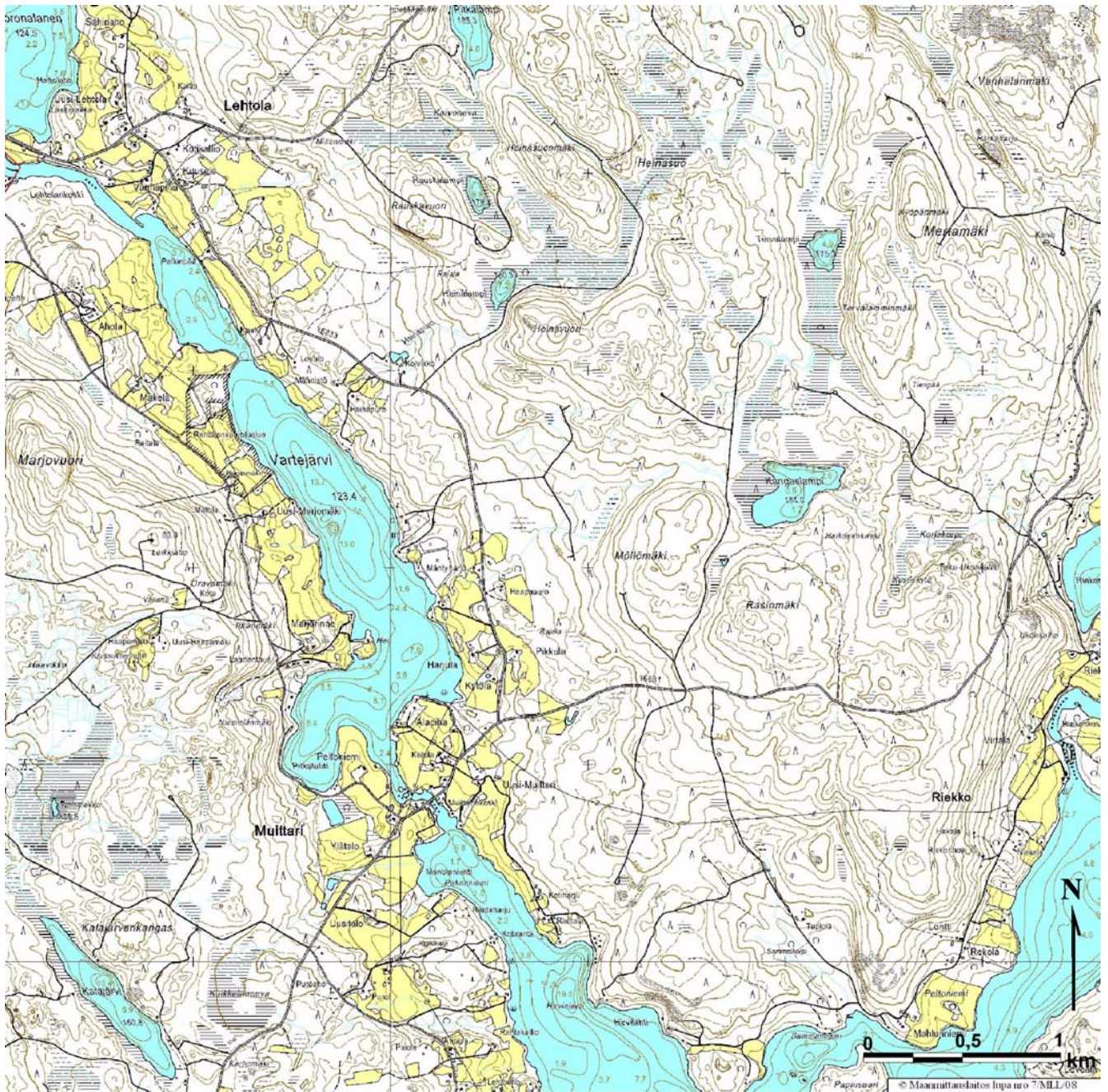
LIITE 1. Saarijärven reitin valuma-alue sekä valuma-alueen sijainti Suomessa. Valuma-alueen rajat: Hertta-tietokanta.

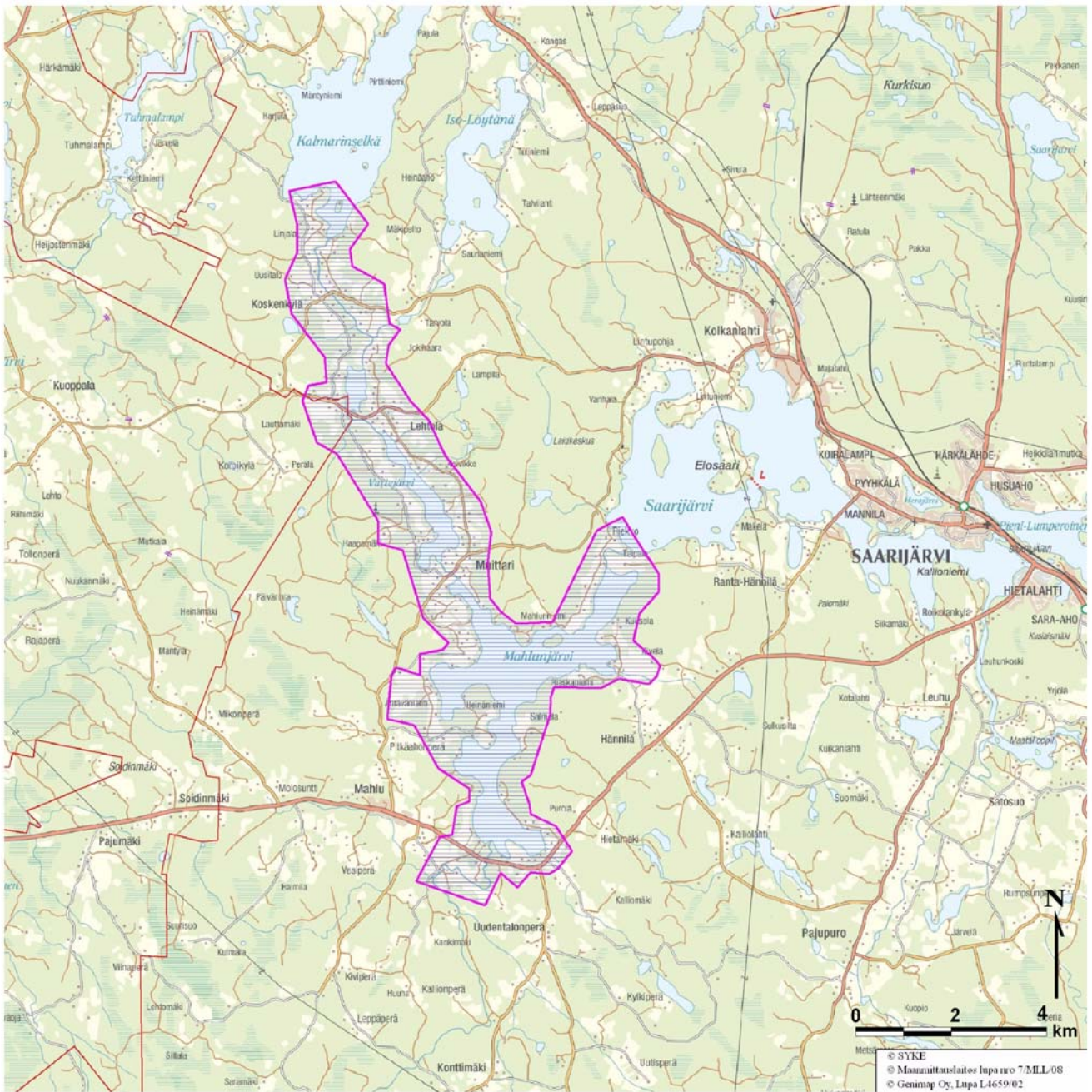
LIITE 2. Koskenkylä ja Lehtolan pohjoisosat. Kartan lähde: Hertta-tietokanta.

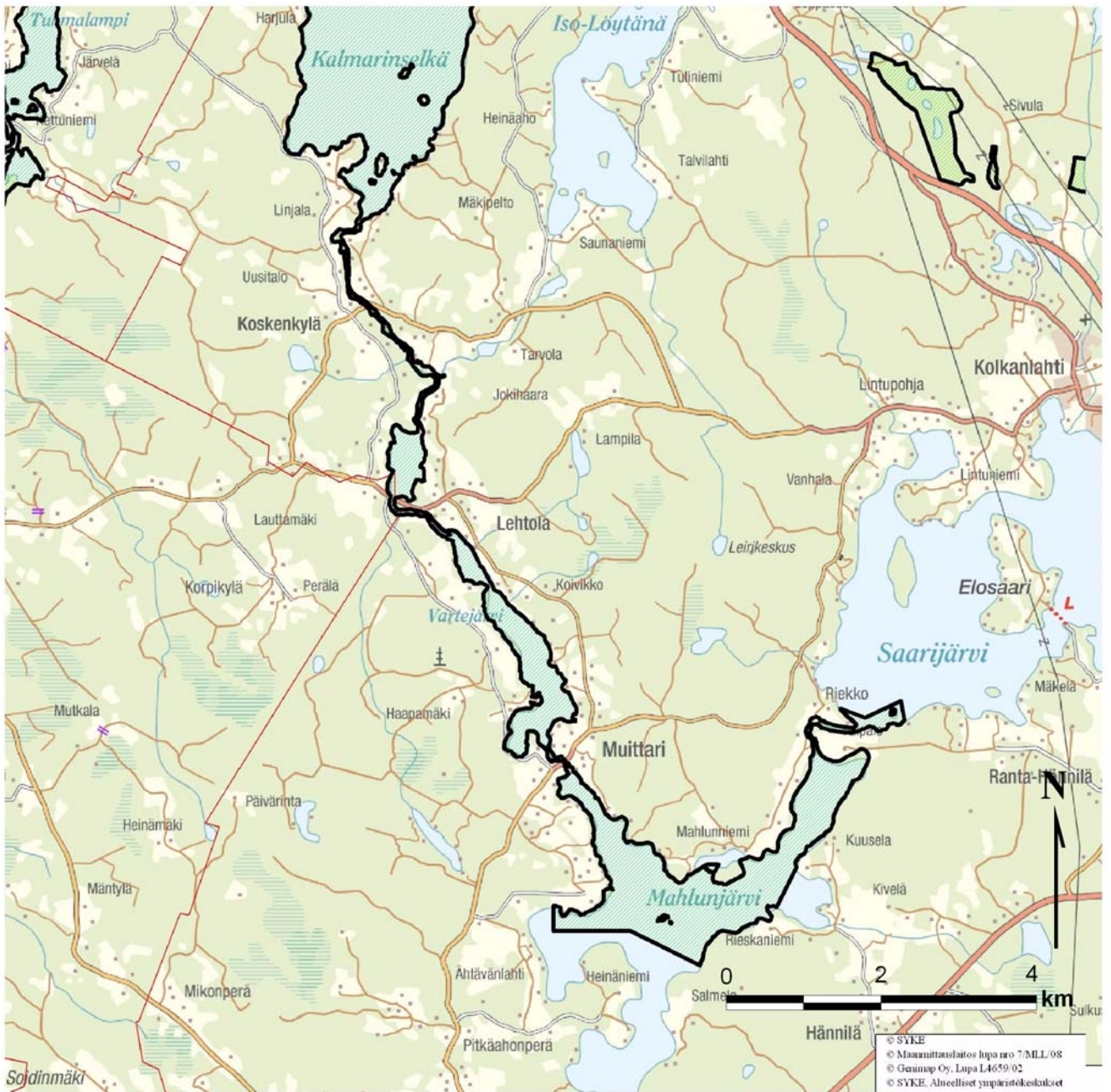
LIITE 3. Lehtola, Muittari ja Riekko. Kartan lähde: Hertta-tietokanta.

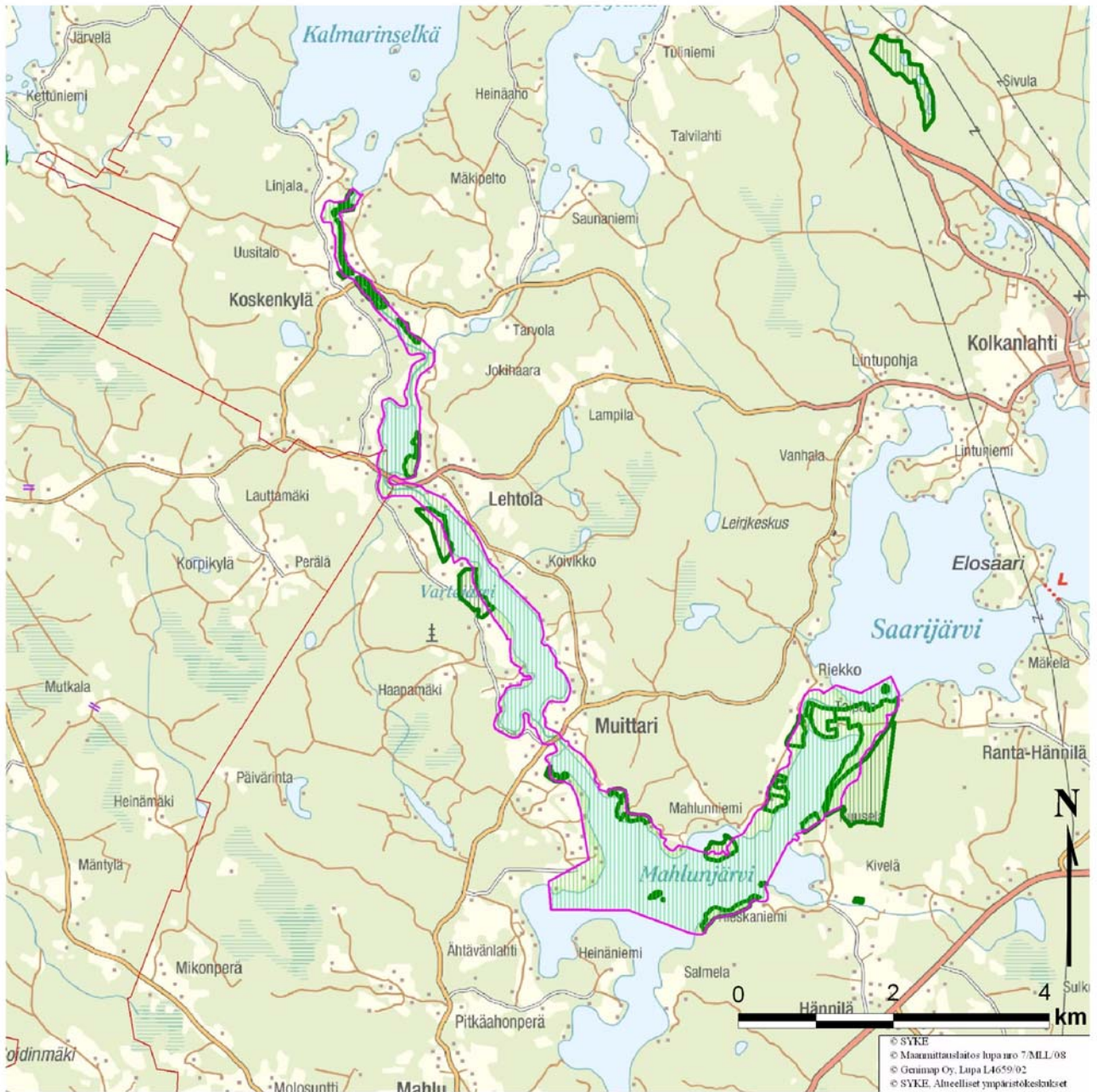
LIITE 4. Arvokkaat maisemakokonaisuudet Saarijärven reitin varrella. Kartan lähde: Hertta-tietokanta.

LIITE 5. Natura 2000 –ohjelma Lehtolan kylällä. Kartan lähde: Hertta-tietokanta.

LIITE 6. Rantojensuojeluohjelma sekä yksityiset suojelualueet Lehtolan kylän alueella. Kartan lähde: Hertta-tietokanta. Rantojensuojeluohjelma-alue on merkitty punaisella rajatulla rasterilla, yksityiset suojelualueet on merkitty vihreällä rasterilla.

LIITE 7. Haastattelurunko.

(Runko on pelkistetty; alakysymyksiä muokattiin tilanteen ja haastateltavan mukaan)

Haastattelukysymykset

- **Taustatiedot:** ikä, ammatti, kuinka pitkään asunut kylällä, asumismuoto, harjoittaako maa- tai metsätaloutta?
- **Vesireitin käyttö ja merkitys:** kuinka itse käyttää vesireittiä? Ovatko vesireitin käyttömuodot muuttuneet? Vesireitin merkitys itselle/kylälle yleensä, vesireittiin liittyvät arvot?
- **Maankäyttökysymykset kylällä:** kesämökkirakentaminen reitin varrella? Miten maankäyttöä tulisi kehittää? Keskeiset maankäyttöön liittyvät haasteet?
- **Maisema:** kuinka tärkeänä pitää sen säilymistä? Kuinka maisema on muuttunut, mikä muutoksen on aiheuttanut? Maisemaan liittyvät arvot? Maiseman säilymiseen liittyvät tulevaisuuden haasteet?
- **Vedenlaatu:** muuttuminen? Tärkeimmät vedenlaatuun vaikuttavat tekijät? Vedenlaadun vaikutukset vesistön käyttömuotoihin? Vedenlaatuun vaikuttaminen ja sen parantaminen?
- **NorWat-hankkeen onnistuminen:** kuinka hyvin on onnistunut yleensä ottaen? Asiantuntijatieto vs. paikallinen tieto?

**JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
YMPÄRISTÖNTUTKIMUSKESKUS**

**UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ
INSTITUTE FOR ENVIRONMENTAL RESEARCH**